

Kyrkstaden Fatmomakke i historisk belysning

Meddelande 4 • 2013

Länsstyrelsen
Västerbotten

Länsstyrelsens förord

I en regerings skrivelse till riksdagen år 2009, föreslås att Kungl. Maj:ts skrivelser från år 1817 och 1849 om våra kyrkstäder, ska upphävas. Detta kommer att få konsekvenser för kyrkstäderna och särskilt för Fatmomakke. I dagsläget styrs Fatmomakke genom Fatmomakkestyrelsen och de föreskrifter Länsstyrelsen utfärdat om kyrkstaden. Föreskrifterna grundar sig på de gamla kungliga skrivelserna. När dessa upphävs, kommer också föreskrifterna att upphävas och det finns då inte längre någon grund för Fatmomakkestyrelsens existens. Kyrkstaden kommer därmed att stå utan bestämmelser som reglerar platsens användning och skötsel. Indirekt påverkas även kyrkstadens immateriella kulturarv och kyrkstadsseden genom detta.

Regeringen uttryckte samtidigt i skrivelsen att en levande kyrkstads-tradition är grundläggande för det kulturarv som kyrkstäderna utgör och att särskilda insatser för information och kunskapsuppbyggnad behövs för att öka förståelsen hos allmänheten och kommande generationer. Som en följd av detta ställde Riksantikvarieämbetet medel till Länsstyrelsens förfogande år 2010 för kunskapsförmedling om kyrkstäder. Det är i detta sammanhang denna skrift har kommit till.

Huvuduppdraget att belysa Fatmomakkes kulturella värde i ett brett perspektiv lämnades till historikern David Sjögren vid Umeå universitet. Till referenspersoner utsågs den tidigare länsantikvarien Karin Eriksson och professor emeritus Olavi Korhonen. Något senare knöts även arkeologen Berit Andersson och doktoranden Gudrun Norstedt till projektet. Olavi Korhonen utarbetade, utöver uppdraget som referensperson, även en mycket omfattande artikel om samiska ortnamn och färdleder kring Fatmomakke. Artikeln har inför denna utgivning redigerats ned i samverkan med författaren. Till utgivningen av skriften har nu även fogats en artikel av byggnadsantikvarien Andreas Grahn om Fatmomakke kyrka. Detta är en text som är tillkommen inom ramen för det karaktäriseringsprojekt av kyrkomiljöer som har pågått i hela landet.

Skriften består av fristående delar där David Sjögrens inledande bidrag delvis utgör en syntes och sammanfattande redogörelse om kyrkstaden och fenomenet Fatmomakke. Den slutliga redigeringen och bearbetningen av skriften har utförts av Gudrun Norstedt.

Kyrkstäderna och inte minst Fatmomakke tillhör norra Sveriges värdefullaste kulturarv. Det är både en allmän och regional angelägenhet att värna detta. Länsstyrelsen arbetar nu för att skapa ett kulturreseervat till skydd för Fatmomakke. Argumenten och förankringen inför detta är mycket viktiga för att reservatsbildningen ska få acceptans och fungera väl. Skriften är också i detta sammanhang viktig för att skapa förståelse för platsens särställning och betydelse samt för kyrkstadsseden.

Genom de medel som ställdes till Länsstyrelsens förfogande och den nu färdigställda skriften framstår Fatmomakke som den skriftligen kanske mest genomarbetade kulturmiljö vi har i Västerbottens län!

Bo Sundin
Länsantikvarie

Innehåll

David Sjögren, fil. dr. i historia vid Umeå universitet <i>Fatmomakkes betydelse och dess andliga, politiska och kulturella verksamhetsformer från 1700-talets slut till idag</i>	3
Berit Andersson, arkeolog vid Västerbottens museum <i>Fatmomakke och riksintresset Svartsjöbäcksdalen</i>	43
Olavi Korhonen, professor emeritus i samiska vid Umeå universitet <i>Samiska ortnamn kring Fatmomakke, Faepmie</i>	53
Gudrun Norstedt, författare och doktorand i skogshistoria vid Sveriges lantbruksuniversitet <i>Fatmomakkes omland i historisk belysning</i>	73
Andreas Grahn, byggnadsantikvarie vid Länsstyrelsen Västerbotten <i>Fatmomakke kyrka</i>	101
Karin Eriksson, tidigare länsantikvarie vid Länsstyrelsen Västerbotten <i>Förteckning över Länsstyrelsens arkivmaterial</i>	107

Omslagsfoto: Bo Sundin/Länsstyrelsen

Tryckeri: Taberg Media Group AB

December 2013

Fatmomakkes betydelse

och dess andliga, politiska och kulturella verksamhetsformer
från 1700-talets slut till idag

David Sjögren

Inledning

Fatmomakke i Vilhelmina kommun är en av landets 16 bevarade kyrkstäder. Platsen med kyrkan som samlingspunkt har under århundraden samlat samer, nybyggare och annan lokalbefolkning långt bort från dagens allfarvägar. Där har man gått i mässa, döpt sina barn, gift sig, samlats för möten och sammanträden, blivit undervisad, idkat handel, hållit föredrag och umgåtts. I Fatmomakke har både samer från olika samebyar och nybyggare samlats vid olika typer av sammankomster. Området är unikt eftersom det på flera sätt bär vittnesbörd över ett kolonisationsförlopp i miniatyr: Först anländer prästen med bok och sakrament, strax efter honom länsman med lag och beskattningskrav, därefter forskaren med anteckningsblock och kamera, sedan turisten med nyfikenhet och upplevelsetörst. Fatmomakke som samlingsplats var inte bara av vikt för dessa besökare ”utifrån” – även samer och nybyggare i närområdet nyttjade platsen för sina syften. En relativt tidig politisk kultur förekom här och fick senare fastare former i och med den tidiga samiska etnopolitiska mobiliseringen. Bland samer har Fatmomakke ett betydelsefullt symboliskt värde.

Kyrkstaden har också rönt ett visst forskningsintresse. Här skall något kort sägas om några centrala forskningsinsatser. Dessa kan sammantaget sägas vara av tre slag. Det första rör arkeologiska lämningar före tidigmodern tid (se Berit Anderssons kapitel, sidan 43). Av dessa forskningsrön har man kunnat visa att området var bebott redan under järnåldern.¹ Det andra har rört kapellet, sedermera kyrkans, tillkomst och kyrkstadens tillblivelse och utbyggnad. När det gäller kyrkobyggnadens tillblivelse finns en sammanfattning i *Härnösands stifts herdaminne*, del IV (s. 295–296) och i *Kyrkobyggnader 1760–1980*, del 3 övre Norrland (s. 151–152) samt, kanske framför allt, *Fatmomakke: kort historik utarbetad av Nils Eriksson*. Fornminnesinventeringar har också visat gamla kåtatomter och härdar som indikerar att kyrkoplatsen delvis hade en annan geografisk utbredning än dagens kyrkstad. Det tredje rör skildringar över livet i Fatmomakke med omnejd. Bland de främsta forskningsansatser bör den tidiga folkminnesforskningen, som leddes av folkminnesforskare vid Nordiska museet, nämnas. Sagesmän, både bland samer och nybyggare, tillfrågades för att såväl inventera förkristna seder i området som att utforska kyrkosednen och kulturlivet i Fatmomakke (som en del av Lappmarken). Liknande utgångspunkter hade O. P. Pettersson i *Gamla byar i Vilhelmina*, del I–IV. Pettersson ger i ett kapitel en fyllig beskrivning av kyrkstadens betydelse. Det gör på sitt sätt också Fatmomakke sameförening som vid sitt 75-årsjubileum samlade ett antal uppsatser i en skrift om Fatmomakke. Det som högtidlighölls var startskottet för samernas etnopolitiska mobilisering, vilket till stor del är förknippat med Fatmomakke i och med den lokala sameföreningens tillblivelse.

Vid sidan av ovan nämnda alster finns många bidrag till belysning av Fatmomakkes immateriella kultur spridda i olika publikationer. Av detta skäl syftar denna uppsats till att:

- ❖ sammanställa litteratur som på olika sätt bidrar till att belysa Fatmomakke kyrkstad,

¹ Westerdahl (2008), s. 20; Klang, Sanell & Stångberg (1999).

*Figur 1. Fatmomakke kyrkstad med Kultsjön i förgrunden 1995.
Foto: Jan Norrman/
Riksantikvarieämbetet.*

- ❖ inventera och sammanställa de skriftliga källor (vid sidan av litteratur) som kan ge vetskap om hur kyrkstaden har använts och av vilka grupper, samt
- ❖ ge en samlad beskrivning av Fatmomakkes immateriella kultur genom att belysa variationsbredden av olika andliga och kulturella verksamhetsformer och hur dessa har förändrats från slutet av 1700-talet fram till idag.

Material

Övre Norrlands kyrkstäder har spelat en framträdande roll i församlingslivet såsom samlingspunkter till vilka kyrkliga, merkantila, judiciella och fiskala samt föreningsbaserade verksamheter har knutits. Man kan därför vänta sig att kyrkstaden som sådan har lämnat efter sig ett rikhaltigt och välordnat källmaterial. Det är inte riktigt fallet. Kyrkstaden har aldrig fungerat som en administrativ enhet, inte heller har det i äldre tider funnits en myndighet som har övervakat eller reglerat bebyggelsen. Det efterlämnade källmaterialet är därför utspritt över olika arkivbildare som i sig förtäljer något om de olika verksamheter som varit knutna till kyrkstaden. I detta arbete har det varit angeläget att sammanställa en beskrivning över Fatmomakke kyrkstad på ett så mångskiftande sätt som möjligt. Därför har ett brett angreppssätt tillämpats för att finna spår av verksamhetsformer som kan knytas till platsen. Denna rapport bygger på material från ett 20-tal olika arkiv, vid sidan av tryckta källor, tidningsmaterial och reseskildringar. I anslutning till källförteckningen (sidan 36) finns en något utförligare redogörelse över de olika källor som har använts. Där nämns även några källserier som inte har kunnat beaktas med större systematik, men som för framtida forskning kan vara användbara.

En preliminär periodindelning

Denna rapport's huvudsakliga målsättning är att visa hur den immateriella kulturen i Fatmomakke diversifierats och förändrats under 225 år. Detta har skett genom att den andliga och kulturella verksamheten har fått en större variationsbredd och att kyrkoplatser under olika perioder har fyllt olika syften och har haft olika funktioner. I och med en sådan utgångspunkt

infiner sig frågan om inte olika grupper har använt platsen på olika sätt. En successivt ökad immateriell verksamhetsvariation under 1800-talet – som bland annat avser skola, länsmansbesök, provinsialläkarbesök, merkantila funktioner, möten i Frälsningsarméns regi och stora bröllopfester, för att föregripa några verksamhetsformer som kommer att belysas i rapporten – vittnar å ena sidan om en ökad betydelse av platsen för besökande samer och nybyggare och en mer diversifierad användning av den. I slutet av 1800-talet gick man inte bara dit för att umgås och gå i mässa, vilket var fallet ett sekel tidigare. Men å andra sidan betyder det att andra, nya samhällsgrupper och samhällsfunktioner blev närvarande, varigenom Fatmomakke snarast blev en förbindelsepunkt mellan vissa grupp- och samhällsintressen och de som bodde eller uppehöll sig i området. Det är exempelvis inte svårt att tänka sig att prästen och kyrkan å ena sidan och samerna och nybyggarna å andra sidan använde sig av platsen för olika syften under 1800-talet. Detta konstaterande föranleder i sin tur ett ställningstagande till vad platsen kan fylla för funktion i samtiden och i framtiden, vilket jag skall återkomma till i uppsatsens sammanfattning.

Grovt sett tycks fyra urskiljbara epoker finnas i avseende på platsens nyttjande samt andliga och kulturella funktion.

1. *Den uteslutande kyrkliga användningen* (1781–1830): Under denna period var kyrkan och de kyrkliga angelägenheterna huvudanledningen till samernas sammankomster i Fatmomakke.
2. *En diversifierad mötesplats för både samer och nybyggare* (1830–1904): Platsen används för nya kulturella, sociala, fiskala och politiska samhällsfunktioner, såsom undervisningsväsende, länsman, läkare, missionsällskap, handelsmän och sockenstämma.
3. *En plats för samisk identitet och etnopolitisk mobilisering* (1904–1950): Ökad samisk föreningsaktivitet och studiecirkel.
4. *En kulturminnesvårdande och upplevelsebaserad användning* (1950–2000).

Periodiseringen skall i huvudsak förstås så att nya funktioner tillkommer – inte att gamla nyttjandeformer försvann. Under den tredje perioden fanns alltså flera funktioner från den första och andra perioden kvar. Det skall tilläggas att platsen troligen har tjänat som en social mötesplats under alla tider.

Mig veterligen har inget försök till periodisering av nyttjandeformer gjorts i den tidigare forskningen. Det kan i och för sig bero på att de kustnära kyrkstäderna har dominerat forskningsintresset. Dessa kyrkstäder, såsom Gammelstaden i Piteå och Luleå, fick tidigt, under 1600-talet, sina givna funktioner. I Ragnar Berglings avhandling behandlas kyrkliga, merkantila och judiciella funktioner i kyrkstaden i övre Norrland under 1600- och 1700-talen. Det är hos Bergling i huvudsak en fråga om en behandling av de mer kända kyrkstäderna. Bergling argumenterar för det nära samband som fanns mellan kyrkstadens anläggande och dess funktion som marknadsplats. Alla kyrkstäder i Norrland har samtidigt fungerat som både kyrkstad och marknadsplats.¹ Men man måste då komma ihåg att Bergling skiljer

1 Bergling (1964), s. 251. Detta gäller dock inte för några kustnära socknar där en köping fanns.

Figur 2. Idag är Fatmomakke en plats som framför allt är av intresse för kulturmiljövården och turismen. Här ses Lennart Grundström framför den nybyggda visningskåtan 2009. Foto: Bo Sundin/Länsstyrelsen.

mellan kyrkstad och ”lappstad”, vilket i sin tur vilar på en äldre definition. Skillnaden innebär en social skiktning mellan inlandskyrkstäderna i ”lappstad” för samerna, kyrkstad (med boningshus) för nybyggarna och senare en borgarstad för köpmännen. För Västerbottens läns vidkommande räknades Fatmomakke, Tärna och Malå till ”lappstäder”. Flera andra orter i Västerbotten förlorade under 1800-talet sin karaktär som ”lappstad”.¹ Fatmomakke borde, enligt denna terminologi, ha fungerat både som ”lappstad” och som kyrkstad sett ur ett längre tidsperspektiv, eftersom nybyggare nyttjade kyrkoplatsen från och med 1830. Detta betyder också att Fatmomakke under den första perioden saknade flera funktioner som förknippats med andra kyrkstäder. De merkantila och judiciella funktionerna fanns med stor sannolikhet inte under 1780–1830-talet.² Det förändrande nyttjandesättet av platsen i och med 1830-talet bör sökas i nybyggarnas ankomst till trakten. För ett sådant antagande ges också stöd hos Bergling som poängterar att kyrkstadens merkantila funktion bör sättas samman med en fastboende befolkning, eftersom den var i behov av att nyttja platsen för kyrkliga ändamål i långt större utsträckning än vad samerna hade gjort. Samerna kunde ju på grund av sina flyttningar nyttja flera olika kyrkoplats under året. Detsamma gäller den judiciella funktionen, vars embryo man kan spåra till den tidiga nybyggarepoken i området. Detta gäller också kyrkstadens funktion som plats för uppbörd. Samerna kunde lämna uppbörd på andra platser närmare kusten under vinterhalvåret.³

Något ytterligare bör sägas om Fatmomakkes funktion som marknadsplats. Längre fram i rapporten kommer detta behandlas mer ingående men man kan redan här konstatera att den aldrig haft en särskilt stor betydelse.

1 Bergling (1964), s. 47.

2 Detta har i alla fall inte lämnat spår efter sig i källmaterialet.

3 I Kulturbyggelseutredningens delbetänkande *De norrländska kyrkstäderna*, s. 38–39, poängteras inte någon skillnad mellan samiska kyrkstäder (som man väljer att kalla dem) och kustlandets. Istället menar man att de samiska kyrkstäderna – generellt – har ”fullgjort i allt väsentligt samma funktioner som övriga kyrkstäder” (s. 39). Orsaken till tillkomsten var en frukt av missionssträvanden och att organisera handel och skatteuppbörd.

Såväl frånvaron av merkantil funktion under den första perioden som en viss sådan funktion under den andra, bör sättas samman med att kyrkstaden användes under sommar- och höstmånaderna. I Lappmarken hölls i regel marknader under vinterhalvåret, från slutet av december till slutet av februari.¹ Detta innebar att samerna var långt från Fatmomakke under den viktigaste marknadsterminen. I mer kustnära kyrkstäder uppbådades dock både sommar- och höstmarknader, varvid bönderna kunde saluföra sina säsongsbundna produkter. Det är därför också naturligt att Fatmomakkes merkantila funktion begränsas till perioden efter nybyggarnas ankomst, eftersom kyrkstaden under 1800-talet i första hand användes vid hösthelgen i början av september. Denna period var i första hand en marknadssäsong för bönder.

Fatmomakke kyrkstad har aldrig fungerat som tingsplats. Däremot har den fiskala funktionen under den andra tidsperioden inte varit betydelselös. Här förkunnades utslag vid juridiska tvister till samer och allmogen. Det var heller inte ovanligt att förhör hölls här med allmogen inför domstolsförhandlingar.²

Kyrklig och administrativ indelning

Samerna i dåvarande Ångermanlands fjälltrakter tillhörde sedan början av 1600-talet Umeå lappkyrka i Lycksele. Stormakttidens regionala förvaltningsexpansion, vid sidan av enskildas klagomål över besvärlig resväg till kyrkobesök och skatteuppbörd, ledde efter Kungl. brev 1648 till att lappmarksförsamlingen Åsele avskiljdes och en kyrka byggdes där.³ I slutet av 1700-talet anlades i Åsele pastorat några kapell i fjällbygden. Ett av dem förlades till Volgsjö (från 1804 Vilhelmina) 1783, där ett kapellag bildades samma år och där en präst anställdes.⁴ År 1799 upphöjdes Volgsjö till annex i moderförsamlingen Åsele och blev eget pastorat 1812.⁵ Ungefär vid samma tid som kapellet i Volgsjö byggdes uppfördes ett kapell i Fatmomakke. Det kom att tillhöra Volgsjö och sedermera Vilhelmina pastorat och socken.

Namnet Fatmomakke

Det har framförts flera förslag till hur namnet Fatmomakke har uppkommit och vad det betyder. Det rör sig i första hand om namnskicketets ursprung i den folkliga traditionen men säger, kanske på grund av därav, en hel del om vad Fatmomakke förknippas med. I Johan Wilhelm Zetterstedts *Resa genom Umeå Lappmarker i Vesterbottens län, förrättad 1832* omnämns tre förklaringar till namnet Fatmomakkes ursprung: 1) en grepe och ett föremål (efter att två vikar i området liknade en grepe); 2) famn eller omfamning (eftersom "lapparna" ofta möttes på denna plats); 3) från ordet Fadno (som platsen [Fadno-måkke] enligt denna förklaring hette ursprungligen) som betyder stjälnen på örten Angelika. Följaktligen skulle Fatmomakke betyda

1 Bergling (1964), s. 298, 247.

2 Åsele tingslags häradsrättsarkiv 1736–1947, A I a, vol. 6–12, HLA. Ting hölls vanligtvis en gång om året i Åsele.

3 Törnell (1803), s. 47.

4 Se vidare Beskow (1952), s. 60–74; Grape (1982) *passim*.

5 Bygdén (1926), s. 295–296, 327.

viken där Angelikastänglar växer.¹ Den senare förklaringen har också framlagts av Torkel Thomasson.²

En lite annorlunda förklaring har framförts av O. P. Pettersson. Han menar att Fatmomakke är en sammansättning av två samiska ord: *fattmet*, som betyder omfamna och *makk* eller *makkie*, som betyder ”det som avstänger en farled”. Förledet *fattmet* härleder Pettersson till ett särskilt sätt att hälsa på som användes av samerna. Slutsatsen är att platsen är uppkallad efter en särskild plats där samer från skilda trakter fick tillfälle att träffas och hälsa på varandra.³

Ortsnamnsforskaren Olavi Korhonen beskriver i ett kapitel i denna skrift (sidan 53) utifrån ett språkligt och kulturellt perspektiv delar av det samiska ortnamnsskicket inom Vilhelmina kommun. Korhonen menar att de båda namnleden i Fatmomakke (*Faepmie* och *mehkie*) har kommunikativa särbetydelser. *Mehkie* är ett inlån till samiskan från finskan som är en topografisk benämning på ett ”ed” eller en ”landsträcka”. Det som åsyftas är de kortare eller längre gångsträckor som fanns mellan sjöar och ofarbara vattendrag, där man var tvungen att bära sin utrustning. Namnledet *Faepmie*, som har sitt ursprung i urnordiskan, kan med hjälp av studier av liknande ortnamnskonstruktioner i Vilhelminatrakten och på andra sidan norska gränsen, även härledas till liknande kommunikativa särbetydelser som ordet *mehkie*. Namnskicket i området, där olika varianter av *Faepmie* och *mehkie* återfinns, signalerar alltså en koppling till forntida kommunikation och viktiga vattenvägar; troligen längs Ångermanälven och sedan mot och över det som idag är den norska gränsen. Denna vattenled för samfärdsl har antagligen använts sedan åtminstone sen medeltid.

Varför just i Fatmomakke?

I litteraturen har viss uppmärksamhet fästs vid när de första kyrkomännen predikade i Fatmomakke och följaktligen också när den första kyrkobyggnaden restes. I brist på skriftliga källor från tiden före 1780-talet har några forskare använt sig av muntliga källor från uppgiftslämnare i trakten. De tre viktigaste resultaten i detta avseende lämnas av O. P. Pettersson, Ernst Manker och Christer Westerdahl. I den muntliga traditionen berättas det om tidiga prästbesök i fjällvärlden, redan under sent 1600-tal.⁴ Den muntliga traditionen säger att dessa predikningar hölls i Fatmomakke och

1 Zetterstedt (1833), s. 145–146.

2 Thomasson (1980), s. 39. Orten Angelika var för övrigt en viktig medicinalväxt i den samiska folkmedicinen och det samiska kosthållet. Den är också känd som läkeväxt sedan medeltiden och odlades i klosterträdgårdar runt om i Europa. Allmänt ansågs angelikaroten framför allt vara bra mot magåkommor, men även som botemedel mot pest och så sent som 1918–1919 användes den mot spanska sjukan. Bland samer användes den också mot magåkommor och mot värk. Den kunde torkas, kokas eller förtäras rå. I det samiska kosthållet torde angelikaroten ha varit en viktig ingrediens och motverkat skörbjugg, eftersom Angelika innehåller höga C-vitaminhalter. Fjellström (1986), s. 353–354; Fjellström (1964), s. 99–115.

3 Pettersson (1982), s. 209. Den förklaringen ger också Peter Kärr i ”Del 2: Fatmomakke Samisk kultplats och nybyggarland” i VN 9/7 1992. En annan uppfattning om namnets betydelse uttrycks av Lennart Schelin i ”Platsen där ån rinner ut i sjön” i VN 3/6 1981. Han menar att namnet är samiskt och betyder kyrkoherde. Einar Grundström har i en uppsats ”Min syn på namnet Fatmomakke” framlagt en förklaring till namnets ursprung som det berättas i folktraditionen. Acc: 4369, DAUM.

4 Westerdahl (2008), s. 50–51; Pettersson (1982), s. 204; Lapska arkivet, NMA.

att samerna samlades där.¹ Dessa uppgifter har emellertid ifrågasatts av Christer Westerdahl som menar att den mötesplats som avsetts i den muntliga traditionen i själva verket rör sig om en helt annan plats.²

Ernst Manker har antytt att valet av samlingsplats för kyrkliga angelägenheter föll sig naturlig eftersom området tidigare nyttjats för samisk kult.³ Uppgiftslämnare från andra delar av Lappmarken har också pekat ut dödholmar och heliga ställen som med avseende på naturförhållanden liknade Fatmomakkes, vilket möjligen indikerar att området haft betydelse före kapellets tillkomst.⁴ Enligt Manker var platsen också känd för sina goda fiskevatten, vilket gjorde att samer gärna uppehöll sig där.

De första skriftliga källorna som omtalar Fatmomakke möter i pastorsadjunkten Per Rådströms visitationsberättelse 1781. När Rådström skulle besöka samerna i Fatmomakke för första gången

”hade Lappallmogen genom Catecheten Lars Mathsson anstalt icke allenast förut d. 8 juli där församlats, och efter förrättad bön af Catecheten den påföljande dagen upført twenne rymliga kåtor, jämte ett stort skjul på stolpar, under hwilket man, i händelse af owäder, skulle kunna hålla Gudtjenst, utan woro ock nu, på utsatt dag d. 3 Augusti enhälligt tillstådes, då de med mycken fägnad och kärlek emottogo mig wid framkomsten.”⁵

1 Se även Stinnerbom (1980), s. 46.

2 Westerdahl (2008), s. 28.

3 Manker (1957), s. 269; Lapska arkivet, F:3 vol. 50–51, NMA.

4 Frågelista 120, 123. Se särskilt Axel Haugans, Tärna sn, uppteckning, EU 48308; Bo Wickmans, Umbyns lappby, EU 27836; J. O. Israelsson, Vapstens lappby, EU 37304; Bertil Robberts, Vilhelmina norra lappby, EU 37699.

5 Härnösands domkapitel, visitationsprotokoll angående Åsele och Vilhelmina, HLA.

Figur 3. Fatmomakke omges av barrskog men ligger i omedelbar anslutning till högfjället. Foto: Peder Dahlström.

Rådström hade även året innan rest upp till fjällen och träffat samerna vid sjön Ransaren och där indelade han de församlade samerna i fyra byar. Han skriver:

”Innan Catechismi förhör och uppskrivning företogs, fants nödigt, att fördela Lapparna uti fyra hopar eller Byalag: Så at de som äro boende på södra sidan om Kultälfwen fingo namn af Byrgien Tjelde, de som äro emellan Kultälfwen och Randalälfwen kallades Kask Tjelde. De som äro emellan Randalälfwen och Wirälfwen Lule Tjelde; och de som äro norrom boende nämdes Nourt Tjelde.”¹

Gudrun Norstedt visar i ett kapitel i denna skrift (sidan 73) att de samer som omtalas här, ca 250 individer, kom att besöka Fatmomakke kapell i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet. Norstedts bearbetning av samebyarnas geografiska lokalisering utifrån den uppdelning som Rådström gjorde 1780 visar att Fatmomakke var centralt beläget i förhållande till de lappskatteland som samerna nyttjade. Utdragen från visitationsprotokollen ovan indikerar också att platsen var vald av samerna själva.

Protokollen ger delvis också stöd för Korhonens hypotes att namnskicket tyder på platsens kommunikativa särbetydelse. För den präst eller kyrkoman som färdades vattenvägen från Vilhelmina upp i fjällvärlden blev landstigningsplatsen vid ett ”ed” en naturlig mötesplats.

Ett annat indicium för att val av kyrkoplats sammanföll med viktiga kommunikationsleder är samernas flyttvägar som kartlades i början av 1910-talet (sidan 85). Även om lång tid då hade förflutit mellan kyrkoplatsens grundläggande och kartläggningen så påvisar de att Fatmomakke låg invid en av de centrala flyttvägarna från inlandet till norska gränsen.

De första kyrkliga sammankomsterna

Ragnar Bergling menar att en analys av kyrkstadens funktioner primärt måste förstås utifrån dess kyrkliga funktioner.² Kyrkstadens primära funktion var att ge kyrkobesökarna husrum. Detta konstaterande kan förefalla trivialt, men det innebär inte att kyrkstadens tillkomst var en följd av enbart lång resväg till kyrkan. Bergling var visat att även sockenbor som hade relativt nära till kyrkan innehade bostäder i kyrkstadens.

Under 1600-talet skärptes kraven på regelbundna gudstjänstbesök. Kraven åtföljdes av stegrande straffmöjligheter för den som inte följde påbuden. Bötesstadganden för olika försyndelser i samband med gudstjänster och kyrkobesök blev konsekvent genomförda under 1600-talet.³ Med lagens hjälp kunde kyrkan nu kontrollera efterlevnaden av regelbunden kyrkogång. I princip krävde reformationens svenska kyrka att allmogen skulle besöka gudstjänsten alla söndagar samt fest- och helgdagar. I den tilltagande strängheten i kyrkotukten kan man se hur denna princip utbyggdes och kringgärdades med olika straffbestämmelser. I Norrland, där avstånden var större mellan kyrkorna än längre söderut, ställde det sig svårt

1 Härnösands domkapitel, visitationsprotokoll angående Åsele och Vilhelmina, HLA.

2 Bergling (1964), s. 109.

3 *Svensk kyrkohistoria: enhetskyrkans tid* (2002), s. 156–158.

Figur 4. Fatmomakke i början av 1900-talet med Marsfjället i bakgrunden. Foto: Nordiska museet.

att efterleva fordran på besök varje söndag och helgdag. Därför träffades lokala överenskommelser mellan prästerskapet och sockenmännen om s. k. kyrkotur, vilket i princip innebar lättnader i antalet kyrkobesök i relation till avståndet som församlingsmedlemmarna hade till kyrkan.¹

Om kraven på regelbunden kyrkogång var svåra att upprätthålla i Norrland kustland visade sig problemen än svårare i inlandet. När den samiska befolkningen skulle infogas i den intensifierade kyrkoverksamheten stötte man på problem som inte utan vidare kunde lösas efter samma mönster som i kustlandet. Svårigheterna bottnade i frånvaro av kyrklig organisation i lappmarken och i den samiska befolkningens nomadiserande liv. För att nå mer avlägsna trakter gjordes flera successiva ansatser under 1600- och 1700-talen att bygga ut den kyrkliga organisationen i Norrlands inland. Men de gällande bestämmelserna avseende kyrkobesök kunde omöjligt upprätthållas i lappmarken. För att tillmötesgå samernas nomadiserande levnadssätt sökte man koncentrera deras kyrkogång till några tidpunkter på året, då de uppehöll sig i närheten av en kyrka. Det innebar att samerna ofta frekventerade gudstjänster under vinterhalvåret då de uppehöll sig nära kustlandet.

Den tilltagande kyrkotukten under senare delen av 1600-talet och 1700-talet innebar dock att många samer inte kunde efterleva bestämmelserna, vilket i sin tur förde med sig krav från både prästerskapet och samerna själva att anlägga kapell på platser längs en fjällnära del av deras flyttvägar. I synnerhet utgjorde de s. k. böndagarna, vilket var särskilda högtider med tyngdpunkt under sommar och höst, stora svårigheter eftersom samerna då uppehöll sig långt ifrån närmaste kyrka.² Även efter den stora reformeringen av kyrkans helgdagar som inträffade 1772 och då antalet

1 Lönnqvist (2010) *passim*; Söderström (1985), s 21–55; Bergling (1964), s. 111; se även Haller.

2 Bergling (1964), s. 127. För en utredning om kyrkliga helgdagar under 1700-talet hänvisas till Lindberg (1937).

helgdagar kraftigt reducerades så bibehölls dessa bönedagar som helgdagar i kyrkoåret.

Det är mot en sådan bakgrund som anläggandet av Fatmomakke kapellplats skall förstås. På många andra platser i Lappmarken hade prästerskapet överenskommit med samerna en lämplig dag att fira böndagarna så det var därför inte givet att de sammanföll med de officiella böndagarna.¹ Troligen gjorde de inte heller det i Fatmomakke, där en och samma präst också var tvungen att alternera mellan flera kapell i fjälltrakterna.

På flera sätt vittnar de tidigaste visitationsprotokollen från Fatmomakke om de svårigheter som tycks präglade kyrkolivet i hela Lappmarken. Under det första året hölls flera gudstjänster av Per Rådström i Fatmomakke och han företog sig även en resa till samer som hade långt till samlingsplatsen. Han förrättade också två dop och en vigsel. Vid sidan av gudstjänsterna förefaller samerna ha varit samlade i Fatmomakke även vid andra tillfällen. Rådström skriver att samerna pliktades att närvara där inte bara vid de allmänna böndagarna utan också varje [?] söndag under sommartiden för att undervisas av en kateket.² Detta förfarande tyder på en koncentration av kyrkonärvaro som kännetecknar den samiska befolkningens kyrkoliv under 1700-talet. Även på andra håll i Lappmarken vittnar visitationsprotokollen om att nybyggare och samer skulle stanna tre dagar efter högtidsdagar och söndagar som de infann sig till kyrkan. Meningen var att de därigenom skulle kunna undervisas i katekesen.³

Protokollen omtalar också hur man straffade dem som försummade kyrkoplikten. I ett visitationsprotokoll från 1782 påtalas de plikter som ålades samerna:

”Nort Tjelde invånare förmärktes försumliga at komma tillstädes på de ställen, dit han dem till Böngöring sammankallar. Hwid undersökning härom begärde Lappallmogen det wille jag utsätta de tider på hwilka de wid Bönstället böra sig infinna, då med deras samtycke blef beslutat, at de utom de allmänna böndagarna hwar [?] Söndag borde enhälligt samlas då Catecheten åligger at för dem hålla bönen, läsa i Postillan och efterfråga det enfaldigaste uti salighets läran, efter det system, som Prästen honom wid handen gifwer. Hwarmed de samteliga förklarade sig nöjda och lofwade at hädanefter wara flitiga, at sig inställa; Blifwande ock nu med deras samtycke utsatt två skillingars plikt för dem, som utan laga förfall ifrån sådana sammankomster uteblifwer, hwilka böter inflyta uti skjuts Cassan, som Lappallmogen samlat till nästa skjutsens betalande till och från Witfjället.”⁴

Man kan notera från ovanstående citat att det förefaller som om hela bötesbeloppet tillföll den allmänna skjutskassan. Vite skulle vanligen

1 Bergling (1964), s. 127.

2 Observera att uppgiften om varje söndag är osäker. Ordet före ”söndag” är oläsligt. Det kan stå varannan eller var tredje söndag. Men sammanhanget indikerar regelbunden närvaro.

3 Bergling (1964), s. 128.

4 Härmösands domkapitel, visitationsprotokoll angående Åsele och Vilhelmina, HLA.

tillfalla dels kyrkan och dels församlingens fattiga.¹ Några enstaka samer tycks också ha blivit bötesbelagda för försummelse av kyrkoplikten i slutet av 1700-talet. Efter sekelskiftet 1800 finner man dock inte längre sådana bötesstraff.²

Ett tiotal år efter de första sammankomsterna omtalas att ett kapell hade upprättats istället för det gamla bönehuset.³ Verksamheten tycks också delvis ha utökats därmed efter att mer eller mindre permanenta kåtor byggdes, vari Gavelin under korta perioder undervisade barn i kristendoms-kunskap.⁴ Psalmböcker och flera uppsättningar av katekeser köptes in till kapellet.⁵

1780–1830: bönedagar, förrättningar och förhör

Det har framgått ovan att Fatmomakke kapell med tillhörande kyrkstadsbyggnader i första hand kom att användas under sommarens och den tidiga höstens böndagar. Vid sidan av denna funktion förväntades samer och senare nybyggare i trakten att också infinna sig för undervisning under mellanliggande söndagar. Gudrun Norstedt har också noterat att förrättningar tidigt ägde rum i Fatmomakke (sidan 82). En del dop, vigslar och begravningar inföll under en tid på året då platsen normalt inte nyttjades. Den vanligaste förrättningen var dop och det förefaller som om flera av dessa förrättningar alltså inte sammanföll med böndagarna. I såväl äldre som nyare skildringar av nyttjandet av kyrkoplatsen omtalas dock att platsen var oanvänd mellan sammankomsterna under böndagarna (andra och tredje bönedagen).⁶

En diversifierad mötesplats

Fatmomakke – en plats för inträde i samhället

Det var genom läsförståelse och kunskaper i kristendomens huvudsakliga trosinnehåll som 1700- och 1800-talsmänniskorna blev medborgare. Ett visst kunskapsmått och förståelse av religiösa spörsmål var ofrånkomliga för att delta i sockenlivet och för att exempelvis få tillstånd att gifta sig. Det var i första hand i hemmen som undervisning i läsning och memorering av katekesens huvudstycken övades, men läsförmågan och övandet av färdigheterna behövde i många fall övervakas. Successivt växte därför skol-inrättningar för allmänheten fram.

Glesbygden och framför allt fjälltrakterna var på grund av sin svår-tillgänglighet eftersatta i utbildningshänseende och kyrkobyggnadernas

1 Detta förutsätter att samerna stod för de medel som fanns att tillgå i skjutskassan, vilket förefaller vara fallet enligt Rådströms visitationsprotokoll 1781. Det var dock inte självklart. I Petrus Laestadius journaler (1845, s. 389) omtalas det att prästen i Vilhelmina själv måste dra försorg för sin färd till och från Fatmomakke. Om detta var fallet även i slutet av 1700-talet innebar det att samernas böter för bristande gudstjänstnärvaro oavkortat tillföll kyrkan. Praxis kan givetvis ha förändrats under denna tid.

2 Åsele tingslags häradsrättsarkiv, domböcker, A I vol. 4–8, HLA.

3 Härnösands domkapitel, visitationsprotokoll angående Åsele och Vilhelmina 1791, HLA.

4 Härnösands domkapitel, visitationsprotokoll angående Åsele och Vilhelmina, HLA.

5 Direktionen över lappmarkens ecklesiastikverk, vol. D: I, vol. 2, RA

6 Zetterstedt (1833), s. 149; Laestadius (1831), s. 236; se även Fjellström (1984). Se även ULMA, 21019:406, s. 382–406.

Figur 5. Begravningsplatsen i Fatmomakke 2007. Foto: Bo Sundin/Länsstyrelsen.

tillkomst i avlägsna områden var ett sätt att komma till rätta med problemen. I Lappmarken utvecklades under 1740-talet ett system med kringresande kateketer, som omnämns i Rådströms visitationsberättelse ovan. Kateketerna var ett slags resande lärare som i prästens och missionärens ställe skulle undervisa i bokläsning och kristendomens huvudstycken. Systemet som utarbetades av Direktionen för Lappmarkens ecklesiastikverk under 1740-talet innebar att blott kateketer med samiskt ursprung skulle anlitas efter avlagd utbildning.¹ Av vad som framgått ovan var Fatmomakke kapellplats ett ställe där kateketerna uppehöll sig för att undervisa barn och vuxna. Betydelsen av denna undervisningsinstitution i Vilhelminatrakten understryks bland annat av 1812 års uppfostringskommittés inventering av skolförhållandena i riket. Kommittén hade inrättats för att reformera undervisningsväsendet i landet och för att ge sig i kast med den uppgiften behövdes upplysning om de dåvarande skolförhållandena i landets socknar. I ett enkätsvar till kommittén från Vilhelmina församling åskådliggörs problematiken: där fanns ingen sockenskola och inte heller planer på att anlägga en sådan.² Kunskapskraven och kontrollen av det inlärdas såg dock likadan ut överallt i landet.

Ett åskådliggörande exempel är Petrus Laestadius, efter att han blivit visitorator för hela Lappmarken, besökte Fatmomakke kapell 1835:

”Efter af Herr kyrkoherden Grönlund förrättat Gudstjenst trädde Visitorator för altaret och höll ett tal uppå Lappska språket, hvarefter förhör i innanläsning och Christendoms-kunskap företogs. Visitorator, som dervid förhörde större delen af den närvarande allmogen, fann densamma i innanläsning jemförlig med de bättre fjell Lapp församlingarna. Större delen läste innan någorlunda, några med färdighet och några också dåligt. I kristendoms-kunskap syntes Visitorator mycket återstår att önska, ehuru församlingen äfvan i denna del icke synes gifva vanliga fjell Lapp församlingar särdeles efter.”³

1 Eriksson (1991), s. 55–73.

2 1812 års Uppfostringskommitté E II b, vol. 6. Se även Lindmark (1988), s. 7.

3 Härnösands domkapitel, visitationsprotokoll angående Åsele och Vilhelmina, HLA.

Laestadius konstaterar också att några samer läste svenska, men att deras färdigheter i detta språk stod efter deras läsförmåga i samiska. Laestadius förmanade också samerna att undervisa sina barn, eftersom den undervisning som kateketerna gav dem blev för otillräcklig.

Det var alltså genom förhör, prästens och den ambulerande kateketens undervisning som allmogen – gammal såsom ung – fick den utbildning som fordrades. Det har framgått ovan att samlingsplatsen invid kapellet i Fatmomakke utgjorde en viktig plats för undervisning. Samerna och den nybyggande allmogen i området runt Fatmomakke var nödgade att ta till vara varje tillfälle till undervisning som stod till buds. Samlingsplatsen vid Fatmomakke kapell erbjöd en sällsynt möjlighet.

Ifrån slutet av 1800-talet berättas det att Fatmomakke även användes för konfirmation. Enligt en uppteckning av Nils Eriksson sägs det att läsbarerna i Fatmomakke fjällförsamling samlades i februari månad i någon av de närbelägna byarna. Efter en månads läsning fick de sedan sin första nattvard i Fatmomakke kapell i mars månad.¹

Även långt efter folkskolans införande år 1842 var skolväsendet dåligt utbyggt i Vilhelmina församling. Den kyrkliga hemundervisningstraditionen var länge den dominerande undervisningsformen.² Den första folkskolan inrättades 1847 och den förblev församlingen enda skola under tjugo år.³ Denna skola var flyttande mellan fyra rotar och undervisningen bedrevs nio veckor årligen vid varje rote.⁴ Fjälltrakterna var länge helt utan skola. I ett protokoll från kyrkostämman 1876 heter det att

”emedan de åboer som hafva sina hemvister belägna öfver om Malgomai och Tresund icke äro i tillfälle att för de långa vägarnes skull hålla sina barn i Folkskolan, emedan den aldrig hålles i dessa trakter, funno sockenmännen billigt, att befria dessa barn från folkskoleafgiften.”⁵

Fatmomakke kapellag kunde först 1877 anställa en småskollärarinna som ambulerade mellan gårdarna i Grytsjö, Saxnäs och Klimpfjäll. Det var lärarinnan Lisa Andersson som i huvudsak förefaller ha varit stationerad i Fatmomakke.⁶ Senare byggdes en småskola i Saxnäs och en i Dikanäs. Emellertid kom hon enligt ett beslut i kyrkostämman 1879 att skickas därifrån, eftersom hon ”icke synes kunna verka där till någon fromma för undervisningen – bl. a. emedan allmogen därestädes saknade vilja och förmåga att sända sina barn i skola.”⁷ Det blev istället folkskolläraren och folklivsupptecknaren O. P. Pettersson som efterträdde henne men Pettersson stationerades till Ulvöberg. Senare byggdes en fast folkskola i Dikanäs

1 Nordiska museet, Etnologiska undersökningar, ”Kyrkstäder och kyrkohelger”, EU 5037. Se vidare Brohed (1977).

2 Schelin (1978), s. 360–361.

3 Vilhelmina kyrkoarkiv, K I, vol. 1, sockenstämmomöte i Vilhelmina den 18 september 1847; Essegård (1942), s. 14.

4 Skolan blev en fast folkskola efter 1855. En redogörelse för hur systemet med flyttande skolor fungerade se Mellberg (1996).

5 Vilhelmina kyrkoarkiv, K II, vol. 1, kyrkostämmans möte den 15/10 1876.

6 Detta uppges av skolhistorikern Nils Eriksson (1972), s. 34. Se vidare Österberg (1922).

7 Vilhelmina kyrkoarkiv, K II, vol. 1, kyrkostämmans möte den 27/7 1879.

1912, i vilken samebarn skulle erhålla undervisning.¹ Flera minnen från skoltiden i Vilhelminatrakten finns bevarade på Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM). Några av dem berättar om sin skoltid i området omkring Fatmomakke.²

Fatmomakke i det lokala självstyret

Vid sidan av den kyrkliga kulturens avgörande betydelse för Fatmomakkes tillkomst och tidiga funktion kom platsen sedermera även fylla en funktion som samlingsplats för en politisk kultur. Det lokala självstyrets organ var från 1700-talets början sockenstämman och dess arbete, som reglerades i 1723 års prästprivilegier. Det var emellertid först 1817 som en förordning om sockenstämmor och kyrkoråd stadgades.³ Den innebar bland annat att ett kyrkoråd skulle väljas i varje församling. Ytterligare två lagstiftningspaket om sockensjälvstyrelsen tillkom inom ett halvsekel, nämligen 1843 års förordningar om sockenstämmor och sockennämnder och 1862 års kommunalreform.⁴ Förordningarna innebar, förenklat, en successivt reglerad organisation för hur gemensamma lokala frågor skulle hanteras och verkställas. De innebar även en reglerad rätt för sockenallmogen att delta i gemensamma angelägenheter, som dels uppstod inom själva socknen och dels påbjöds socknen av staten.⁵

1800-talets förändringar gällande sockensjälvstyrelsen inverkade även på lappmarkens politiska kultur. I den relativt nybildade församlingen i Vilhelmina bildades en sockenstämma strax efter 1817 års sockenstämmoförordning. Ett av de tidigare ärendena från sockenstämman redogör för ett möte hållet i Fatmomakke 1818 tillsammans med ”lappallmogen”, där frågan om kostnader för reparation och flyttning av kapellet togs upp:

”Upplästes ett 1818 med Allmogen hållet Sockenstämmoprotokoll, deruti Fatmemake församling åtagit sig att till reparation af det gamla kapellet alltför trånga Bönehuset med 16 S. Banco af Hwarje gift Lappman bidraga, hwilket erkändes, men önskade Allmogen att Bönehuset måtte wid det tillfället flyttas högre up åt backen, men gamla begravningsplatsen såsom redan invigd bibehållas”⁶

Dessutom åtog sig samerna att betala 4 skilling för prästskjuts. Pengarna skulle inkasseras av ”nomadmannen Månsson och f. d. kateketen Thomas Larsson”. På mötet behandlades också kostnader för den nyligen införskaffade kyrkklockan, kostnader för en fattig sameänka samt två fall av kyrkotukt. Byalänsmannen tilldelade straff för ”förargelse i Bönehuset” samt tilldelades en same straff för fylleri på bönedagen och under gudstjänstens förkunnande. Slutligen tillfrågades den samiska allmogen huruvida de ville att prästen skulle åka ut till kåtalen för att hålla förhör med barnen eller om allmogen hellre ville samla sina barn gemensamt i böne-

1 Essegård (1942), s. 25.

2 Exempelvis ID: BD1909, DAUM.

3 Denna anses mest ha bekräftat en äldre praxis. Gustafsson (1989), s. 28; Sörndahl (1941).

4 En överskådlig beskrivning i förordningarna återfinns i Gustafsson (1989). Se även Österberg (1987); Johansson (1937). För norrländskt sockenliv och självstyrelse se vidare Söderström (1985) särsk. s. 17–23.

5 Exempel på påbjudna uppgifter var fattigvård och skola.

6 Vilhelmina kyrkoarkiv, K I, vol. 1, sockenstämmomöte den 2/7 1820.

huset. Den allmänna meningen var att allmogen hellre samlade sina barn i bönehuset för förhör.¹ Byggnationen av den nya kyrkobyggnaden sköts emellertid upp och först tio år senare höll kyrkoherden P. O. Grönlund sammanträde med de församlade i Fatmomakke med anledning av byggnadsplanerna. Under sammanträdet konstaterades att

”[B]önehuset härstädes är så trångt att ej stort mera än halfva den till Gudtjenstens hållande församlade meningheten inrymmes och någon omstängning omkring begravningsplatsen saknas alldeles; frågan hvad församlingen till afhjelpande af dessa brister, hvilket med första borde skje, ville vidtaga.”²

Under mötet framkom åsikten att bönehuset borde kunna utvidgas genom ombyggnad. Härom upplyste länsmannen Rehn jämte två nämndemän, vilka hade besiktigat kyrkan, att den var i så dåligt skick att den ej kunde repareras. Vid ytterligare några stämmomöten några år senare bestämdes den nya byggnadens storlek och utseenden, hur materialanskaffningen skulle gå till, byggnationskostnader samt vilka som skulle utföra uppdraget.³

Representationen i sockenstämman var under 1700-talet inte klart författningsreglerat. Formerna för beslutsfattande och omröstningar var oreglerade.⁴ Det fanns också länge en lokal praxis som var olikartad beroende på traditioner och befolkningssammansättning. 1817 års förordning sammanfattade och formaliserade den tidigare lokala praxis som uppstått. I den nya förordningen gavs rösträtt, i huvudsak, åt ägare av i mantal satta fastigheter. Även om senare förordningar uppvägde delvis rösträtten åt andra än jordägande grupper, så kvarstod markägande som huvudkriterium för röstberättigande länge i det lokala självstyret.⁵ Dessa förhållanden utgjorde en svårighet avseende lappmarkens sockenstämmor, som är föga utforskat. Frågan är hur röstning efter mantal skulle ske, där jordägande i obetydlig utsträckning var satt i mantal. Den samiska befolkningen kunde av naturliga skäl inte heller bli representerad efter jordägande. Men i lappmarken utformades också en lokal praxis som möjliggjorde representation i sockenstämman av grupper som förordningarna egentligen inte avsåg.⁶ Ett skäl till mer eller mindre vidlyftiga undantag var att prästens intresse av att samla allmogen dels för att få ut avgifter, som utgjorde hans lön och dels, vilket har illustrerats ovan, medel för reparationer och skötsel av kyrkliga byggnader.

Det har antytts ovan att den samiska allmogen deltog på sockenstämman. I själva verket hade den svenska respektive samiska allmogen egna stämmor i Vilhelmina socken. Den förra hade sina stämmor i Vilhelmina kyrkby, medan den andra sammanslöt på samlingsplatsen vid Fatmomakke kapell

1 Vilhelmina kyrkoarkiv, K I, vol. 1, sockenstämmomöte i Fatmomakke den 2/7 1820.

2 Vilhelmina kyrkoarkiv, K I, vol. 1, sockenstämmomöte i Fatmomakke den 11/6 1830.

3 Vilhelmina kyrkoarkiv, K I, vol. 1, sockenstämmomöte i Fatmomakke den 9/6 1832; sockenstämmomöte i Fatmomakke den 10/6 1832. Medel för den nya kyrkobyggnaden togs ut efter ”rök” (hushåll). Emellertid kom byggnaden till stor del att bekostas av statsbidrag. Se även Eriksson (1981).

4 Gustafsson (1989), s. 37.

5 Gustafsson (1989), s. 38.

6 Sjölin (2002), s. 12–13. Särbestämmelser för samisk representation skedde senare i instruktionen för Lappmarks ecklesiastikverk 1846.

och är att betrakta som en underordnad avdelning till stämman i Vilhelmina. Såväl interna samiska angelägenheter som frågor som berörde samisk delaktighet i kommunala angelägenheter behandlades på stämman. I förhållande till stämman i Vilhelmina var stämman i Fatmomakke till stor del rådgörande. Det framgår av sockenstämmoprotokollen att dessa två stämmor i en del ärenden korresponderade med varandra.¹

De ärenden som behandlades på sockenstämman i Fatmomakke var inte många, åtminstone inte vad man kan bedöma utifrån bevarade källor. Det är sammantaget ett 30-tal protokollförda ärenden som behandlades från 1820-talet till 1890-talet. Frågor som rörde byggnationer och reparationer var mest frekvent förekommande. Till den gruppen hör de stämmor som genomfördes i slutet av 1810-talet och i början av 1830-talet som omnämns ovan. Reparation av kyrkan behandlades också den 9 juli 1871, då det beslutades att väggar och inventarier behövde bytas ut i prästgården. Vissa reparationer gällde också kapellet. Vidare beslutades det att samerna skulle utdebiteras med 50 öre per hushåll.²

Det var också andra typer av finansieringsfrågor för gemensamma angelägenheter som behandlades vid stämman i Fatmomakke. År 1845 hade allmogen på sockenstämman i Vilhelmina rest frågan om inte den samiska allmogen borde ansvara för sin egen fattigvård. Saken behandlades på ett möte i Fatmomakke den 31 augusti 1845, där det beslutades att samerna godtog att delvis ombesörja underhåll för fattiga och gamla. Det uppdrogs åt kateketen att samla in uppbörden under kyrkohelgerna i Fatmomakke.³ Stämman i Vilhelmina begärde vid ett tillfälle om den ”lapska allmogen ville delta i socknens inbördes utskylder”.⁴ Vilket man också förefaller ha gjort med en riksdaler per person över 18 år. Några andra frågor som stämman behandlade rörde skador som uppstått på böndernas mark i samband med renskötsel.⁵ De protokollförda stämmorna i Fatmomakke upphörde 1895.

Jämförs stämman i Fatmomakke med stämman i Vilhelmina med avseende på mängden behandlade ärenden och typer av ärenden (som finns protokollförda) så framstår det, för det första, att stämman i Fatmomakke i ringa grad var delaktig i socknens gemensamma angelägenheter. Mängden ärenden vid stämman i Fatmomakke var mycket lågt i förhållande till stämman i Vilhelmina, vilket i och för sig är naturligt med tanke på den fastboende befolkningens storlek vid respektive plats. Vid en jämförelse av typ av ärende framstår det som om både stämman i Vilhelmina och stämman i Fatmomakke hanterade flest ärenden rörande fattigvård. I Vilhelmina var ärendenas innehåll mycket mer diversifierade och mångfacetterade. I Fatmomakke behandlades, utöver fattigvård, enbart byggnaders underhåll mera återkommande. Ärenden om byggnader tillhörde en vanlig typ även i Vilhelmina sockenstämma. Också i ett nationellt perspektiv var dessa typer av ärenden vanligt förekommande. Historikern Harald Gustafsson har i en

1 Se även Sjölin (2005), s. 179–198.

2 Vilhelmina kyrkoarkiv, K I, vol. 2, sockenstämmomöte i Fatmomakke den 9/7 1871.

3 Vilhelmina kyrkoarkiv, K I, vol. 2, sockenstämmomöte i Fatmomakke den 31/8 1845.

4 Vilhelmina kyrkoarkiv, K I, vol. 2, sockenstämmomöte i Fatmomakke den 28/11 1874.

5 Vilhelmina kyrkoarkiv, K I, vol. 2, sockenstämmomöte i Vilhelmina den 28/8 1870; i Fatmomakke den 5/9 1870; i Vilhelmina 2/10 1870.

studie undersökt stämmofrekvens och typ av ärenden i sex socknar i Mälardalen. Under perioden 1815–1875 visar det sig att ärenden innehållande fattigvårds- och byggnadsfrågor var den vanligaste typen under den förra hälften delen av undersökningsperioden.¹

Länsman i Fatmomakke

I Fatmomakke uppfördes i början av 1800-talet en timrad stuga som idag kallas länsmansstugan. Dess ursprungliga funktion var med stor sannolikhet inte avsedd för länsman utan för prästen under hans tjänstgöring vid kyrkohelgerna. I äldre sockenstämmoprotokoll omnämns stugan som ”kammaren”.² Denna stuga hade enbart ett rum fram till 1850, då den tillbyggdes med ytterligare ett.

”Då det mången gång är genant för Presten, att härstädes icke ega ett sidorum dit han kan inträda, antingen för att i enslighet tänka på sina Embetsgöromål, eller hafva tillfälle till enskildt samtal med dem, som såsom ofta händer, det begär, så fattade Lappska allmogen det beslutet, att näst intill den här förut befintliga kammaren uppföra ett sådant rum hvartill Lapparna skall bidra med Materialers anskaffande och de omkring Capellet boende nybyggare med timring.”³

Länsmansstugan bör emellertid ha fyllt någon form av fiskal funktion under 1800-talet. I första hand tjänade nog byggnaden länge prästens i hans ämbetsutövande, men han åtföljdes till Fatmomakke av länsman under kyrkohelgerna. Länsman skulle vaka över den allmänna ordningen och säkerheten. Länsman utförde några gånger förhör med allmogen inför förhandling i häradsrätten.⁴ Inför länsman eller lappordningsmannen, vilka båda ofta var i Fatmomakke i samband med högtiderna, delgavs också ofta skadeståndsansökningar och stämningar.⁵

En intressant funktion byggnaden torde haft, vid sidan av att tjäna prästen och länsman i deras ämbete, redovisas av Nils Eriksson. En av hans informanter, Anna Kajsa Fjällström, som besökte Fatmomakke flera gånger under 1870-talet, berättade att stugan var delad så att prästen bodde i ena delen och länsman i den andra. Hon mindes vidare att samerna brukade bära stora renostar till prästen under helgerna. Dessa förvarade prästen sedan på osthyllor, som (när detta återberättas) ännu finns kvar i stugan. Vid hemfärden ned mot Vilhelmina var prästen tvungen att leja flera personer till hjälp för att bära ostarna ned till Malgomaj.⁶

Det kan finnas anledning att ifrågasätta denna berättelses autenticitet. Varför fick prästen så mycket ost? Vad skulle han med dem till? Om man betraktar berättelsen som rimlig så kan dessa frågor förklaras med att ostarna antagligen utgjorde betalningsmedel för det tionde som samerna i

1 Gustafsson (1989), s. 52.

2 Vilhelmina kyrkoarkiv, K I, vol. 1, sockenstämmomöte den 10/6 1931 §2; sockenstämmomöte den 9/6 1832 § 2.

3 Vilhelmina kyrkoarkiv, K I, vol. 2, sockenstämmomöte i Fatmomakke [oklart] den 13 och 14 juli 1850 § 8.

4 Åsele häradsrätts arkiv 1736–1947, A I a vol. 6, 8.

5 Se ex. ”Från Fatmomakke” i *Västerbottens-kuriren* 1/8 1912; Ågren (1919), s. 116–117.

6 Eriksson (1981), s. 18.

Figur 6. Stuga nr 25 i Fatmomakke under renovering 2007. Foto: Bo Sundin/Länsstyrelsen.

trakten var skyldiga att betala till pastorn i Vilhelmina.¹ Stugan tjänade som temporär förvaringsplats för uppörd åt prästen. I viss mån var alltså Fatmomakke en plats där samer erlade skatt.

Handel och vandel – socialt liv och helgfirande

Ovan har jag argumenterat för den utvidgade funktion som Fatmomakke fick under andra hälften av 1800-talet. Platsen blev central för den politiska kulturen och det ringa medbestämmande den samiska allmogen hade rörande allmänna angelägenheter. Platsen hade också en viktig betydelse för barns och gamlas undervisning och där fiskala funktioner utövades vid sidan av var samer erlade tionde. Vid sidan av detta förefaller de kyrkliga sammankomsterna bli fler än tidigare. Av sådana skäl fattades det ett beslut 1864 om att erlægga en årlig avgift för alla som nyttjade kapellet. Tidigare hade prästen tagit ut en reglerad avgift (*jura stola*) för ”[p]åskmål, Likotal, afgift för lysning, vigsel, barndop och begrafning.”² Det hade blivit svårt att hålla reda på betalningen, motiverades det.

Från sekelskiftet 1900 fram till mitten av 1950-talet finns det tämligen rikhaltig information om helgfirandet i Fatmomakke. Det rör sig om olika sorters källor. För det första finns det etnologiska uppteckningar från besökare i Fatmomakke. Dessa uppteckningar gjordes bland annat av Nordiska museets folklivsforskare under 1920- och 1930-talen, men ofta var tidpunkten för det som återges något årtionde före sekelskiftet 1900. Därtill har etnologer, som exempelvis Ernst Manker och Nils Eriksson, själva nedtecknat sina upplevelser efter att ha bevistat kyrkohelgerna. Det finns också uppteckningar och bevarade minnen från kyrkohelger och midsommarfirande på Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM).³ För det andra har det gjorts många reportage av journalister och lekmän för att i tidningar, tidskrifter och i bokform beskriva sina upplevelser

1 I ett sockenstämmoprotokoll från 1864 uppgavs det att tiondet utgjordes av antingen ”en half ren [eller?] Skinn af en gång bällingar [skinnet på renens ben] jämte tionde ost”. Vilhelmina kyrkoarkiv, K I, vol. 2, sockenstämmomöte i Fatmomakke den 3/9 1864.

2 Vilhelmina kyrkoarkiv, K I, vol. 2, sockenstämmomöte i Fatmomakke den 3/9 1864 § 2.

3 Se ex. ID: GR0243; ID: GR0181; Acc 4369; Acc 2299; DAUM.

av kyrkoseden i Fatmomakke.¹ I stort berättas dock samma kronologiska historia om upplevelsena från en kyrkohelg. Naturligtvis med vissa skillnader om man återger midsommarfirandet eller hösthelgen. Berättelsen är tämligen rak: man börjar med ankomsten och avslutar med hemresan. Flertalet beskriver omgivningen, människorna och någon enskild händelse som tycks ha satt spår i iakttagarens medvetande. Folklivsforskarnas berättelse skiljer sig till viss del från de övriga eftersom de i större grad uppehåller sig vid detaljer.²

I denna redogörelse fästs emellertid vikt vid några särskilda tilldragelser under kyrkohelgerna. Dessa har framförallt att göra med platsens funktion vid sidan av att fungera som plats för samernas, nybyggarnas och, senare, allehanda besökares gudstjänstfirande.

Några upptecknade minnen från Fatmomakke behandlar kyrkohelgernas sociala funktion. När människorna strömmade till Fatmomakke om lördagen inför en midsommarhelg kunde människorna stå och hälsa på varandra i timmar.³ När hälsningsproceduren var avklarad och människorna gjort sig i ordning i sina kåtor och stugor ”började man fundera på lekar och upptåg.”⁴ En sådan lek, som var en slags invigningsrit för nykomlingar till Fatmomakke, var ”gulbenkanna”.⁵ Den gick ut på att bjuda alla kyrkibesökare på kaffe under helgen. För att klara av den sysslan tiggdes pengar ihop under det att nykomlingen utsirades i färggranna band och kläder. Några mer erfarna helgbesökare av det motsatta könet bistod med hjälp.⁶

I Norrland delade man på många ställen upp kyrkohelgerna mellan ”ungdomshelger” och ”gammaldomshelger”. Ungdomen och de äldre turades om att gå till helgfirandet under bönedagarna. Anledningen var i första hand för att säkra tillsynen av djuren på gårdarna. Av tradition var midsommarhelgen en gammaldomshelg i Norrland, medan hösthelgen var ungdomens helg. En sådan strikt uppdelning mellan helgerna förefaller inte ha varit fallet i Fatmomakke. Tvärtom förefaller midsommarhelgen där ha varit ungdomsbetonad, åtminstone om man får tro uppteckningarna.⁷ Några uppteckningar eftertrycker olika typer av friarlekar som särskilt tycks roa de yngre besökarna. I en sådan friarlek kallades ”jagarleken” och var en enkel ”tafattlek”. I en annan sådan lek gällde det för en friare att under natten gräva upp alla små buskar runt den kåta där den tillbedda sov. När hon i sin tur upptäckte detta gällde det för henne att ta reda på vem som ville fria till henne.⁸ I en intresseväckande berättelse från ett kyrkohelgfirande

1 Björkman (1876); Boreman (1946), s. 40–51; Lindman (1948), s. 237–247; Hasselbrink (1964), s. 55–59; Billfors (1976), s. 96–101; Malmström (1940), s. 9–10; Ericsson (1942), s. 10; Dahlstedt (1966), s. 46–59; Manker (1948), s. 157–179; Berg (1925), s. 106–119; Berg (1926), s. 102–109; Hertzman-Ericsson (1928); Norrland i ord och bild (1932), s. 138–140. Se även Västerbottens-kuriren 23/7 1904; 5/7 1904; 28/7 1906; 14/8 1906; 2/8 1913; 25/7 1916; 12/7 1917; 9/7 1917; 18/7 1917; 21/7 1917; 31/10 1917.

2 Exempelvis Manker i Nordiska museets arkiv, Lapska arkivet, LA 710.

3 Nordiska museet, Etnologiska undersökningar, ”Kyrkstäder och kyrkohelger”, EU 1323.

4 Nordiska museet, Etnologiska undersökningar, ”Kyrkstäder och kyrkohelger”, EU 1323.

5 Se Dahlstedt (1955), s. 127–135. Leken var tidigare kallad ”Öljbjölkskanna”, Nordiska museet, Etnologiska undersökningar, ”Kyrkstäder och kyrkohelger”, EU 1323 och 5037.

6 Nordiska museet, Etnologiska undersökningar, ”Kyrkstäder och kyrkohelger”, EU 1323.

7 Att läsaren får den uppfattningen kan ha att göra med att minnena är ifrån ungdomstiden.

8 Nordiska museet, Etnologiska undersökningar, ”Kyrkstäder och kyrkohelger”, EU 1323. Om nattfririer i Fatmomakke berättas i ID: BD0118; ID: GR0528 DAUM.

år 1900, förmedlad av Hanna Ågren som var maka till missionären J. E. Ågren, sammanvävs leken ”gulbenkanna” med friarleik.¹ Enligt Ågren kallades den en ”bindfest, som troligtvis hade inslag av en gammal folksed. En ungtkarl gick under högtidens sista förmiddag ut för att söka en flicka, som för första gången besökte kyrkoplatsen. Han skulle sedan, som det hette, binda henne (i bildlig mening). Mannen tog henne under armen och förde henne runt bland folket för att tigga åt henne. Hon blev under tiggarrundan utstyrd med allehanda saker: hårnålar, knappålar, saxar, band, blomsterkort m. m. som folket fäste på henne. De som inte hade någon sak att ge, var tvungna att skänka en slant. För dessa pengar anordnades senare under dagen ett kafferep, till vilken alla givare var bjudna.²

Hulda Eriksson, född 1873, berättade för upptecknaren Nils Eriksson om det sociala livet under kyrkohelgerna.

”Både under dagarna, kvällarna och nätterna var det livligt ute, ty de få stugor och kåtor kunde icke rymma alla helgens besökare. Under dagen satt ungdomen och även de äldre i stora klungor och samspråkade ute i det gröna. Under natten vidtog nattfrierierna och varade hela natten. [...] Nattfrierierna förekom och förekommer än i mycket stor utsträckning vid kyrkhälgerna [sic]. Pojkarna, som i många fall saknar hustru, måste söka sig sängplats hos någon flicka, eller också måste de gå ute hela natten. De, som gingo till flickorna, gjorde det dels för att fria och dels för att skaffa sig en sängplats för natten. Det gick mycket lätt att komma in till flickorna, därför att dörrarna voro olåsta. Pojkarna gingo i regel i stora sällskap. De hade alltid med sig karameller, som de bjödo flickorna på. Fick pojken löfte att stanna, så lade han sig helt enkelt tillsammans med flickan med kläderna på och låg där tills morgonen.”³

Flera upptecknade minnen påtalar också en ganska omfattande handel förekom i Fatmomakke under helgerna. Det var dels allehanda bruksvaror som salufördes, såsom kaffe, socker och tobak, dels mat- och dryckvaror för mer direkt bruk.⁴ Lappfogden i Västerbottens län, Erik Bergström, beskrev i sin verksamhetsberättelse 1915 kyrkohelgsfirandet som en mindre lämplig företeelse. Bergström oroas över den andliga vården av de vuxna samerna i länet. Han menar att de visserligen har tillfälle att vid olika helger höra gudstjänst och predikningar i nybyggda kyrkor, men, enligt Bergströms uppfattning, var sammankomsterna till stor del ett tillfälle att träffa bekanta, att göra upp affärer och ha trevligt. Gudstjänsten kom i andra hand.⁵

I väckelsens spår

Under 1880-talet inleddes en ny epok i den kristna missionen bland samerna.

- 1 J. E. Ågren var en av tre första missionärer som utkommenderades till lappmarken efter Svenska missionssällskapets årsmöte 1880. De två andra var A. Lindgren och K. J. Gustavsson. Mer om Svenska missionssällskapets missionsresor återfinns i nästa avsnitt.
- 2 Ågren (1919), s. 120.
- 3 Nordiska museet, Etnologiska undersökningar, ”Kyrkstäder och kyrkohelger”, EU 1136.
- 4 Se exempelvis Nordiska museet, Etnologiska undersökningar, ”Kyrkstäder och kyrkohelger”, EU 1136. Se även Bäckman & Kjellström (1979).
- 5 Lappfogden Erik Bergströms verksamhetsberättelser 1915. I författarens ägo. Värt att notera är att en arrest byggdes 1945 för att användas vid profana högtider.

Figur 7. Del av Fatmomakke kyrkstad 2007.
Foto: Bo Sundin/Länsstyrelsen.

Det Svenska missionssällskapet hade sedan instiftandet 1835 arbetat med ändamålet att sprida den ”protestantiska lärans utbredning bland hedningar”.¹ Sällskapet som vid grundandet var konfessionellt obundet närmade sig de kommande årtiondena statskyrkan och inlemmade 1876 helt sin missionsverksamhet i den statskyrkliga apparaten. Missionssällskapet lämnade då den ”yttre” missionen (missionsverksamhet utomlands) för att koncentrera arbetsinsatserna i lappmarken.² Resurskoncentrationen förde med sig att missionärerna trängde djupare in i fjällvärlden och bedrev en omfattande missionsverksamhet fram till mitten av 1900-talet.³ Missionssällskapets verksamhet kom att inrikta sig på att ge ut och sprida skrifter, understödja unga män som önskade bli missionärer samt undervisa barn i lappmarken. I arbetet med den senare uppgiften grundade och drev sällskapet flera barnhem och skolor, där både samiska och ickesamiska barn undervisades. Den första skolan grundades 1839 i Knaften utanför Lycksele. Periodvis fanns det sex skolor som bedrevs av missionssällskapet med stor geografisk spridning i Sápmi. Även efter nomadskolväsendets införande 1913 fortsatte missionssällskapet vara en aktör för undervisningens befrämjande i lappmarken. Bland annat grundade sällskapet 1942 Samernas folkhögskola, vars syfte var att värna den samiska ungdomens utbildning och karaktärsdaning inom den samiska kulturen.⁴

Svenska missionssällskapet var, som antytts ovan, en betydande aktör

1 ”Berättelse angående Svenska Missions-Sällskapets verksamhet åren 1835–1885” (1886), s. 1. Citerad från Norlin (2003), s. 16. Se även Eriksson (1992), s. 111 ff; Melchersson (1919), s. 39–63; Bäckström (1919), s. 85–96.

2 Norlin (2003), s. 16–17.

3 Ibid; Sundkler (1937); Sundkler (1935), s. 136–160; Hellsten (1985), s. 5–34. Lindqvist (2004), s. 88–116; Lennart Wallmark ”Svenska missionssällskapet och dess verksamhet bland Sveriges samerna”, manuskript till artikeln Kyrkhelg, Svenska missionssällskapets arkiv, vol. 50:8, Umeå Forskningsarkiv. Andra mer frireligiösa organisationer hade också verksamhet i Fatmomakke. Det gäller framför allt Frälsningsarmén, vars avdelning i Vilhelmina frekvent besökte Fatmomakke i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Se vidare Västerbottens folkrörelsearkiv, Frälsningsarmén i Vilhelmina, verksamhetsberättelser; Nilsson (1968).

4 Sjögren (2010), s. 27–28; Lantto (2000), s. 243–245.

inom både utbildnings- och missionsväsendet under 1800-talet senare hälft och 1900-talets första decennier. Sällskapet betydelse sträcker sig på sätt och vis bortom detta verksamhetsområde: Många av samerörelsens ledande personer under 1900-talets första hälft hade antingen själva fått sin utbildning och fostran i missionssällskapets skolor (som exempelvis Torkel Tomasson) eller varit lärare i sådana skolor. Än fler av dem hade haft föräldrar eller nära släktingar som arbetade för missionssällskapet. Sällskapet var därför i allra högsta grad delaktigt i att fostra och utbilda ett avantgarde bland samerna, som kommer att beröras i nästa kapitel.

Missionssällskapets missionärer hade så gott som hela lappmarken som sitt missionsfält. De var indelade i distrikt och vandrade om sommaren runt i fjällen för att besöka samer och nybyggare. Lappmissionären Gustaf Lundgren (1893–1953) konstaterade i sina dagboksanteckningar under sitt första verksamhetsår 1927 att han inte spenderade mycket tid i Sorsele dit han var utstationerad. Istället besökte han till fots ständigt nya gårdar och byar. Arbetslivet innehöll dock några fasta, återkommande platser dit missionärerna återvände år efter år. En sådan plats var Fatmomakke kapellplats under kyrkohelgerna under mars–april, juli och september. Redan under Lundbergs första verksamhetsår hade missionärer besökt Fatmomakke i knappt 50 år. Missionärernas arbetsuppgifter under kyrkohelgerna, och som bland annat beskrivs i Lundbergs dagboksanteckningar, var att bistå prästen, hålla predikan i kyrkan eller i det fria och hålla förtrogna samtal med enskilda kyrkobesökare.¹

En särskilt intressant inblick i kyrkohelgsfirandet i början av 1880-talets missionsarbete skildras i Walter Gustafssons dagboksanteckningar. Sommaren 1880 påbörjade Gustafsson, som var teologistuderande i Uppsala, tillsammans med kamraten Ludvig Bergström från Stockholm, sina missionerande strapatser i södra lappmarken. Bergström hade tilldelats arbetsuppgifter i Malå, Tärna och Sorsele, medan Gustafsson begav sig mot Vilhelmina, Dikanäs och Fatmomakke.² Genom deras reseskildringar kan man ta del av deras färder och betraktelser av det hårda livet bland samer och nybyggare i Vilhelminatrakten.

Lördagen den 10 juli kom Walter Gustafsson efter 10–12 timmars marsch till Fatmomakke. I anteckningarna ger han sina intryck av platsen:

”Hit [till Fatmomakke] stiger lapparna ned från sina fjell, hit komma nybyggarna i båtar lastade med sängtäcken och mjölk ämbar och fullproppade renslar. När jag steg i land var stranden full af åskådare: de hade hört att det skulle komma en främmande ”magister”. Jag var emellertid icke synnerligen angelägen av att låta dem skåda mig, ty jag såg alldeles icke magisterlik ut.”³

Gustafsson blir inhyst i en trästuga som en same äger och där kan han tvätta sig och förbereda sig inför morgondagens predikningar. Dagen efter sin ankomst kan han konstatera att 200–300 personer, den övervägande delen samer, hade sökt sig till kyrkoplatsen. De församlade tillhörde både

1 Folkrörelsearkivet, Umeå, Handlingar rörande lappmissionär G. Lundgren. Dagbok 1927–1933, vol. F:1; Dagbok 1938–1945, vol. F:3; Ågren (1919), s. 119–120.

2 Norlin (2002), s. 2.

3 Gustafsson (1989), s. 25.

Vilhelmina, Frostvikens och Dorotea församlingar. Många av de församlade hade alltså rest långväga för att höra predikan. Gustafsson minns också de två andra tillfällen då han predikat för samerna här:

”Tvenne gånger har jag haft tillfälle att tala Guds ord till dem, och jag har med glädje begagnat detta tillfälle, då så många äro samlade [...] Lappbröllop och lappbegravning har firats här, det förra med brännvin och skrän, den senare med bön och sång. Till begravingen vardt jag inbjuden. Ehuru [...] dukades det på renhudar ute i det fria och, sittande på hälarne, intogo vi en bastant måltid af renkött, dels kokadt, dels torkat, renost, fisk, smör och bröd. Hwar och en tog för sig af rätterna i den ordning och mängd han behagade.”¹

Gustafsson skriver inte mycket om själva predikan och vad som hände vid kyrkohelgen i Fatmomakke. Däremot ger han en karaktäristik över samerna olika göromål på platsen och hur den användes:

”Det är långt lidet på eftermiddagen [på måndagen den 12 juli] och ännu synes ingen tänka på uppbrott. Också har man ju mycket att göra här vid kyrkan. Här skall utdelas själaföda, tillräcklig efter nio månaders fasta, här skall döpas barn, som hunnit bli så stora, att de nypa presten i rocken, här skall ösas tre skopor mull på alla grafhögar, som uppkastats sedan förliden höst. Här skall vidare pratas om allt märkvärdigt som händt under de långa vintermånaderna; och här skall köpas kaffe, socker, tobak och andra nödvändighetsartiklar för sommaren; här skall slutligen gifvas luft åt alla glädjekänslor, som inmurats af vinterstormar och snödrivor: här skall supas, tarvas och stojas.”²

Differentieringen av de kyrkliga kontakterna med samer i Lappmarken ökade alltså påtagligt i och med Svenska missionssällskapets arbete. Ytterligare ett steg i en differentieringsutveckling tas när Frälsningsarmén etablerar sig i Lappmarken. Frälsningsarmén var en självständig frikyrkobildning som hade nått Sverige från England i början av 1880-talet. Rörelsen kom till en början att karaktäriseras av en tätortsrörelse, men redan runt sekelskiftet 1900 kan en större geografisk expansion sägas ha inträffat. Vid denna tid fick också rörelsen fotfäste i glesbygden. I slutet av 1880-talet hade kårer upprättats i fjälltrakter i Jämtland och Härjedalen med sikte på att företa mission bland isolerade fjällbyar.³ Aktiviteten präglades av spontanitet och organiserades bara i viss utsträckning från centralt håll. Åren före sekelskiftet valdes Lycksele, och något år senare Vilhelmina, som bas för att utvidga verksamheten i Västerbotten. Verksamheten kom till viss del att sträcka sig till det sociala området, då barn- och skolhem inrättades samt härbärgen för hjälpbehövande samer.⁴ Det var fjällmissionären Ernst Lander som under ett tjugotal år ansvarade för Frälsningsarméns arbete bland de svenska samerna i Västerbotten och Lappland. Under sitt arbete i Vilhelminatrakten sammanträffar Lander med sameledaren Anders Wilks

1 Gustafsson (1989), s. 26.

2 Gustafsson (1989), s. 27.

3 Malmström (1933), *passim* särsk. kap. XIX; Malmström (1942), s. 37–38.

4 Lander (1981), s. 24–26.

och inspirerar denne till engagemang i Frälsningsarmén. I sin strävan att bygga upp församlingsbildningen i fjällen blev närvaron vid kyrkliga sammankomster viktiga för att bygga upp Landers kontaktnät. Fatmomakke kapellplats blev av det skälet ett viktigt resmål, dit Lander första gången kom i september år 1900. I sin dagbok beskriver Lander hur ett 50-tal samer och lika många nybyggare hade samlats vid kyrkstaden. Landers arbetsinsatser blev, vilket han konstaterar med viss besvikelse, blygsamma: tillsammans med två predikanter från Vilhelmina hölls ett utomhusmöte om söndagskvällen.¹ Det blev emellertid startpunkten för Frälsningsarméns verksamhet i Fatmomakke. I statistikrapportrullorna i Frälsningsarméns i Kittelfjälls arkiv framgår det att man höll möte varje år vid sin utpost i Fatmomakke.² Denna utpost fick en avsevärt materiell uppryckning då en väldimensionerad timmerkåta uppfördes 1946.³ Den hade donerats av Anna-Lisa Öst (kanske mer känd som Lapp-Lisa) och invigdes under en välbesökt kyrkohelg sommaren 1946. I samband med invigningen och sammankomsten nästföljande år kan man notera den samförståndsanda som fanns mellan statskyrkan och de frikyrkliga organisationerna som mötte upp i Fatmomakke:

”I Fatmomakke avlöser kyrkans och Frälsningsarméns gudstjänster varandra, så länge helgen varar. Det börjar med gudstjänst i kyrkan klockan sex på midsommaraftonen. Efter gudstjänstens slut reses midsommarstången, smyckad av många villiga händer med blommor och löv. Under det att de unga sedan leker kring denna, serveras kaffe i Frälsningsarméns bönekåta, och frampå aftonen, då lekarna avstannat, står den lilla käcka och välsjungande ungdomssträngmusikkåren från Kittelfjäll uppe på backkrönet och sjunger sina vackra, mjukt vädjande frälsningssånger i den ljusa sommarnatten.”⁴

Föreningsliv och nya besökare

Fatmomakke sameförening

År 1904 formades den första samiska föreningen i Sverige, när Lapparnas Centralförbund bildades vid en liten ceremoni på Skansen i Stockholm. Förbundets tillkomst skedde under en period kring sekelskiftet som präglades av stark politisk mobilisering bland samerna, framförallt i Västerbotten. En direkt orsak till denna första våg av etnopolitisk mobilisering bland samerna var konflikter mellan samer och nybyggare angående nyttjanderätt till marker. Möjligen hade detta att göra med den stora inflyttningen till bland annat Vilhelmina socken, vilket ökade spänningarna mellan de olika näringarna.⁵ Samerna ansåg generellt att statens tilldelning av nyttjanderätt till mark ovan odlingsgränsen favoriserade

1 Lander (1981), s. 131.

2 Statistikrapportrullor, Frälsningsarméns i Kittelfjälls arkiv, Folkrorelsearkivet i Västerbotten, Umeå.

3 En biografisk översikt om Anna-Lisa Öst ges i Kjäll (1964) passim. Om invigningen av Frälsningsarméns bönekåta i Fatmomakke finns återgivet i bl. a. Kjäll (1964), s. 73–80; Egberg (1949), s. 105–112.

4 Egberg (1964), s. 110.

5 En redogörelse för befolkningsutvecklingen i lappmarken se Arell (1979), s. 22–30,

nybyggarna på samernas bekostnad. Konflikterna gällde mer konkret de bofastas utängar för den viktiga boskapsskötseln. Utängarna var inte sällan på stort avstånd från nybygget. Nya regelverk angående ersättningskyldighet för skador på den mark som nybyggarna nyttjade föranledde samerna att författa flera skrivelser i protest. Regelverket för nyttjanderätt till mark förde även med sig tilltagande skillnader mellan olika grupper inom det samiska samhället, varmed de bofasta icke-renskötande samernas rättsliga ställning blev oklar. Man befarade en tilltagande social och ekonomisk skiktning inom det samiska samhället. Västerbottenssamerna hade de mest långtgående kraven och menade att all mark ovan odlingsgränsen skulle förbehållas dem. En samisk representant från Åsele och Lycksele lappmarker, Elsa Laula, reste till Stockholm för att framlägga sina krav genom en skrivelse 1904. De samiska aktionerna bemöttes hårt i den lokala pressen och från länets myndigheter. Vid ett möte med lappfogden i Västerbotten i Fatmomakke framställde samerna sina krav på nytt, men bemöttes avvisande. Myndigheterna delade Laulas problembeskrivning men var synnerligen tveksamma inför förslaget att låta samerna kombinera renskötsel med jordbruk.¹

Figur 8. Äldre kåta i Fatmomakke kyrkstad i juni 2013. Foto: Länsstyrelsen.

¹ Lantto (2000), s. 57–59; Lantto (2004), s. 52–55; Kungl. Jordbruksdepartementet, Handlingar rörande ifrågasatta åtgärder till förbättrande af lapparnas existensvillkor i Västerbotten län (Stockholm 1905). Se även Laulas skrift *Inför lif eller död? Sanningsord om de lappska förhållandena* (Stockholm 1904) där hon pläderar för samisk samling (1904) samt Hans Magnus Nilsson i programskriften *Västerbotten-lapparnas byordning 1906 jämte en berättelse: De norska Reins-kompanierna* (Sollefteå 1907).

Förutom de materiella orsakerna till den tilltagande samiska organiseringen på nationell nivå bör nog även inflytandet från andra folk-rörelser nämnas. Årtiondena kring sekelskiftet 1900 medförde genomgripande sociala och ekonomiska förändringar i det agrara Sverige. Nya organisationer växte fram som en följd av förändringarna där hittills orepresenterade samhällsgrupper sökte nya vägar för inflytande i den politiska beslutsprocessen. Den samiska politiska mobiliseringen kan betraktas som ett randfenomen av folkrörelsernas framväxt. Sambanden var också tydliga i och med att nykterhetsrörelsen gav direkt stöd till Lapparnas Centralförbund.¹

Tillkomsten av Lapparnas Centralförbund gjorde det möjligt för samerna att i mer organiserade former realisera sina målsättningar. Förbundets målsättning var att förbättra samernas ställning i ekonomiskt, kommunalt och politiskt hänseende samt att understödja och biträda samers rätt i tvistemål.² Denna tidiga mobilisering för samiska frågor utlöste en våg av lokala samiska föreningar. Redan i september 1904 bildades den första samiska lokalföreningen, Fatmomakke lappförening, efter ett möte och ett anförande av initiativtagaren till Lapparnas Centralförening. Vid lokalföreningens bildande inskrevs 23 medlemmar, vilket snart växte till över 70 personer. Till föreningens första ordförande valdes Hans Magnus Nilsson.³ Samtidigt bildades fyra andra lokalföreningar i Västerbotten.⁴ Fatmomakke lappförening bytte 1912 namn till Vilhelmina och Åsele Lappars Enskilda Arbetsförening. Vid namnbytet och stadgerevisionen beslutas att två årliga möten skulle äga rum, ett i samband med januarimarknaden i Åsele och ett under midsommarhelgen i Fatmomakke.⁵

Det fanns flera skäl till att lokalföreningen i Fatmomakke bildades och att den hade stort inflytande under den första samiska organiseringsfasen. För det första var Västerbottenssamerna, som nämnts ovan, vitala aktörer i arbetet med att få igenom politiska krav – de var ett slags samiskt avantgarde. Flera av de mer inflytelserika samiska företrädarna, Andreas Wilks, Emil Öster, Torkel Tomasson och Elsa Laula, var etablerade i Fatmomakkes omland. Dessutom fanns det sedan länge, vilket redogjorts för ovan, en lokal politisk kultur i Fatmomakke. I direkt anslutning till organisationssträvandena kan också nämnas den skrivelse, som genom ordningsmannen Hans Magnus Nilsson försorg hade uppmärksammat staten på samernas förhållande till jordbruket 1901. Ärendet lades fram på ett sammanträde i Fatmomakke.⁶ Några år efter föreningsbildandet hotades Fatmomakke kapellplats av att kyrkan skulle flyttas till Stornäs eller Saxnäs. Det framkallade en förnyad aktivitetsgrad bland samerna i området för att få behålla kyrkan på dess gamla plats.⁷ Det var alltså en kombination mellan

1 Hallencreutz, Lindin, Ryding (1983), s. 11.

2 Lantto (2004), s. 55. Den första samiska tidningen, Lapparnas egen tidning, grundades i samband med centralförbundets instiftande. Torkel Tomasson var redaktör men tidningen utkom bara med fem nummer.

3 Tomasson (1988), s. 11; Lantto (2000), s. 58.

4 Lantto (2004), s. 55.

5 Vilhelmina och Åsele Lappars Enskilda Arbetsförenings stadgar finns återgivna i Nilsson, Marianne m.fl. (red.), s. 50 ff.

6 Tomasson (1988), s. 11.

7 Stinnerholm (1972), s. 201.

upplevelsen av yttre hot, lokal politisk tradition och osedvanlig visionär drivkraft bland enskilda aktörer som förebådade föreningsbildandet.

De efterföljande åren efter bildandet vittnar om en ganska omfattande aktivitet, men intensiteten i arbetet blev kortvarig.¹ Bland de många lokala sameföreningarna som bildades 1904–1905 i Västerbotten var det bara Fatmomakke Lappförening som inte upphörde med sin verksamhet inom de närmaste åren.² Trots den minskade aktivitetsgraden åren före 1910-talet och fram till 1920-talet var Fatmomakke fortfarande en central sammanträdesplats för det samiska politiska föreningslivet.³ Platsens betydelse för samerna gjorde sig också påmind på ett annat sätt. Man började skriva kortare historiska betraktelser över Fatmomakkes innebörd för den samiska kulturen i allmänhet och den politiska etnomobiliseringen i synnerhet. Historien om hur samernas politiska mobilisering startade började traderas av samerna själva under 1910-talet och i denna ärorika berättelse hade Fatmomakke en given plats.⁴ Det symboliska historiebruket av Fatmomakke, som en del i strävan att skapa en samlande samisk identitet, är kronologiskt svår att skilja från den realpolitiska funktionen. Samtidigt som det symboliska historiebruket av Fatmomakke började sättas på pränt fortsatte Fatmomakke vara en central plats för sammanträden där gemensamma politiska ståndpunkter formulerades.

Aktiviteterna bland samerna gick 1917 in i en andra fas då planeringsarbetet för samernas första landsmöte (som hölls året därpå i Östersund) påbörjades. Det var Vilhelmina-Åsele lappförening, som sedan 1917 var det nya namnet på Vilhelmina och Åsele Lappars Enskilda Arbetsförening, som var drivande i förberedelsearbetet. Efter en förberedande överläggning i Fättjaur, där representanter från Västerbottens, Norrbottens och Jämtlands län samt en norsk delegation deltog, så orienterades föreningsmedlemmarna om riktlinjerna för det stundande landsmötet på det ordinarie föreningsmötet vid sommarhelgen i Fatmomakke.⁵ I den arbetsgrupp som bildades inför landsmötet var Andreas Wilks, Torkel Tomasson och Elsa Laula medverkande. Mötet i Östersund 1918 kom att leddes under Wilks ordförandeskap och under mötet diskuterades renbeteslagstiftningen, skolfrågan och organisationsfrågan. När det gällde den senare frågan beslutades det att den samiska riksorganisationen, Lapparnas Centralorganisation, skulle bygga på de lokala sameföreningarna och ha Vilhelmina-Åsele lappförenings

1 Lantto (2004), s. 56–57. Föreningens aktivitet kan bäst följas i Västerbottens-kuriren, ex. 23/8 1904; 15/7 1905; 13/7 1905; 12/9 1905; 14/10 1905; 18/1 1906; 16/1 1906; 28/7 1906; 13/7 1913; 17/7 1913; 13/7 1916; 17/7 1917. Från och med 1918 kan föreningsaktiviteten följas i Samernas egen tidning (SET). Vilhelmina-Åsele sameförening engagerade sig också i kulturbefrämjande aktiviteter. Exempelvis beslutade föreningen på ett sammanträde i Fatmomakke den 26 juni 1924 att söka anslag ur lappfonderna för en kurs i tenndragning. Förslaget stöddes av nomadskolinspektören Erik Bergström, som var engagerad i att bevara samiska kultur. Till kursledare valdes Anders Wilks. SET, nr. 3 1924, s. 21. Andra former av icke-politiska föreningslivet kan delvis spåras i Lennart Wallmarks arkiv F 5, vol. 1; F 6, vol. 1; F II b vol. 4.

2 Lantto (2004), s. 57.

3 Se referenserna från Västerbottens-kuriren i not 95.

4 Se exempelvis "Samefolkets föreningsrörelse: en liten historik" i det första numret av SET nr. 1 1918; SET nr. 1 1926; nr. 3 1927, s. 23; Det svenska samefolkets allmänna landsmöte i Arvidsjaur den 4–7 oktober 1937 (Umeå 1937), s. 49.

5 Om mötet i Fättjaur se Lantto (2000), s. 79.

stadgor som riktmärke. Styrelsen i den lokala lappföreningen utsågs också till provisorisk styrelse för centralorganisationen till dess att den formellt konstituerats.¹ En annan uppmärksam tilldragelse rörde uppförandet av sameföreningens föreningshus i Fatmomakke.² Föreningshuset stod färdigt under midsommarhelgen 1926 och hade en högtidlig invigning med flera betydelsefulla personer året efter.³

Åren efter Östersundsmötet kan man notera en ökad aktivitet och ett ökat intresse för Vilhelmina-Åsele lappförenings möten i Fatmomakke. Under kyrkohelgen 1919 besöktes Fatmomakke av landshövdingen i Västerbotten och 1919 års Lappkommitté höll sammanträde i Fatmomakke 1921 för att inhämta samernas åsikter om frågor som rörde kommitténs arbete.⁴ Av betydelse var också ett möte 1933 då man diskuterade bildandet av Svenska samers renförsäljningsförening. Landshövdingen i Västerbotten, Gustaf Rosén, ledde diskussionerna och sammankomsten som hade samlat många samer från Västerbotten och Jämtland.⁵ Under mötet diskuterades även hur samiska synpunkter skulle beaktas i 1930 års lapputredning. Beslutet att bilda en renförsäljningsförening och diskussionen om samisk representation i det pågående utredningsarbetet som behandlades under Fatmomakkemötet gav stor återverkning i andra lokala sameföreningar i Norrbotten.⁶ Det fick också konsekvenser på längre sikt eftersom det blev inledningen på processen att få till stånd det andra samiska landsmötet i Arvidsjaur 1937. I och med det andra landsmötet försköts också initiativet i samepolitiska frågor från representanter i Västerbotten, med Fatmomakke som bas, till representanter från Norrbotten.

Lokalföreningen i Fatmomakke ändrade 1948 namnet till Fatmomakke Sameförening och kom delvis att inordnas i det övriga lokala föreningslivet. En av föreningens huvudåtaganden blev att föra vidare kyrkohelgsseden i Fatmomakke. I slutet av 1940-talet försökte man på olika sätt att engagera samisk ungdom i denna strävan. Den avsmnande aktiviteten i föreningen väcktes till liv i början av 1970-talet.⁷ Då gick sameföreningen till strid för att få tillbaka representationen och tillförsäkra sig rätt att bestämma över kapellplatsen. Genom länsstyrelsens bestämmelser från år 1952 hade samerna en representant i den så kallade Fatmomakkestyrelsen, där ledamöterna valdes av kyrkofullmäktige. Vid 1971 års val blev samerna plötsligt utan representant. Detta utlöste en storm av protester. Efter en kortvarig strid blev följden att Fatmomakke kapellplats kom att förvaltas av en styrelse där samerna får utse tre representanter, kyrkofullmäktige två och länsstyrelsen en ledamot.⁸

1 Hallencreutz, Lindin, Ryding (1983), s. 19; Lantto (2000), s. 84.

2 Se SET nr. 3 1925, s. 21; nr. 1 1926, s. 5–6; nr. 3 1926, s. 27; nr. 2 1927, s. 11; nr. 3 1927, s. 23; nr. 3 1930, s. 20–21.

3 SET nr. 3 1927, s. 23.

4 "Lappkommitténs nästa möte" i Samefolkets egen tidning 3/1921, s. 24. Se även "Vilhelmina-Åsele sameförening" i SET 4/1920, s. 34, samt "Från centralstyrelsens rådsmöte i Fatmomakke den 4 juli" i SET 3/1921, s. 21.

5 Diskussionen återges kortfattat i SET 3/1933.

6 SET 4/1933, s. 36.

7 Det är värt att notera att Fatmomakke sameförening har stått som värd för två samiska landsmöten, ett 1961 och ett 1972. Båda var förlagda till Vilhelmina samhälle.

8 Fjällström (1980), s. 72–76.

Tidiga tankar om platsens bevarande

Kulturvårdande idéer och tankar om bevarande av kyrkstaden Fatmomakke har en förvånansvärt lång historia. I en artikel i Samefolkets Egen Tidning 1926 argumenterade nomadskolinpektören och den tidigare lappfogden i Västerbotten för att vårda kulturminnen i Lappland. Det är i och för sig med viss sentimentalitet som Bergström konstaterar att det moderna livet håller på att förändra lappmarken och människorna som bor där.¹

Det temat tog också Gustaf Park upp när han i en artikel i Samefolkets Egen Tidning menade att turismen ödelägger Fatmomakke. Park anlägger ett långt historiskt perspektiv från 1730-talet för att understryka platsens särskilda betydelse. Han beskriver hur nybyggare och samer sedan mitten av 1800-talet rest med kärlek och hur man reste därifrån under heliga och djupa intryck. Men, menar Park, denna minnesrika plats har blivit en folkpark ”som hotar att ödelägga all god sed och tradition och [...] störta [...] ungdom[en] i förnedring och fördärv”.² Park ser det hela som en följd av en turistpropaganda som lockar 4 000–5 000 besökare varje år till platsen, vilket har gjort att främlingar nu sätter sin prägel på midsommarfirandet.³

Parks syn på förhållandena vid midsommarfirandet hade delvis också en mer inflytelserik förespråkare. Biskopen Bengt Jonzon hade hållit ett framträdande i Fatmomakke under ett visitationsbesök och ondgjorde sig i likande ordalag som Park över sakernas tillstånd. Även biskopen framhöll den senaste tidens förändrade vanor i samband med högtiderna. Han kunde inte se, vilket han säkerligen hade rätt i, att samtida helgfirare hade mycket gemensamt med de som besökte platsen hundra år tidigare.⁴ Även senare artiklar belyser, mer eller mindre grundligt, svårigheterna med att bevara Fatmomakke kapellplats såsom man anser att den tidigare har varit och samtidigt anpassa den till samtida krav.⁵

Den kulturminnesvårdande idé som Park och Bergström knöt an till kan sägas härstamma från det sena 1800-talets nationalromantiska kultursyn. I sin avhandling *Fädernesland och framtidsland: Sigurd Curman och kulturminnesvårdens etablering* påpekar Richard Pettersson att den form av minnesvård som etablerades under det sena 1800-talet bör skiljas från den tidigare antikvariska minnesvården.⁶ Det nya var både en breddning av den inomvetenskapliga verksamheten, varmed även folkliga seder och bruk, musik och muntliga traditioner prioriterades, och en utåtriktad verksamhet som ville göra minnesvården till en samhälls angelägenhet. Den nya kulturminnesvården krävde inte bara bättre inventeringar av minnesvärda byggnader, utan också vördnad för monumenten och pietet mot dem som hade uppfört dem. Breddningen innebar att skiktet av minnesvårdare breddades samtidigt som verksamheten centraliserades. En gemensam utgångspunkt för sekelskiftets minnesvård var ett ambivalent förhållnings-sätt till moderniseringen av samhället. Å ena sidan frammanade moderniseringen en bevarandereaktion, vilket i sig var en förutsättning för att kultur-

1 Bergström (1926), s. 34.

2 Park (1950), s. 22.

3 Park (1950), s. 22.

4 Park (1950), s. 22.

5 Stinnerbom (1980), s. 46–50; Stinnerbom (1972); Lundegård (1959).

6 Pettersson (2001), s. 12–15.

minnesvården, i den moderna meningen, skulle etableras. Å andra sidan innebar moderniseringen och forskningsframstegen att nya metoder och bättre instrument gav nya forskningsmöjligheter.¹ Denna ambivalens präglade också synen på det antikvariska och framtiden. I en darwininfluerad betraktelse av minnesvården hade det kulturellt ålderdomliga och särpräglade en hotad existens. Ambitionen att bevara passande kulturstadier blev ett sätt att hindra det moderna livets totala utbredning.

Kulturminnesvården vid sekelskiftet omfattade på sätt och vis nya aktörer och nya forskningsansatser. En betydelsefull aktör blev Nordiska museets folkminnesforskare och folklorister. Genom resor, utgrävningar och inventeringar upptäcktes lappmarken på nytt. Gångna tiders Norrlandsbeskrivningar, som i mycket fyllde ett nationalekonomiskt syfte, fick en ny innebörd: det var folket, det genuina och kulturen som skulle beskrivas. Även Nordiska museets arbete präglades av en ambivalent hållning till det moderna och det förgångna. Det gällde att hastigt utforska en kulturyttring som var på väg att försvinna.²

Den nya kulturminnesvården innebar en demokratisering av det förflutna på flera sätt. För det första var de tilltänkta konsumenterna av kulturminnesvården mer "folkliga". För det andra var minnesvårdarna också angelägna att bevara och nedteckna "folkets" röst och minnen och, för det tredje, uppmuntrades regionala och lokala initiativ till kulturminnesvård. Flera hembygdsföreningar och lokala initiativ till att bevara och skaffa kunskap om bygdens historia och säregenheter startades under 1900-talets första årtionden.³ Här fanns också en inneboende konflikt mellan Nordiska museets folkminnesexperter och lokala initiativtagare som nedtecknade sin bygds minnen.⁴

Den nya kulturminnesvården sammanföll ideologiskt och kronologiskt också med den nya turismen. I arbetet med att göra det svenska landskapet tillgängligt för allmänheten fanns en ideologisk grund som ville skapa nationell samling och en ny identitet i skiftet från jordbrukssamhälle till industrisamhälle. I det urbana industrisamhällets livsstil, där den by- och familjebaserade identitetsgrunden antogs ha försvunnit, ansågs själva landskapet bli en viktig hävstång för en ny identitet.⁵ Kulturminnesvården, friluftslivet, folkbildningen och turismen var viktiga element i skapandet av den moderna nationella identiteten. Kulturminnesvårdens och turismens sociala breddning gick in i en ny fas under 1920- och 1930-talet. De som befrämjade natur- och kulturupplevelser vände sig nu även till kvinnor och barn. I en resehandbok som Svenska Turistföreningen gav ut 1923 beskrivs Fatmomakke under ett särskilt avsnitt. Vid sidan av en informativ historisk

1 Sverker Sörlin noterar samma dubbla hållning när det gäller den tidiga naturskyddstanken. Sörlin ser dock inte naturskyddssträvanden, som uppkom rent sekelskiftet, som en reaktion mot kulturutvecklingen utan som ett led i den. Naturskyddet skulle inte inskränka på det allmänna framsteget, utan skapa reservat åt känsliga och värdefulla områden. Sörlin (1988), s. 106.

2 Skott (2008) *passim*.

3 Sundin (2008), s. 59–77.

4 Mikael Vallströms behandlar i sin avhandling normer och vetenskapliga ideal bland de som insamlade folkminnen. I ett särskilt kapitel behandlas Nordiska museets förhållande till hembygdsforskaren O.P. Petterson som hade anknytning till Fatmomakke. Vallström (2002).

5 Sandell (2008), s. 170.

översikt delges läsaren om kyrkoseden. Man uppehåller sig vid att inte bara samer och nybyggare från Vilhelmina socken brukar samlas under kyrkohelgerna, utan att även norrmän, bofasta från närliggande orter och turister i allt större omfattning besöker platsen. Handboken redogör beträffande den saken vilka logimöjligheter som finns för den som ville resa dit och vad som är särskilt sevärt:

”Gudstjänsten i den lilla enkla kyrkan erbjuder en målerisk anblick. Menigheten är ordnad i mans- och kvinnosida, och synnerligen lappkvinnorna i sina vackra dräkter med den klädsamma röda mössa göra sitt till att liva upp bilden. Hålles under besöket bröllop, barndop eller begravning, bör man icke underlåta att iakttaga dessa ceremonier, som här uppe i fjälltrakten få en särskild fläkt av stämningsfullhet.”¹

Det kan konstateras att nyttjandet av Fatmomakke kapellplats i många avseenden speglar kulturminnesvårdens och turismens allmänna utveckling under 1900-talet. Det första intresset för kyrkstaden, vilket fotodokumentation, reseberättelser och reportage vittnar om, kan dateras till 1800-talets sista decennier. Därefter, från 1920-talet till 1940-talets slut, fortgick en ganska omfattande dokumentation av folkminnesforskare, arkeologer och andra intresserade av samisk kulturhistoria. Under 1930- och 1940-talen blev midsommarfirandet i Fatmomakke ett resmål för tusentals turister, vilket föranledde vissa reaktioner från samer och kyrkliga företrädare, vilket har berörts ovan.

Sammanfattning

En målsättning med denna rapport är att visa på variationsbredden av olika verksamhetsformer i Fatmomakke kyrkstad från slutet av 1700-talet fram till idag. Denna variationsbredd, där allt fler verksamhetsformer tillkommer, beskrevs inledningsvis som ett kolonisationsförlopp i miniatyr. Utifrån ett sådant perspektiv konstaterades också att olika samhällsgrupper har använt kyrkstaden på skilda sätt. Det lokala myndighetssamhällets representanter, kyrkoherden och länsman, använde platsen för att komma i kontakt med samer och nybyggare och utöva sina tjänsteåligganden. Missionsällskapet och Frälsningsarmén använde den för att sprida sitt missionsbudskap och samtidigt söka nya kontakter och nya medlemmar. Samerna och nybyggarna i området sökte sig dit för att gå i husförhör, gifta sig, döpa sina barn eller för att engagera sig i det politiska uppvaknandet efter sekelskiftet 1900. Mot bakgrund av denna variationsbredd i hur platsen har använts vågar man nog framhålla att platsen sedan några årtionden förlorat några av sina tidigare funktioner. Sett ur ett långt historiskt perspektiv har Fatmomakke många gånger bytt skepnad och fått nya innebörder för sina besökare. Allt efter vad behoven har påkallat har nya samhällsintressen verkat på platsen. Initiativtagarna till att använda kyrkstaden som skola eller som samlings-

1 Svenska Turistföreningens resehandbok: Lappland II: Västerbottens lappmarker och kustland (Stockholm 1923), s. 132–135, 55 (citat från s. 133). Fatmomakke ingår i en föreslagen resetur (Vilhelmina–Fatmomakke–Riksgränsen) i Svenska Turistföreningens resehandböcker IX: Lappland samt öfriga delar af Västerbottens och Norrbottens län (Stockholm 1912), s.127–131. För vidare information om Fatmomakke och Svenska Turistföreningen hänvisas till Svenska Turistföreningen arkiv, inkomna rapporter, vol. 1-3, 7; handlingar rörande sevärdhetsskyltar, vol. 3.

Figur 9. Visningskåta i Fatmomakke, uppförd 2009. Foto: Peder Dahlström.

punkt för att formulera politiska program, för att nämna några exempel, hade framtiden i sikte när de möttes upp i Fatmomakke. Kyrkstaden var på många sätt integrerad i samhällets förändring. Det var i och med en nyorientering i kulturminnesvården runt sekelskiftet 1900 som tanken om att bevara kulturminnen såsom Fatmomakke först framträdde. Bevarandetanken, så som den framfördes av bland andra Sigurd Curman, avkrävde vördnad mot monumenten och pietet mot dem som uppfört dem. Det är, enligt min uppfattning, också ett tankemönster som återfinns bland de som från och med 1940-talets början med viss förskräckelse har framhållit att kyrkstadens traditionella verksamhetsformer förvanskats genom tillströmmande turister och tillfälliga besökare. Nutidens ambitioner att bevara kyrkstaden så som den har varit föranleder en problematisering av vad kyrkstaden traditionellt har varit och vad den har haft för betydelse för såväl tjänsteutövare som besökare.

Den amerikanske planeringsteoretikern John Friedmann har med begreppet den "sociala rationaliteten" velat fånga hur kollektiva intressen för kulturminnen överordnar individuella. Vidare framhåller Friedmann att den rationella friluftspaneringen leder till "funktionsspecialisering" och "funktionsseparering", vilket enkelt uttryckt betyder att olika områden renodlas för olika syften.

En sådan utveckling står i viss mån i kontrast till kyrkstadens nyttjande historiskt. Ett betraktelsesätt är att kyrkstadens verksamhetsformer och betydelse alltid har förändrats. Man har kommit dit i många olika ärenden – handlaren för att saluföra sina varor, modern för att döpa sitt barn, ungarlen för att finna en fästmö, den gamla för att höra guds ord, folkminnesforskaren för att fästa på pränt det som han tror håller på att förflyktigas, turisten för att få uppleva något genuint och prästen för att hålla predikan och ta upp skatt.

Käll- och litteraturförteckning

Här redovisas de källor som behandlats i uppsatsen. Det bör påpekas att för vidare studier kan källor som inte har kunnat bearbetas i detta arbete vara av intresse. Jag tänker då främst på "Sjöregleringsrapporter" (Malgomaj-rapporten nr. 461) som finns på Antikvarisk-topografiska arkivet vid Riksantikvarieämbetet. En intressant studie i ämnet är Margareta Biörnstad *Kulturminnesvård och vattenkraft 1942–1980* (Stockholm 2006). I Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet (DAUM) i Umeå finns en stor samling av inspelningar och skriftliga förteckningar över ämnesområden som inte till fullo har kunnat utnyttjas i detta arbete. Jag tänker närmast på ämnen som kyrkohelg, skolväsen, konfirmation, bröllop, midsommarfirande och nöjesliv. Folkminnen från ovannämnda sjöreglering finns också i DAUM:s arkiv (ex. ID BD0385).

Otryckta källor

Riksarkivet

Ecklesiastikdepartementets arkiv

konselj 27/6 1879, nr. 8

konselj 24/10 1879, nr. 5

Renbetesdelegerade 1913

Kartor och ritningar (bl. 11–15), placering 2007:02.

1812 års uppfostringskommitté 1812–1839

E II b, vol.6

Direktionen över Lappmarkens ecklesiastikverk

D: I, vol. 2

E vol. 13, 14, 17, 18, 19

Ö, vol. 3

Svenska turistföreningens arkiv

E: 2 A Inkomna rapporter, vol. 1–3, 7

F 5 Handlingar rörande sevärdhetsskyltar, vol. 3

Nordiska museets arkiv

Etnologiska undersökningar

"Kyrkstäder och kyrkohelger"

Lapska arkivet

D: 1 Ämbetsarkiv

F: 3 Fältarbeten, vol. 26–27, 50–51, 54, 64

K: 1 Fotoavdelningen

Frågelista 120: Seitar och heliga ställen

Frågelista 123: Dödholmar och sommargravar

Vilhelmina socken, E.U. 2500; E.U. 5040; E.U. 6884.

Johan Granlunds arkiv

Ernst Mankers arkiv

B 26 Anteckningar till fotografier och resor

Rolf Fjällströms arkiv

K:I vol. 4,5.

Nils Erikssons arkiv

Övriga anteckningar B 2 b:3

Härnösands landsarkiv (HLA)

Härnösands domkapitel

F III bf 12, 15–16 visitationshandlingar Åsele och Vilhelmina

Åsele kyrkoarkiv 1648–1991

A I vol. 1 Husförhörslängder 1772–1880

Åsele tingslags häradsrätts arkiv 1736–1947

A I a, vol. 6–12

Vilhelmina kyrkoarkiv 1768–1991

K I Sockenstämmans protokoll och handlingar, vol. 1–2

K II Kyrkostämmans protokoll och handlingar

O Handlingar angående kyrka och kyrkogård

Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM)

Inspelningar

Skriftliga samlingar

Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala (DFU)

Folkrörelsearkivet i Västerbotten

Handlingar rörande lappmissionär G. Lundgren.

Dagbok 1927–1933, vol. F:1

Dagbok 1938–1945, vol. F:3

Frälsningsarmén i Vilhelmina

Frälsningsarméns i Kittelfjälls arkiv, statistikrapportullor

Verksamhetsberättelser

Forskningsarkivet, Umeå universitet

Svenska missionssällskapets arkiv

Manuskript, föredrag, tidningsurklipp m. m. Handskrift 50:8

Åjtte Svenskt fjäll- och samemuseum

Lennart Wallmarks arkiv

F 5, Föredrag, vol. 1

F 6, vol. 1

F 11b, vol. 4

Tryckta källor

Bygdén, Leonard. 1926. Härnösands stifts herdaminne: bidrag till kännedomen om prästerskap och kyrkliga förhållanden till tiden omkring Luleå stifts utbrytning. Uppsala och Stockholm.

Det svenska samefolkets allmänna landsmöte i Arvidsjaur den 4–7 oktober 1937 (Umeå 1937).

Grape, Isak. 1982. Lappmarkens herdaminne: minne af presterskapet i Lappmarks församlingarne inom Hernösands stift (Stockholm).

Gustafsson, Walter. 1989. Utdrag ur dagboksanteckningar gjorda under en färd i Lappland sommaren 1880, utg. av Snellman, Karin (Umeå).

Kungl. Jordbruksdepartementet. 1905. Handlingar rörande ifrågasatta åtgärder till förbättrande af lapparnas existensvillkor i Västerbotten län (Stockholm).

SOU 2003: 81, De norrländska kyrkstäderna.

Svenska Turistföreningens resehandbok. 1923. Lappland II: Västerbottens lappmarker och kustland (Stockholm).

Svenska Turistföreningens resehandböcker IX. 1912. Lappland samt öfriga delar af Västerbottens och Norrbottens län (Stockholm).

Periodika

Samefolkets egen tidning 1918–1940.

Västerbottens-Kuriren 1904–1940.

Förteckning över planer och kartor

”Statskontoret, ang. anslag för nytt bönehus vid Fatmomakke inom Vilhelmina församling”, ecklesiastikdepartementets konselj den 27/6, nr. 8, 1879, RA.

”Umeå Landshövding, ang. anslag för uppförande af ett nytt bönehus i Fatmomakke kapellag”, ecklesiastikdepartementets konselj den 24/10, nr. 5, 1879, RA.

”Fatmomakke kapellplats. Karta tillhörande avvitrningen inom övre delen av Vilhelmina socken med avsättning av mark för vissa kyrkliga ändamål”, f.d. Planenhetens ritningsarkiv, 14/7 1916.

”Plan och villkor för bebyggande av Fatmomakke kapellplats”, fastställd av KB, f.d. Planenhetens ritningsarkiv, 14/3 1928.

”Ändrad plan för bebyggande av Fatmomakke kyrkoplats” (Länsarkitektkontoret) fastställd av KB 16/8 1941.

”Förslag till plan för Fatmomakke kyrkoplats”, f.d. Planenhetens ritningsarkiv, 8/4 1952.

”Fatmomakke kyrkstadsområde. Situationsplan för bygglovsansökan” (länsarkitektkontoret) f.d. Planenhetens ritningsarkiv, 17/9 1974.

Dokument om förvaltning av kyrkstaden

Kopior av handlingar rörande Fatmomakke kyrkstad förvaras i pärmar i Länsstyrelsen i Västerbottens arkiv (se komplett förteckning sidan 107).

”Kungl Maj:ts nådiga skrifvelse angående kyrkostäderna af den 6 Maj 1817.” även i 24FS 1994:6

”Kungl. Maj:ts beslut angående rätt att uppföra nya kyrkstugor”, den 9/11 1849.

”Ordningsstadga för kyrkostäderna inom Westerbottens län”, den 7/11 1868, även i 24FS 1984:19; 24FS 1994:6.

”Ordningsregler för Fatmomakke kyrkoplats”, 24AK 1949:109.

”Ändrad lydelse av § 7 i ordningsreglerna för Fatmomakke kyrkoplats”, 24AK 1951:82.

Beslut om nya bestämmelser rörande förvaltning av Fatmomakke kyrkoplats, den 8/4 1952.

Nya regler för förvaltningen av Fatmomakke, den 20/12 1972.

”Föreskrifter om Fatmomakke kapellplats”, 24FS 1985:18.

”Om ändring i föreskrifter om Fatmomakke kapellplats”, 24FS 1994:6.

Litteratur om Fatmomakke

Här har jag försökt samla alla artiklar och skrifter som enkom behandlar Fatmomakke eller har ett enskilt kapitel som behandlar angelägenheter som direkt kan relateras till Fatmomakke. Gränsdragningen mellan sådan litteratur och annan referenslitteratur är i många fall svår att göra. Flera verk som finns upptagna som referenslitteratur har också avsnitt eller passager som direkt berör Fatmomakke, men jag har trots gränsdragningssvårigheter försökt skilja dessa referenstyper åt.

- Berg, Kurt. 1926. "Fatmomakke och Umeå: ett par konturer från det vida Västerbotten" i *Västerbotten*.
- Berg, Kurt. 1925. "Offerdalen i Marsfjället" i *Västerbotten*.
- Beskow, Hans. 1952. *Övre Norrlands kyrkor* (Stockholm).
- Björkman, N. O. 1879. "Ett färdminne från Lappland" i *Ny illustrerad tidning*, nr. 44.
- Billfors, Sven. 1976. "Fatmomakke – en pilgrimskyrka" i *Från bygd och vildmark*, årgång 63 (Luleå).
- Bolander, Gunnar. 1946. *Stridsropet* nr. 31.
- Boreman, Per. 1946–1947. "Lappmäsas i Fatmomakke" i *Ibland Sveriges samer*.
- Dahlstedt, Helge. 1955. "Gulbenkanna i Fatmomakke" i *Västerbotten*.
- Dahlstedt, Helge. 1966. *Från Fatmomakke till Orotava: Barndoms- och ungdomsminnen* (Uppsala).
- "En kyrkhelg i Fatmomakke: och några glimtar från ett av vårt lands vackraste och märkligaste trakter" i *Norrland i ord och bild* 1932.
- Ericsson, Fridolf. 1942. "På kyrkhelg i Fatmomakke" i *Stridsropet* nr. 29.
- Eriksson, Nils. 1981. *Fatmomakke: en kort historik* (Vilhelmina).
- Fatmomakke: en levande kyrkstad: skildring i bild över två sekel*. 2006. (Stockholm).
- Fjellström, Frans. 1984. *Fatmomakke: historik* (Sollefteå).
- Fjällström, Axel. 1980. "En ny tid bryter in" i Nilsson, Marianne m.fl. (red.) *Fatmomakke sameförening 1904–1979* (Vilhelmina).
- Hasselbrink, Gustav. 1964–1966. "En gammal väg att gå" i *Sameliv: samisk selskaps Årbok* (Oslo).
- Hertzman-Ericsson, Gurli. 1928. "Kyrkhelg i fjällen" i *Norrland i ord och bild*, nr 27.
- Kyrkobyggnader 1760–1860* (Borås 1993).
- Lindman, Hans. 1948. "Lappmäsas i Fatmomakke" i *Jorden runt: magasin för geografi och resor*, årgång XX.
- Malmström, E. 1940. "Lappmäsas i Fatmomakke och andra möten i nordligaste Sverige" i *Stridsropet* nr. 36.
- Manker, Ernst. 1948. *Markens gudar* (Stockholm).
- Pettersson, Olof Petter. 1982. *Gamla byar i Vilhelmina: del II* (Umeå).
- Sevärt i Västerbotten: Fatmomakke kyrkstad* (Umeå 1994).
- Stinnerbom, Elisabet. 1972. "Fatmomakkes betydelse för samerna" i *Samefolket*, 9/11.
- Stinnerbom, Elisabet. 1980. "Fatmomakkes betydelse för samerna" i *Fatmomakke sameförening 1904–1979* (Vilhelmina, 1980).
- Thomasson, Torkel. 1980. "Fatmomakke: en av gammalt förnämlig samisk

mötesplats i obygdén” i *Fatmomakke sameförening 1904–1979* (Vilhelmina).

Ågren, Hanna. 1919. ”Ett reseminne” i Thomson, Ragnar (red), *I lappkåtor och nybyggartorp: skildringar från svenska missionsförbundets mission i Lappland* (Stockholm).

Referenslitteratur

Andersén, Sölve. 1989. *Lappmarken i litteraturen: valda studier inom ett forskningsprojekt* (Umeå).

Arell, Nils. 1979. *Kolonisation i Lappmarken: Några näringsgeografiska aspekter* (Lund).

Bergling, Ragnar. 1964. *Kyrkstaden i övre Norrland: kyrkliga, merkantila och judiciella funktioner under 1600- och 1700-talen* (Umeå).

Bergström, Erik. 1923. *Lappland: Västerbottens lappmark och kustland* (Stockholm).

Bergström, Erik. 1926. ”Våra kulturminnen i Lappland” i *Samefolkets Egen Tidning*.

Berthelsen, Ragnar. 1942. ”Kyrkstäderna i Västerbotten” i *Västerbotten*.

Biörnstad, Margareta. 2006. *Kulturminnesvård och vattenkraft 1942–1980* (Stockholm).

Brohed, Gunnar. 1977. *Offentligt förhör och konfirmation i Sverige under 1700-talet: en case study rörande utvecklingen i Lunds stift* (Lund).

Bäckman, Louise & Kjellström Rolf. 1979. *Kristoffer Sjulssons minnen: om Vapstenslapparna i början av 1800-talet* (Stockholm).

Bäckström, August. 1919. ”Tio års arbete i Västerbottens Lappmark” i Thomson, Ragnar (red) *I lappkåtor och nybyggartorp: skildringar från svenska missionsförbundets mission i Lappland* (Stockholm).

Egberg, Erik. 1949. *Med tvåfaldigt uppdrag: fjällmissionären Anders Wilks levnadshistoria* (Stockholm).

Eriksson, Nils. 1992. *Sameskolor inom Åsele Lappmark* (Umeå).

Eriksson, Nils. 1972. *Vilhelmina kommuns skolhistoria* (Nyköping).

Essegård, Elis. 1942. *Vilhelmina skoldistrikt 1842–1942 – kort minnesskrift: På uppdrag av folkskolstyrelsen* ([Vilhelmina] Folkskolstyrelsen).

Fjellström, Phebe. 1964. ”*Angelica archangelica* in the diet of the lapps and the Nordic peoples” i Furumark, Arne (red) *Lapponica* (Uppsala).

Fjellström, Phebe. 1986. *Samernas samhälle i tradition och nutid* (Stockholm).

Gustafsson, Harald. 1898. *Sockenstugans politiska kultur: Lokalt självstyre på 1800-talets landsbygd* (Stockholm).

Haller, Elof. 1896. *Svenska kyrkans mission i lappmarken under frihetstiden* (Stockholm).

Johansson, K. H. 1937. *Svenskt sockensjälvstyre 1686–1862: Studier med särskild hänsyn till Linköpings stift* (Lund 1937).

Klang, L. Sanell, Ch. & Stångberg, A. 1999. *1998 års fornminnesinventering i Västerbottens län. Sorsele, Storumans och Vilhelmina kommuner* (Riksantikvarieämbetet).

Kjell, Thorsten. 1964. *Hela Sveriges Lapp-Lisa* (Stockholm).

Lander, Ernst. 1981. *Pionjär bland fjällens folk: Minnen från fjällen – Ernst Landers dagboksanteckningar – 1898–1901* (Stockholm).

- Lantto, Patrik. 2000. *Tiden börjar på nytt* (Umeå).
- Laula, Elsa. 1904. *Inför lif eller död? Sanningsord om de lappska förhållandena* (Stockholm).
- Lenhammar, Harry. 2000. *Sveriges kyrkohistoria: individualismens och upplysningens tid* (Trelleborg).
- Lindmark, Daniel. 1988. *1812 års uppfostringskommittés enkät: Svaren från lappmarksförsamlingarna* (Umeå).
- Lingberg, Gustav. 1937. *Kyrkans heliga år* (Stockholm).
- Lindkvist, Anna. 2005. "Kyrkan och kolonisationen i 1900-talets Sverige" i Forsgren, Tuuli & Nygren, Sigurd (red), *Livsfrågor i Lappland: Kyrkan och kolonisationen: Forskarsymposium 30 september – 1 oktober 2004* (Bureå).
- Lundegård, Börje. 1959. "Vi håller på att göra oss arvlösa!" i *Bygd och natur*, nr. 1, årg. 40.
- Lönnqvist, Bo. 2010. *Kyrkotukten i Vörå under 1700-talet: kyrkorådets protokoll 1738–1783: analys, kommentar och register* (Helsingfors).
- Manker, Ernst. 1961. *Lappmarksgravar* (Stockholm).
- Melchersson, D. 1919. "Svenska lappmissionen" i Thomson, Ragnar (red) *I lappkåtor och nybyggartorp: skildringar från svenska missionsförbundets mission i Lappland* (Stockholm).
- Malmström, Evald. 1932. *50 års fälttåg: frälsningsarmén i Sverige 1882–1932* (Stockholm).
- Malmström, Evald. 1942. *Frälsningsarmén: särskilt dess verksamhet i Sverige 1932–1942* (Stockholm).
- Mellberg, Margaretha. 1996. *Pedagogen och det skrivna ordet: skrivkonst och folkskollärare 1870–1920* (Umeå).
- Montgomery, Igun (red.) 2002. *Svensk kyrkohistoria: enhetskyrkans tid* (Stockholm).
- Nilsson, Erik. 1968. *Ödemark som blommar: Frälsningsarméns fjällmission – en presentation* (Stockholm).
- Nilsson, Hans Erik. 1907. *Västerbotten-lapparnas byordning 1906 jämte en berättelse: De norska Reins-kompanierna* (Sollefteå).
- Norlin, Björn. 2002. "Svenska missionssällskapet och samerna – en studie av föreställningar om samer i Svenska missions-Sällskapets Tidning 1863–1872" (opublicerad C-uppsats i historia, Umeå universitet).
- Norlin, Björn. 2003. "Kateketerna och omvändelsearbetet – missionsskolan som omvändelseanstalt: en studie av Svenska missionssällskapets skolverksamhet under 1840-talet" (opublicerad D-uppsats i historia, Umeå universitet).
- Pettersson, Richard. 2001. *Fädernesland och framtidsland: Sigurd Curman och kulturminnesvårdens etablering* (Umeå).
- Sandell, Klas. 2008. "Från välfärdsprojekt till upplevelseindustri: fritidsnatur under det sena 1900-talet" i Mårald, Erlend (red) *När dalen var röd och kusten blev hög* (Umeå).
- Schelin, Margitta. 1978. *Den officiella skolstatistiken i Sverige åren 1847–1881* (Umeå).
- Sjölin, Rolf. 2002. *En studie i ickemakt: Samer och samefrågor i svensk politik* (Kautokeino).

- Sjölin, Rolf. 2008. "Diskriminering, segregering och deltagande – samer i lappmarkens kommunalpolitik" i Skott, Fredrik, *Folkets minnen: traditionsinsamling i idé och praktik 1919–1964* (Göteborg).
- Sköld, Peter & Axelsson, Per (red.) 2005. *Igår, idag imorgon: Samerna, politiken och vetenskapen* (Umeå)
- Sundin, Bo. 2008. "Hembygdsforskaren" i Mårald, Erland (red) *När dalen var röd och kusten blev hög* (Umeå).
- Sundkler, Bengt. 1937. *Svenska missionssällskapet 1835–1876: missions-tankens genombrott och tidigare historia i Sverige* (Uppsala).
- Sundkler, Bengt, 1935. "Svenska missionssällskapet och Luleå stift" i *Från bygd och vildmark i Lappland och Västerbotten* (Luleå).
- Svenonius, Fredrik. 1912. *Lappland samt öfriga delar av Väster- och Norrbotten* (Stockholm).
- Söderström, Evelina. 2003. *Från trästad till tätort: En studie i förändringen i attityden till kyrkstaden i Åsele, Vilhelmina och Fatmomakke under 1900-talet* (C-uppsats i historia, Luleå universitet).
- Söderström, Lennart. 1985. *Norrländskt sockenliv under 1700-talet* (Örn-sköldsvik).
- Sörlin, Sverker. 1988. *Framtidslandet: debatten om Norrland och naturresurserna under det industriella genombrottet* (Stockholm).
- Sörndahl, Olof. 1941. "1817 års förordning om sockenstämmor och kyrkoråd" i *Statsvetenskaplig tidskrift*.
- Tomasson, Torkel. 1988. *Några sägner, seder och bruk, upptecknade efter lapparna i Åsele- och Lycksele Lappmark samt Herjedalen sommaren 1917* (Uppsala).
- Zetterstedt, Johan Wilhelm. 1980. *Resa genom Umeå Lappmarker i Vesterbottens län, förrättad 1832* (Stockholm).
- Vallström, Mikael. 2002. *Det autentiska andra: om etnografi, etik och existens* (Uppsala).
- Westerdahl, Christer. 2008. *Sydsamer: från Bottenhavet till Atlanten* (Belgrad).
- Westerhult, Bo. 1965. *Kronofogde, häradsskrivare och länsman: Den svenska fögderiförvaltningen 1810–1917* (Lund).
- Widén, Bill. 1965. *Kateketinstitutionen i Finlands och Sveriges lappmarker 1744–1820* (Åbo).
- Österberg, Eva. 1987. "Svenska lokalsamhället i förändring ca 1550–1850" i *Historisk tidskrift*.
- Österberg, Karl Lorenz. 1922. *Anteckningar och minnen från elvaårig verksamhet som folkskolinspektör i södra lappmarken* (Härnösand).

Fatmomakke och riksintresset Svartsjöbäcksdalen

Kunskapsunderlag med arkeologisk fördjupning

Berit Andersson

Bakgrund

Med anledning av planerna på att bilda ett kulturresevat i Fatmomakke kontaktades Västerbottens museum och undertecknad, Berit Andersson. Uppdraget var att genomföra en sammanställning över de inventeringar och utredningar som genomförts under åren i Fatmomakkes omland, främst Svartsjöbäcksdalen.

Riksintressebildning

Vid diskussioner förda vid sammanträden angående kulturresevatbildning av Fatmomakke har frågan om riksintresset Svartsjöbäcksdalen dryftats. Undertecknad har inom ramen för föreliggande arbete försökt utreda frågan genom att studera handlingar i Västerbottens museums arkiv. I samband med den fysiska riksplaneringen skulle även kulturmiljövårdens intressen tillvaratas. I en skrivelse från länssantikvarien 1970 (Vbm dnr 590/69) till Riksantikvarieämbetet framgår att en förteckning över kulturminnen, kulturhistoriska miljöer samt större områden av värde för kulturmiljövården framställts och att urvalet gjorts i samråd med intendenten vid Skellefteå museum, Ernst Westerlund och med övriga museitjänstemän i länet. I ett dokument med titeln ”Fysisk länsinventering upprättad av länssantikvarien i Västerbottens län 17. 1. 1970” är kulturhistoriskt intressanta fornlämningar, byggnader samt miljöer listade. I detta dokument finns Fatmomakke kyrkstad samt kultplatsen Risentjakk utvalda. Det finns även en lista som omfattar objekt och miljöer som Riksantikvarieämbetet utvalt som kulturhistoriskt värdefulla i länet (troligen Vbm dnr 590/69). I denna lista finns Fatmomakke kyrkstad med. Det har inte varit möjligt att återfinna några handlingar som beskriver varför och när Svartsjöbäcksdalen upphöjdes till riksintresse. I den skrift som beskriver Kulturhistoriska miljöer av riks- och länsintresse från 1980 finns inte Svartsjöbäcksområdet med (Länsstyrelsen 1980). Svartsjöbäcksområdet finns med som riksintresse vid den revidering som genomfördes under 1980-talet och beslutades 1987. Det framgår inte från beslutet på vems initiativ (Länsstyrelsen eller Riksantikvarieämbetet) som Svartsjöbäcksdalen klassades som riksintresse.

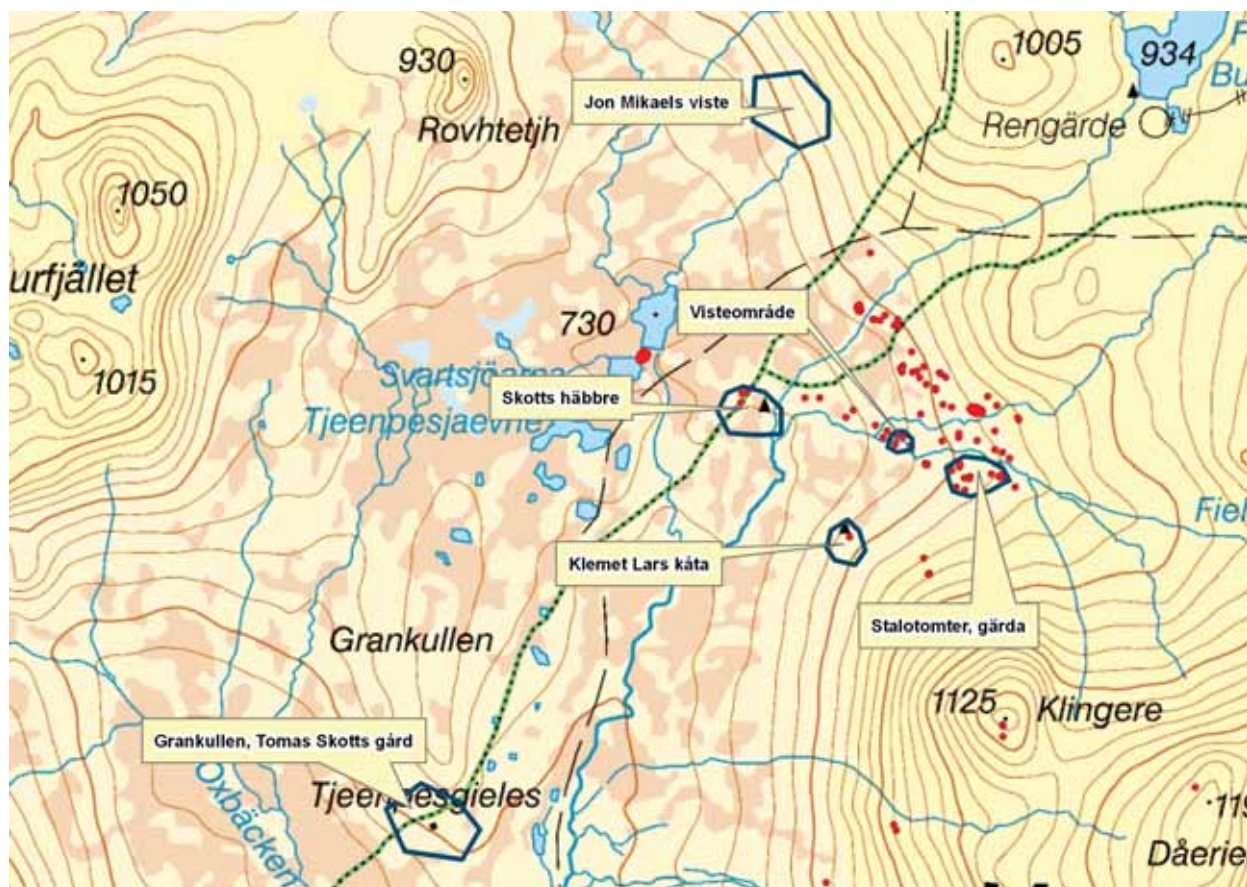
Svartsjöbäcksområdet

I en kungörelse från 1913 rörande gränser för renbetesfjällen ingår Svartsjöbäcksområdet i renbetesfjället Marsfjäll vilket innehades av Thomas Larsson Ruas.

I O. P. Petterssons stora verk om Vilhelminas kulturhistoria nämns ett viste kallat Gronienjälla som är beläget i Svartsjöbäcksdalen. Han nämner även att det finns stalotomter i närheten av vistet.¹

Åren 1978–1980 genomförde Västerbottens museum på uppdrag av Länsstyrelsen en bebyggelseinventering av området väster om odlingsgränsen i Västerbottens län. Den bestod i en konventionell bebyggelseinventering, samt en intervjudel där bebyggelsen, efter tips, prickades in på kartor. Huvudparten utgörs av samiska visteplatser och renvallar samt uppgifter om gravar och offerplatser (se Figur 10). Vid Svartsjöarna

¹ Pettersson (1982), s. 200.

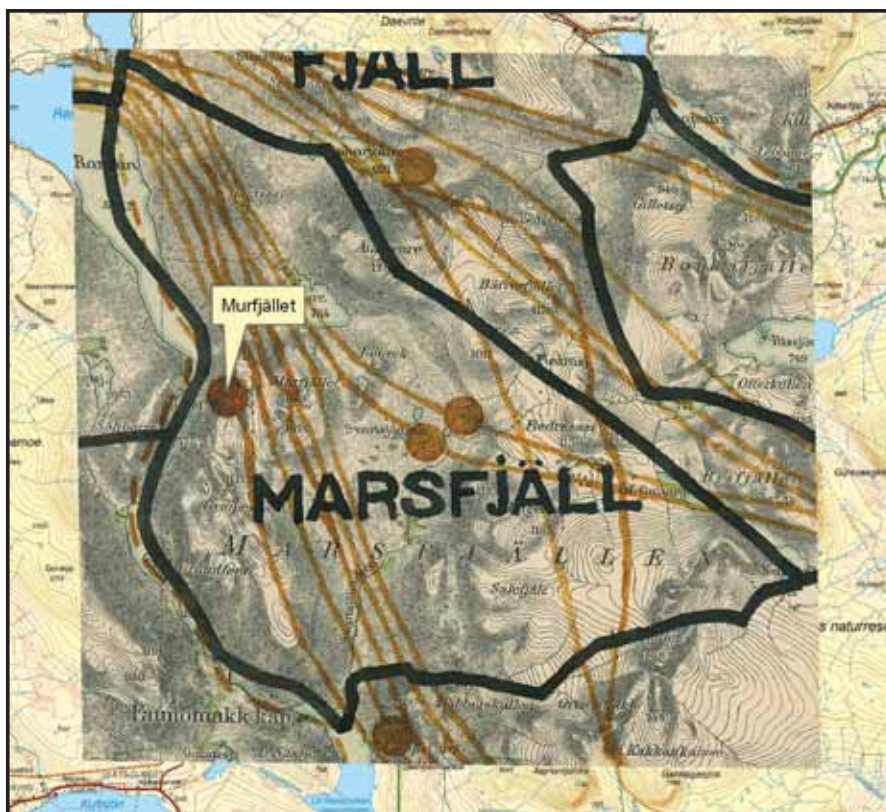
Figur 10. Uppgifter från den byggnadsinventering som genomfördes 1978–1980 (blå cirklar) samt registreringar i FMIS (röda punkter).

noterades sex platser vid denna inventering; Grankullen (Tomas Skotts gård) Skotts häbbre (vid kåtan omedelbart öster om vandringsleden på Vägkartan), Klemet Lars kåta (vid den kåtan som ligger sydöst om den förra på Vägkartan), Jon Mikael's viste samt uppgifter om stalotomter och visteområden. I noteringarna uppges att en "kåtastad" skall finnas i närheten av Jon Mikael's viste.

En inventering av Svartsjöbäcksområdet genomfördes av Vueltjere Duodji tillsammans med Åjtte 1994. Syftet med inventeringen var att studera och registrera kulturhistoriska lämningar samt att öka kunskapen om kulturmiljöer inom Åjttes verksamhetsområde. Vid inventeringen registrerades sammanlagt 12 stalotomter, 12 köttgropar, nio härdar, två stenrösen samt ett gömsle.¹

Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering omfattade riksintresseområdet Svartsjöbäcksdalen 1998 och 1999. Området utvaldes för att knyta an till tidigare dokumentationsinsatser och fortsätta samarbetet med lokala intressenter samt för att tillmötesgå kulturmiljövårdens önskan att beröra riksintresseområden i länets fjällkommuner. I anslutning till Rodinskullarna och Marsfjällskåtan registrerades fyra stalotomter, fyra bengömmor, tre kåtatomter, en förvaringsanläggning samt tio härdar. Vid bäckarna öster om Svartsjöarna registrerades 40 härdar, åtta förvaringsanläggningar, sex bengömmor, tio kåtatomter, tre stalotomter, två hornsamlingar och en offerplats. Alla dessa lämningar ligger inom ett endast 3,3 km² stort område, vilket innebär att lämningarna ligger ovanligt koncentrerade. Detta kan vara

¹ Nordqvist (1998).

Figur 11. Karta från 1913 med ett viste vid Murfjället markerat.

den ”kåstastad” som skall finnas i närheten av Jon Mikael s viste (se ovan). Den stora mängden lämningar bidrog till att endast en mindre del av kartbladet omfattades av inventeringen och att det sannolikt finns lämningar i området som ej registrerats. Ett exempel på detta är att det i samband med den utvärdering av kulturmiljöer belägna inom naturreservat och nationalparker som genomfördes 2006, påträffades en grav endast 200 meter från lämningar registrerade 1998.

Området mellan Vökarn och Bäversjön med visten Ante Sjuls och Sjul Jons ligger också inom riksintresseområdet och inventerades 1998. Här registrerades ett viste, fyra stalotomter, en kåta, tio härdar och fyra förvaringsanläggningar. 1999 inventerades området norr om Vökarn och där registrerades fyra härdar, tre kåtor, tre bengömmor, en förvaringsanläggning samt en rengärda.

I samband med föreliggande arbete genomfördes en mindre inventeringsinsats vid Murfjället öster om Ransarluspen. Syftet med inventeringen var att undersöka om det fanns några lämningar som kunde knytas till det viste som finns markerat på den karta från 1913, som hör samman med kungörelsen om renbetesfjäll från samma år (Figur 11). Platsen ligger strax utanför riksintresseområdet AC 48 och ev. fynd skulle kunna påverka en framtida förändring av riksintresseområdet. Området omfattades inte av den fornminnesinventering i fjällen som bedrevs mellan åren 1996–2001. Inga lämningar efter kåtor eller härdar påträffades vid årets inventering.

Figur 12. Fotografi från 1890 med prästgården. I bakgrunden syns holmen där de första gudstjänsterna ska ha hållits. Foto: Vbm:s fotoarkiv, bildnr Vbm J 1254.

Fatmomakke

Enligt O.P. Pettersson så skulle de tidigaste kyrkliga gudstjänsterna i Fatmomakke ha förrättats av prästen ända från Anundsjö socken. Längre fram i tiden kom prästen från Åsele.¹ I samma källa uppges att gudstjänsterna från början hölls på en holme mitt i Grundforsen. Den första kyrkkåtan beskrivs som en sydsamisk kåta med timrade stockvarv på vilka en fyrkantig kåta upprestes. Denna blev för trång och ytterligare en kyrkkåta byggdes, eventuellt öster om nuvarande kyrka. Nästa kyrka byggdes på en liten slätt nere vid sjöstranden (möjligen där dagens kyrkogård ligger).²

Enligt Nils Erikssons historik över Fatmomakke hölls de första gudstjänsterna i Fatmomakke den 8 juli 1781 då det uppfördes två kåtor och ett skjul på den holme som låg vid Ransaråns utlopp i Kultsjön, holmen var 170 m lång och 40 m bred med en öppen gräsbeväxt yta.³ Efter regleringen har holmen till stora delar hamnat under vatten (Figur 12). Eriksson nämner även att ett sexkantigt kapell uppfördes 1791 av kronolänsman Johan Edin. Eriksson hänvisar till J. A. Linder 1852 vad gäller kapellets form.⁴

1906 genomfördes avvittring av området då det upprättades en karta där det framgår att huvudparten av kåtorna och bodarna låg i områdets östra del med kyrkan och länsmansstugan i mitten och kyrkogården längst i väst (Figur 13). Inom ramen för detta arbete har kartan rektifierats och byggnaderna från 1906 års avvittringskarta införts i en digital shape-fil.

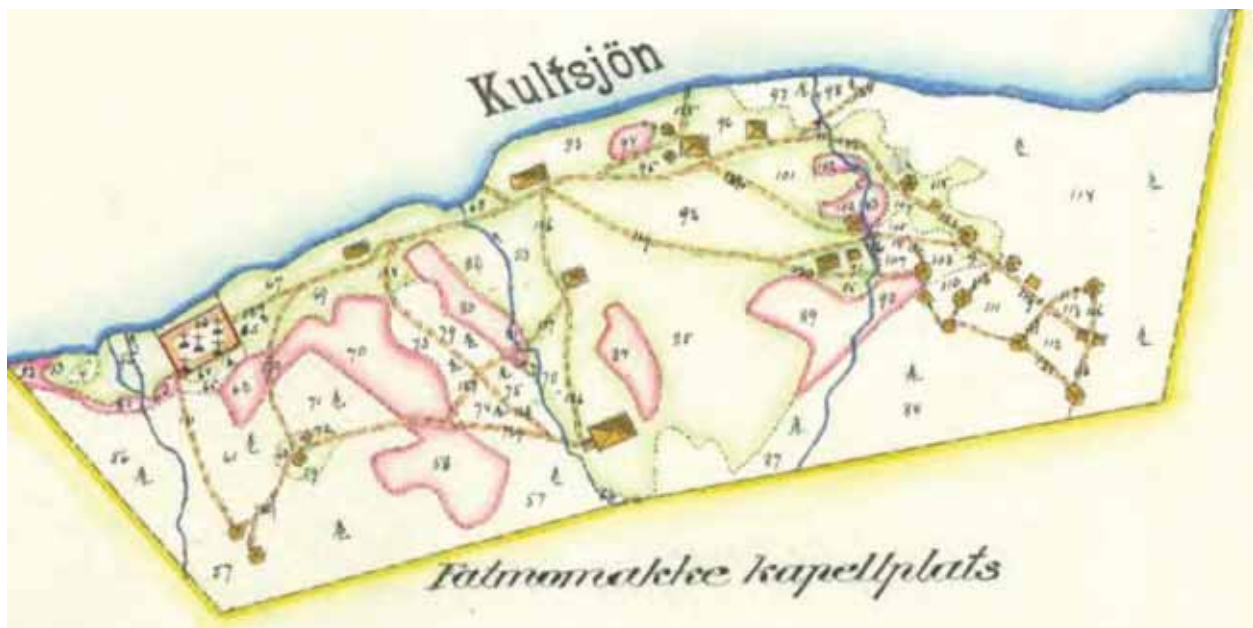
I fornminnesregistret finns två lämningar registrerade i anslutning till kyrkstaden, en offerplats (RAÄ 66 Vilhelmina sn) och en boplats (RAÄ 46

1 Pettersson (1982), s. 201.

2 Pettersson (1982), s. 204–205.

3 Eriksson (1981), s. 6–7.

4 Eriksson (1981), s. 10.

Figur 13. Avvittringskarta över Fatmomakke kapellplats från 1906.

Vilhelmina sn) (Figur 14). Offerplatsen beskrivs av Manker som hänvisar till Eleazar Rhens prästrelationer från 1846–51.¹ Stenen kallas Janen Ojve (Johans huvud) och skulle föreställa huvudet av den hos samerna förgudade gamla Comisaren Johan Edin som anlade Fatmomakke kapellplats. Stenen uppges ligga på en kulle ovanför Fatmomakke men har ej återfunnits. Manker har även uppgifter att man ursprungligen planerade att bygga kapellet i Tärna sydost om Tärnasjön där det enligt traditionen finns en offerplats men att brist på lämpligt virke gjorde att kapellet anlades vid Gäutajaure.² Även vid Vojtjajaure utövades den äldre samiska religionen. Här fanns en seite (verogerke) i form av en människa som satt på sjöns botten och styrde över rödingens lekfiske. Det rika fisket på platsen gjorde

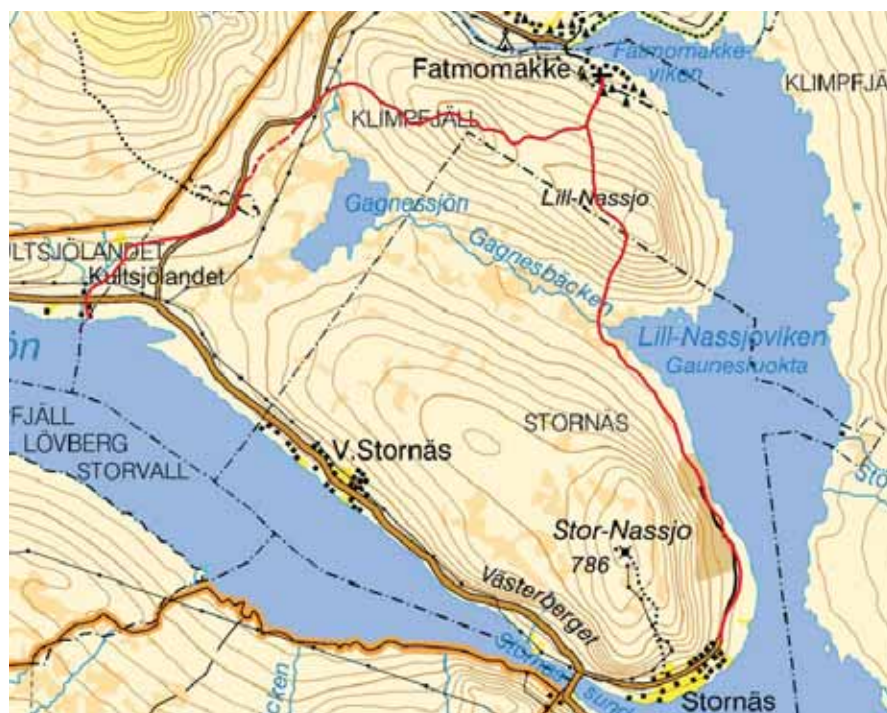
1 Manker (1957), s. 269.

2 Manker (1957), s. 238.

Figur 14. Boplatsen och offerplatsen samt övriga lämningar i fornminnesregistret.

Figur 15. Kyrkstigar(röda linjer) inmätta av projektet Fatmomakke – levande kyrkstad.

att samer byggt fiskekåtor vid sjön.¹ Dessa uppgifter antyder att kyrkan på vissa platser fortsatt en gammal tradition att överta den gamla kultens platser för att placera sina egna helgedomar där.

Den boplats som har registrerats vid Fatmomakke utgörs enligt fornminnesregistret av en blandad samling fynd: en skifferspets, asbestkeramik samt en järnkniv. I Erikssons historik uppges att de ovan angivna fynden påträffades 1929 av Frans och Gottfrid Fjällström tillsammans med en flintbit och några kvartsbitar samt att järnkniven hade hornskaft.² Det har även påträffats en holkyxa av järn i kyrkbyn (ibid.) vilken eventuellt motsvarar RAÄ 45 Vilhelmina sn, fyndplats för holkyxa av järn, som ligger på norra sidan viken, strax öster om brofästet. Ytterligare en järnyxa (RAÄ 198, Vilhelmina sn), med okänt utseende, har registrerats 175 m öster om den förra. Inom kyrkogården påträffades en malja av förgyllt silver av en kyrkogårdsvaktmästare i samband med grävningsarbeten 1981 (Föremålsnummer: Vbm 14 996). Övriga lämningar som registrerats längs stränderna norr om Fatmomakke utgörs främst av uteroderade stenålderboplatser.

I Nordiska museets lappmarksinventeringar finns ett särskilt avsnitt om Fatmomakke där det finns beskrivningar av en kyrkhelg samt vilka ritualer som användes, protokoll från ett lappsammanträde, ritningar på kåtor samt fotografier av kyrkan, kåtor, bodar, människor och gravar, dokumenterat i början av september 1945.

Under de senaste åren har kyrkstigar som leder till Fatmomakke dokumenterats. Inom ramen för Vilhelmina församlings projekt ”Fatmomakke – levande kyrkstad” har en äldre kyrkstig inmätts med GPS (Figur 15).

Under åren 2008–2009 har KULT-projektet bedrivits i Kultsjödalen. Projektet har finansierats av Länsstyrelsen Västerbotten, Riksantikvarie-

1 Manker (1957), s. 252.

2 Eriksson (1981), s. 3.

Figur 16. Kyrkstigar kartlagda av KULT-projektet.

ämbetet, Naturvårdsverket och EU via Landsbygdsprogrammet. Projektets mål har varit att finna en modell för hållbar utveckling och lokal förankring i angelägna frågor. Inom ramen för projektet har man lyft fram kulturhistoriskt intressanta objekt och platser samt till viss del vårdat och skyltat byggnader. Projektet har även kartlagt kyrkstigar till Fatmomakke (Figur 16).

Inom ramen för detta arbete genomfördes även en fornminnesinventering inom kyrkstaden. Vid inventeringen påträffades en kåtatomt, två–tre härdar samt ett område med möjliga förvaringsgropar. Kåtatomten ligger sydöst om Sameföreningens hus i anslutning till en kåta. En av härdarna ligger i närheten till flaggstången, ca 1 m från ett fikabord. Nästa härd ligger högre upp, öster om kyrkan och är en tveksam härd. Det finns spridda stenar samt en avvikande vegetation på platsen. I närheten av denna finns ett område med möjliga källargropar, det är sex–åtta gropar i området varav några

Figur 17. Rektifierad avvitringskarta med lämningar registrerade vid årets inventering av kyrkstaden inlagda.

liknar källargropar medan andra har mera otydlig form. Groparna kan även vara rester från stentäkt till grunder för kåtor.

Längst i söder påträffades en härd omedelbart utanför en kåta. Härden kan vara en utomhushärd eller en äldre härd som återanvänts som utomhushärd (Figur 17).

Ingen av dessa lämningar överensstämmer med några byggnader på kartan från 1906. Några av lämningarna kan därmed vara äldre än 1906 men placeringen stämmer inte med den äldsta kyrkstaden som låg längre ner mot vattnet. Anna Kajsa Fjällström beskriver att kyrkstaden på 1870-talet var belägen mellan kyrkan (som då låg vid nuvarande kyrkogården) och länsmansstugan (Fatmomakke kyrkstad:16). Härdarna kan även vara lämningar efter kåtor tillkomna efter kartläggningen 1906.

Referenser

- Andersson, B. 2006. *Kulturhistorisk utredning – Utvärdering av indikatorn Skyddade fjällmiljöer, Marsfjällets naturreservat*. Västerbottens museum / Uppdragsverksamheten.
- Eriksson, N. 1981. *Fatmomakke. Kort historik*. Utgiven av Rudolf Fjällström, Fatmomakke.
- Fatmomakke kyrkstad*. Sevärt i Västerbotten, Småskrift nr 1.
- Fjällström, F. *Fatmomakke – Historik*.
- Klang, L. Sanell, Ch & Stångberg, A. 1999. *1998 års fornminnesinventering i Västerbottens län. Sorsele, Storumans och Vilhelmina kommuner*. Riksantikvarieämbetet.
- Konungens Befallningshavande i Västerbottens län. *Kungörelse år 1913. Ser. A Landskontoret N:o 42*.
- Länsstyrelsen Västerbotten. *Fysisk riksplanering – Kulturmiljöer av riks- och länsintresse i Västerbottens län*. Meddelande 17. 1980.
- Länsstyrelsen Västerbotten. *Västerbotten genom tiderna – Del 1. Kulturmiljöer av riksintresse i Västerbottens län*. Meddelande 2. 1991.
- Manker, E. 1957. *Lapparnas heliga ställen*. Acta Lapponica XIII.
- Nordiska museets lappmarksinventeringar*. 1945.
- Nordkvist, L. 1998. *Inventering av kulturhistoriska lämningar i Marsfjällsområdet. Vilhelmina socken och kommun*. Lappland. Västerbottens län. Åjtte, Jokkmokk.
- Norrman, J. 1977. *Rapport över kulturhistorisk inventering inom inverkningsområdena för Fatmomakke och Ransarluspens kraftstationer, Ångermanälven–Ransarån, Vilhelmina sn*. Lappland. Riksantikvarieämbetet.
- Pettersson, O. P. 1982 [1941]. *Gamla byar i Vilhelmina, del II*.
- Westerdahl, C. 1981. *Kulturhistoriska lämningar registrerade under bebyggelseinventering 1978-80 i Västerbottens län ovan odlingsgränsen ungefärligt inprickade efter intervjuer* (Västerbottens museum, dnr 208/81). Umeå.

Samiska ortnamn kring Fatmomakke, *Faepmie*

Olavi Korhonen

Förord

Huvudsyftet med denna studie är att beskriva delar av det samiska ortnamnsförrådet i det område inom Vilhelmina kommun, där den kända kapellplatsen Fatmomakke, sydsamiska *Faepmie*, ligger. Jag tar upp språkliga och kulturella aspekter på namnen för att låta dem spegla den bakgrund de har haft i det samiska samhället. Därmed blir också historiska förhållanden belysta från tider långt före de första skrivna dokument som vi har tillgång till.

Ortnamn och ortnamnstolkning väcker alltid stort intresse. Alla anar att namnen bär på hemligheter om gångna tider, men ingen forskning med anknytning till ett språkligt material är så vanskelig som den som ortnamnsforskaren sysslar med. De flesta namn har tillkommit för mycket länge sedan och många har därför förändrats under generationernas gång. Andra namn som kommit in från andra språk kan däremot ha stelnat i ett ursprungligt ljudskick som gör att deras värde är stort som ett slags "tidsdokument" – när de väl öppnar sig för en tolkning. Till den senare kategorin hör namnet Fatmomakke, *Faepmie*.

Boden i december 2010

Olavi Korhonen
prof. em.

Figur 18. Juelkiebuvrie i Fatmomakke, *Faepmie*. Tuschteckning Olavi Korhonen.

Inledning och disposition

En beskrivning av Vilhelminasamernas främsta samlingsplats i högfjällen kan vara inriktad på mycket olika perioder beroende på vilket källmaterial som utnyttjas. Arkeologins källmaterial tillhör liksom ortnamnsforskningen med nödvändighet de mer avlägsna perioderna i en befolknings historia. Av de två sträcker sig givetvis arkeologins fynd till tider då vi inte vet hur de språkliga eller etniska förhållandena var, men från och med äldre metallålder ger spridningen av asbestkeramiken ett vittnesbörd om att en befolkning finns i norr som förmodas vara samernas förfäder.¹ Fyndens nordliga spridning i väster är tillsammans med deras förekomst i Finland och Karelen i öster ett stöd för fyndtypens etniska anknytning.

För de västliga ortnamns del är vi beroende av jämförelser med de nordiska språkens urformer för att få verktyg för dateringar. Den samisk-nordiska lånords- och ortnamnsforskningen visar då på kontakter mellan nordbornas förtrupper i norr och samer i urnordisk tid, dvs. under en period som antas ha sträckt sig från något århundrade efter vår tideräkningens början och fram till vikingatid (ungefär 300–800 e. Kr.). Ett par hundra relativt säkerställda urnordiska lånord i samiskan, ofta med anknytning till icke-samiska näringar, husdjur, fångst i kustbandet, båtdelar, verktyg eller redskap och tillverkningstekniker av skilda slag, vittnar om nära och fredliga kontakter.² Även efter den urnordiska perioden har nordiska ord nått samiskan liksom finska ord från öster, vilket det finns exempel på i termer och namnelement som skall behandlas.

Figur 19. Fatmomakke kyrkstad 1976. Foto: Olavi Korhonen.

1 Baudou (1995), s. 111.

2 Nesheim (1982), s. 1–6.

Några ofta nämnda samiska ortnamn som grundar sig på tidigt väst-nordiskt ljudskick är namnet på Norges näst största ö Senja, saN¹ *Sázzá*, och den nordligaste ön Magerøya, saN *Máhkarávju*, där Nordkap ligger.² Namnen har i samiskan ett ljudskick som går att återföra till urnordisk tid. På språkliga grunder kan vi därför anta att samer och nordbor vid vår tideräknings början kom i kontakt med varandra vid norska Ishavskusten.³ Kåfjord, saN *Gáivuotna* i Troms fylke, norska *Kåfjord*, finska *Kaavuono*, har mycket tidigt anförts bland namn som har ett ljudskick som visar tillbaka på urnordisk tid.⁴ Men även mycket tidiga och betydligt sydligare namn kan nämnas från samma nordiska period (mitten av första årtusendet efter vår tideräknings början). Ett sådant är *mo* i Mo i Rana, Mosjøen m. fl., som har rekonstruerats ur **mōhwa*, **mōha* e. dyl., vilket framgår av (saS) *Måehvie* och *Mueffie* i ett betydande antal namn på norsk sida.⁵

Även i Nord-Trøndelag finns det sydsamiska älvnamnet Laagese på Namsen som betraktats som upptaget i samiskan under vikingatid eller tidigare.⁶ Namnen på Vefsna (saS) *Vaapste* eller *Vaapstenjeano* (Vapstälven) i Nordland och Vojmán i Vilhelmina, (saS) *Våajmoe*, tillhör de namn som daterats till vikingatiden eller tidig medeltid.⁷ Ännu närmare studien av namnet Fatmomakke och dess historiska konnotationer kommer vi genom namnleden ”näs” i namnen Stor-Nassjo och Lill-Nassjo (saS, *Stoere Naassjoe* och *Ohtje Naassjoe*), av vilka byn Stornäs några kilometer söder om kapellplatsen har sitt namn (Figur 20). Den samiska namnformen *Naassjoe* har återförts på en urnordisk pluralisform **nasju* (sg. **nasja*) ’näs’.⁸ Namnledens pluralisform motiveras av de två markanta bergsutlöpare

- 1 Förkortningarna förklaras på sidan sidan 69. Se även Figur 22, sidan 58.
- 2 Nesheim (1967), s. 106.
- 3 M. Korhonen (1981), s. 47, Sköld (1992), s. 104–105.
- 4 Wiklund (1896), s. 27.
- 5 Qvigstad (1893), s. 237.
- 6 Bergsland (1964), s. 2.
- 7 Dahlstedt (1967), s. 89, 90–95.
- 8 Dahlstedt (1967), s. 95–98; Bergsland (1995), s. 8.

Figur 20. Bergen Stor-Nassjo och Lill-Nassjo vid Kultsjön.

eller näs som man på långt håll kan se mellan förgreningarna av Kultsjön (saS *Gålhtoë*). Vi bör ha de anförda namnen med nordisk bakgrund och deras inlåningstid i minnet när vi senare kommer till namnet *Faepmie*, Fatmomakke.

Men först är det lämpligt att i korthet se på Vilhelminasamernas språkliga förhållanden i relation till andra samiska varieteter. Med utgångspunkt i några centrala naturnamn beskriver jag därför samernas årliga traditionella boflyttning mellan skogstrakter och fjällområden.

Flyttningens längd för renskötarna närmade sig 40 mil räknat från de vanligaste vinterbetesområdena öster eller nordost om Åsele, saS *Sjeltie*. På vintern deltog man i gudstjänster i Åsele och sålde sina produkter vid marknaden. På färd mot sommarbetesmarkerna stannade många upp för att vistas en tid i Fatmomakke och bl. a. delta i gudstjänsterna. Mellan dessa två årstidsbundna centra har samernas liv i Vilhelmina pendlat. Av dessa har Fatmomakke en ställning som inte har någon direkt motsvarighet någon annanstans i det samiska området i Sverige.

Man förstår då lättare Fatmomakkes betydelse som replipunkt för familjerna i fjällvärlden. Det som vi nu vet om renskötarfamiljernas boflyttning motsvarade säkert fångstmännens färder mellan vildrenarnas vinter- och sommarland i gammal tid.

Därefter är det lämpligt att analysera namnet Fatmomakke, som egentligen är sammansatt av ett västligt nordiskt och ett östligt finskt namnelement, vilket mig veterligt inte har blivit vetenskapligt beskrivet tidigare, men som i koncentrerad form visar platsens flerfaldiga funktion: en mötesplats för människor från vitt skilda trakter. I ett slags tillägg till huvudtemat om marknadsplatsen Fatmomakke, och den vattenled platsen tillhör, granskar jag därefter ytterligare nordliga områden, där ortnamnelementet *faepmie* uppträder. Trots att Vilhelminasamernas Fatmomakke är unikt i sin

Figur 21. Kyrkvärden tar emot inför gudstjänsten i Fatmomakke på midsommardagen 1976. Foto: Olavi Korhonen.

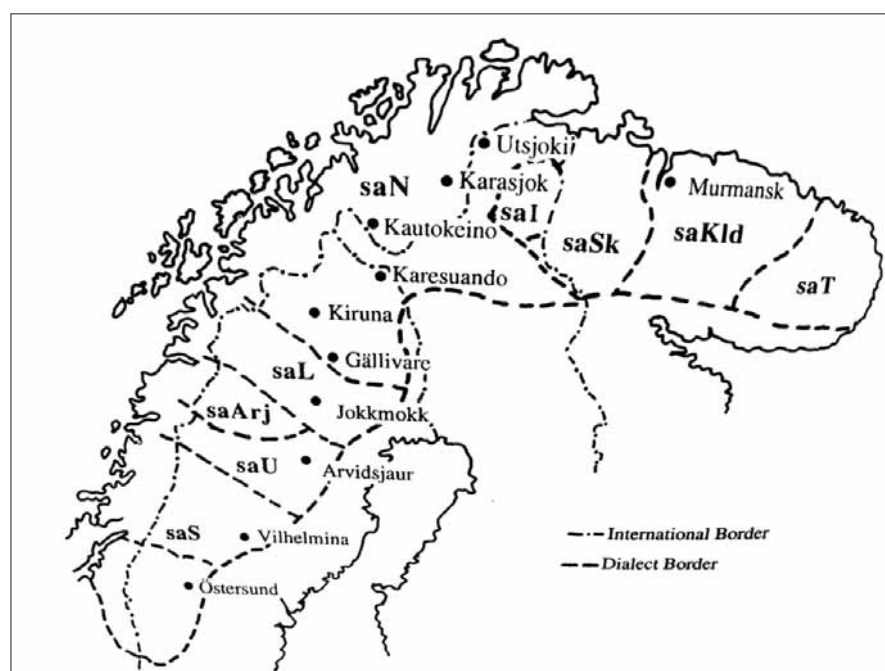
funktion som årlig samlingsplats vid en av de viktigare vattenlederna i samiskt område, saknar som vi skall se detta namnelement inte paralleller. Det som de andra namnen visar förstärker enligt min mening ytterligare Fatmomakkes särprägel som kulturplats.

Vilhelminasamiskan

Den variant av *sydsamiska* som talas i Vilhelmina benämns i samisk dialektologi åselesamiska efter namnet Åsele lappmark, som från 1695 efterträdde Ångermannanna lappmark. Den sydliga delen av sydsamiskan kallas jämtlandssamiska. Alla delar av sydsamiskt område har sina närmaste motsvarigheter på norsk sida och ur en gränsöverskridande aspekt kan man även tala om områdets samiska som Vilhelmina-Vefsensamiska. Numera inverkar det sydsamiska skriftspråket utjämnande på de relativt små skillnader som förekommer i sydlig riktning i det muntliga språket.

De olika samiska språken eller varieteterna bildar i de flesta områden mer eller mindre enhetliga ”band” över Kölen eller över de nordiska ländernas nationsgränser (Figur 22), vilket är ett tydligt tecken på att det samiska samhället hade sin egen utformning långt innan majoritetsbefolkningarna nådde hit upp. Kännetecknande är att samernas kontaktvägar gick i öst-västlig riktning och att den skandinaviska bergskedjan inte var något hinder för kommunikation. Man hade tvärt om anledning att under årets lopp i sina naturnäringsar, främst fiske och jakt, bruka olika resursområden.

Närmast norr om *sydsamiskan* (saS) sträcker sig den *umesamiska* (saU) varieteteten, som har en ursprunglig spridning från Åsele lappmarks nordgräns upp till trakten av Piteälven (med undantag av större delen av Arjeplogs kommun). Det finns även enstaka språkliga minnesmärken av umesamisktalande i östliga trakter av dagens Åsele lappmark. Umesamiskan har språkliga drag med motsvarigheter både i norr och söder, men särskilt framträdande är några detaljer som är gemensamma med *arjeplogssamiskan* (saArj), som eljest räknas till *lulesamiskan* (saL). Umesamiskan har en

Figur 22. Utbredningen av de samiska varieteterna i Norden och på Kola-halvön.

naturlig språklig och kulturell förbindelse i den riktningen. Norr om lulesamiskan finns det centralsamiska området, främst *nordsamiskan* (saN) på Nordkalotten. Sedan talar man om det östsamiska språkområdet (dialektgruppen) med några varieteter redan i nordöstra Finland. Samiska talas så långt i öster som Kolahalvön sträcker sig.

I det geografiskt omfattande område där samiskan finns har fjäll- och älvdalarna med sina vattenleder givna naturgeografiska och näringsmässiga förutsättningar. På högländerna mellan dessa områden tenderar en språklig differentiering att uppstå. Bäst framträder den i de olika lappmarkernas samiska varieteter, men även mindre höjdsträckningar tenderar att medföra detaljskillnader som har sina övergångszoner utefter vattendelare i naturen. Naturförhållandena, det sociala kontaktnätet och en befolknings språk står därför i ett visst förhållande till varandra. Språkliga uttryck och former speglar ofta förhållanden som är av icke-lingvistisk karaktär.

På samma sätt är det med ortnamnen och de muntliga traditionerna, där folkslagsnamn och sägenmaterial ingår. Av det främmande inslaget i namnskatten kan man vid en analys få information av historisk eller kulturell art. Ortnamnen är dessutom knutna till bestämda platser i naturen, vilket ger speciella möjligheter som andra källor saknar. Det kan i namnen finnas tecken på varifrån de folkgrupper en gång kom, som namnen minner om. Dateringsfrågorna är främst knutna till språkljuden och deras förändring över tid. För äldre perioder i samiskans och/eller finskans urspråk har även arkeologisk periodindelning haft betydelse för språkforskningen. När en tidigare främmande befolkning visar sig i fyndmaterialet (som t.ex. en baltisk på finsk mark), då stöder det tiden för när det nya inslaget i t.ex. ordförrådet kom in.

I denna studie av samiska ortnamn i trakten av kapellplatsen Fatmomakke, saS *Faepmie*, kommer det fram uppgifter av ett liknande slag. Vad gäller den forskning som rör nordbornas och samernas språkliga och kulturella förbindelser i de äldsta kända skedena, dvs. under urnordisk tid och under den efterföljande vikingatiden, bör språkforskaren Knut Bergsland och etnologen Asbjørn Nesheim nämnas. Båda var verksamma vid Oslo universitet. De ägnade sig från skilda huvudkompetensområden åt frågor om samernas tidiga historia. Utgångspunkten för deras forskningsinsatser var samiskans ordförråd, ortnamn och de sparsamt förekommande skriftliga dokument som finns (se litteraturlistan).

Den allsidige nordisten Karl-Hampus Dahlstedt, bördig från Vilhelmina, som var verksam vid Umeå universitet, bör också nämnas i detta sammanhang. Han har bl. a. utrett vilken nordisk namnform som ligger bakom det samiska namnet *Faepmie*. Däremot har fram till sen tid inte betydelsen av efterleden saS *mehkie*, som kommer fram i den försvenskade namnformen Fatmomakke, utretts.¹ För kriterier och dateringar som gäller lånorden har nordisten/fenno-ugristen Tryggve Sköld, Umeå universitet, haft stor betydelse. Även språkforskaren Gustav Hasselbrink, Uppsala, kommer att nämnas i det som följer.

1 Jämför O. Korhonen (2007a), (2007b).

Figur 23. Vilhelmina, Vualtjere, med omgivning. Lägga märke till Volgsele(t) i kartans övre högra hörn och Malgonäset till vänster.

Namnet Vilhelmina, saS Vualtjere

Det officiella namnet på dagens tätort, kommun och församling illustrerar påtagligt den övergång som på några århundraden har gjort denna samiska bygd till ett försvenskat samhälle. Efter att från slutet av 1700-talet ha haft namnet Volgsjö ändrades ortens namn 1804 till Vilhelmina efter Gustav IV Adolfs gemål, Fredrika Dorotea Vilhelmina av Baden. Förslag att återta det namn som orten haft i varje fall från 1783 och framåt har inte mött gehör. Belägg för namnet Volgsjö finns från 1770-talet.

Gustav Hasselbrink har grundligt utrett bakgrunden till namnet Volgsjö. Hans namntydning utgår från belägget *Vuälgeth-suvvene*¹ som syftar på Volgselet, ett sel (saS *sovvene*) i Vojmån (saS *Våajmoe*) 15 km nordost om Volgsjön (Figur 23). Det är också namnet på byn i närheten. Förleden är en nominal avledning (substantivavledning) av saS *vuelkedh* 'dra av gårde, reise (av sted)'² som betecknar platsen för den handling eller det skeende som verbet utsäger.

Vilhelminas sydsamiska namn, *Vualtjere*, kan tolkas som en kontraherad form av **Vuälgeth-jávr'ie*, i vilken -ere är den frekventa förkortade efterleden av saS *-jaevrie* 'sjö'. Med början i Lule lappmark, men mer frekvent från umesamiskt område och söderut, sker denna förkortning kombinerad med en sammandragning av för- och efterled som förändrar namnens ljudskick mycket. Den sakliga bakgrunden till namnen på Volg- är att en vårflyttningsled inom Norra Vilhelmina sameby passerar genom det område som ligger mellan de två ovannämnda platserna med Volg-namn.³ Här befinner man sig under den tid på våren då man förbereder sig för att på skarföret flytta till renarnas kalvningsland och sommarbeten i väster.

1 Hasselbrink (1964), s. 148, i författarens stavning här och i det följande.

2 Bergsland & Mattsson Magga (1993), s. 350.

3 Manker (1953), s. 203.

Figur 24. "...den stora Malgomaj sjön glindrade mäktigt mot solen." (Zetterstedt). Foto: Olavi Korhonen.

Fatmomakkes östliga slutled, *mehkie*

Inget hindrar att Volgsjöns samiska namn även inkluderar samefamiljernas "avfärd" västerut med båt på våren. Där det finns långsträckta sjöar mot fjällvärlden företog renskötare och deras familjer förr boflyttning med båt. Från Volgsjön kommer man då först till Maksjön, saS *Maakerenjaevrie*, i närheten av tätorten. O. P. Petterson har säkert helt rätt, när han förknippar sjönamnet med *mahkie* 'landrensa som avstänger en båtled'.¹ Namngivningsorsaken är givetvis den smala landrensa som skiljer Maksjön från Volgsjön (mer om *mahkie* eller *mehkie* nedan).

Från Maksjön fortsätter man sedan till den omkring fyra och en halv mil långa sjön Malgomaj. Förstavelsen Malgo- kan tolkas ur stammen i verbet *malkedh* 'bli nedtrampet (om lavbeite)' eller substantivet *melkie* 'avbeitet, nedtrampet beitemark'.² Det område som uppenbarligen är upphovet till namnet är den breda halvön Malgonäset i sjöns nedre del (Figur 23). Malgonäset kan genom sitt läge ha blivit utsatt för renströvning och avbetning speciellt under våren innan avflyttningen västerut kunde företas.

Efterleden *-maj* är ingen fullständig samisk namnled. Alla samiska substantiv eller adjektiv, som förekommer som namnelement, är (språk-historiskt) tvåstaviga eller uddastaviga (med mer än en stavelse). Här rör det sig om saS *maaje* 'stort avstånd, ett stycke vei; trakt; tidsrom'.³ Det samiska ordet är ett lån från finskans *maa* 'land', 'trakt'; 'jord'⁴ och saknas norr om Lule lappmark. Med ledning av den större frekvensen i sydsamiskan

1 Petterson ([1941–1960] 1982), I, s. 7.

2 Bergsland & Mattsson Magga (1993), s. 184, 187.

3 Bergsland & Mattsson Magga (1993), s. 181.

4 SSA II 133.

bör lånet vara mycket gammal. Det har även nått norsk sida och där kommit i bruk som namnelement, vilket ytterligare indikerar hög ålder.

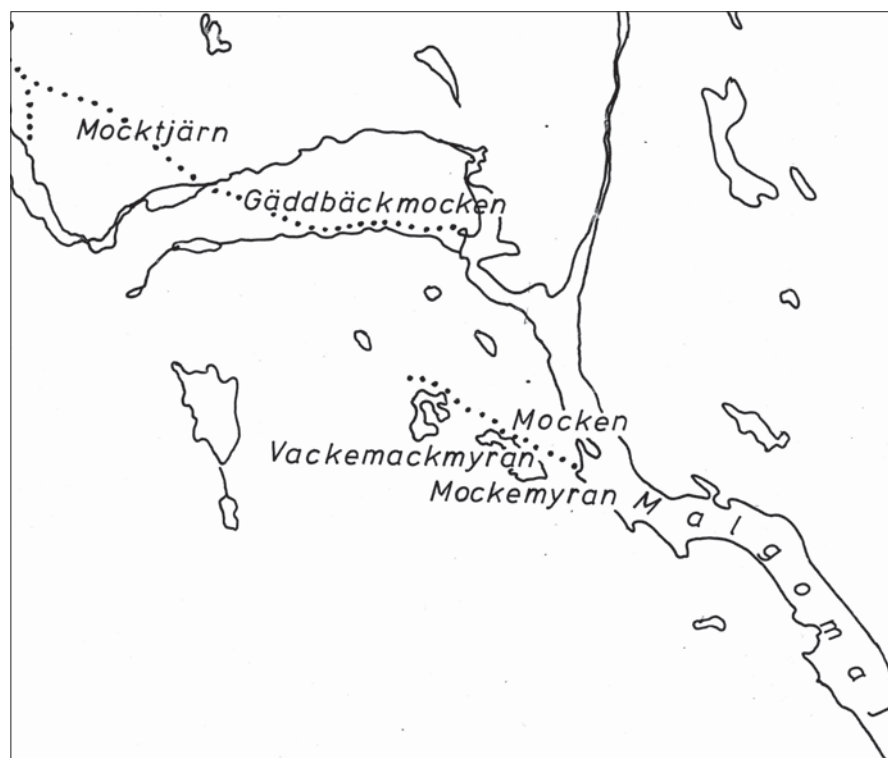
Betydelsen i namnet Malgomaj är alltså '(den vida) trakten med avbetad lavmark'. Trots namnets samiska ursprung använder samerna själva inte *Malgomaj* om sjön, som de i stället kallar för *Jitneme*. Betydelsen passade helt enkel inte med sin syftning på en sjö. För svensktalande kunde tydligen benämningen, som från början syftade på Malgonäs, accepteras. Det är inte omöjligt att namnet skapats i en tvåspråkig befolkning som inte hämmades av den missvisande syftningen i ordet. En språklig tolkning av samernas namn på sjön, dvs. *Jitneme*, är besvärligare att göra. Det kan vara ett uppkallelsenamn med ursprung i naturnamn vid den långa älvens avlägsna källflöde vid norska gränsen.

Vid en båtfärd västerut längs Malgomaj tog besvärlig terräng vid för den som i gammal tid ville färdas vidare upp till Kultsjön. Man kunde därför i stället vika av redan i trakten av Lövnäs och följa några sjöar i en dalgång, vilket namn som *Vackemacksbäcken*, *Vackemacks-myran* etc. visar¹ – ”vacke” kommer från saS *vaegkie* 'bred dal' följt av likaledes saS *mahkie* (i nuvarande ortografi stavat *mehkie*) (Figur 25). Den kortaste vägen var emellertid längs *Gäddbäcken* en halv mil nedanför Stalon. Där finns det ett antal långsträckta mindre sjöar, som man kunde utnyttja fram till Vuollelite, *Vuelie Lijhtie*, i Kultsjöån. Här ligger *Gäddbäcksmocken*² även kallad *Gäddbäcksmorkan*³ som innehåller två olika namnled med betydelsen 'ed'. I dalgången ligger även en enstaka gård, *Möcken*, vars namn innehåller bygdemålens *möcke*, som eljest har ordformen *mocka*, ofta stavat *måcka* men även uttalat *måcke* eller *macke*.

1 Pettersson ([1941–1960] 1982), I, s. 109, 187.

2 DAUM, Pellijeff (1957).

3 Pettersson ([1941–1960] 1982), I, s. 206, 258.

Figur 25. Gångsträckor över land förbi ofarbara delar av vattenleder mellan Malgomaj och Kultsjön. Ur O. Korhonen 2007a:199–223.

Vi har redan mött begreppet i den samiska formen *mahkie* i namnet på *Maksjön* nära Vilhelmina. Jag kunde redan då ha pekat på namnet *Måckemyran* mellan tätorten och sjön. Förleden är där en av de svenska uttalsvarianterna av lånet från samiskan. På den efterföljande sträckan via Kultsjön (*Gålhtoe*) till Fatmomakke finns även till slut namnet *Mocktjärn*.¹

När man därefter når Fatmomakke, *Faepmie*, får vi den förkortade efterleden *-makk*, som tyder på att saS *mehkie*, fast i den tidigare formen **mahkie*, blivit bevarad i den samiskspråkiga miljön. Det samiska ordet har vid spridning, jämför saS *mahkie*, saU *måhkkie*, saL *måhкке*, saN *mohkki*. Ordet saS *mahkie* skall skiljas från det snarlika saS *muerhkie* 'tange, eid mellom to sjøer'², som är frekvent i ortnamn där betydelserna 'näs, ed, landsträcka (mellan farbara båtleder)' lätt kan konstateras. Det som åsyftas är de kortare eller längre gångsträckor som fanns mellan sjöar och älvar eller utefter ofarbara delar av en älv, där man var tvungen att bära sin utrustning. De svenska lånen från ordet brukar skrivas 'mårka' eller 'morka'.

Det är nu lämpligt att beskriva den språkhistoriska bakgrunden till det samiska ord som gömmer sig bakom svenska *mocka* etc. I norr är betydelserna 'krok (på föremål), krök (på bäck, väg), slinga (på föremål), sväng (på strand, strandlinje etc.)'. Men termen kan även syfta på en '(inre del av en) vik (i älv, sjö), (havs)bukt; vrå (i rum, byggnad)'. Vid sidan av dessa konkreta betydelser finns figurliga eller överförda bibetydelser som t. ex. 'mål (för färd), ände, ända; ärende; ändamål'.

När man går ett ärende gör man en tur fram och tillbaka någonstans, vilket tänktes beskriva en 'slinga' eller en 'sväng'. Av det kommer sedan betydelsen 'ärende'. I kommunikativ kontext kan man vidare tänka sig att när en färd med båt slutade i 'inre delen av en vik', dvs. en *mahkie*, *mocka* och färden fortsätter till fots, blir ordet för platsen där man anträder färden lätt själva sträckan.

Det är också vad som har hänt i bygder där människor var beroende av vattenleder. Det finns i sydsamiskan och hos svensk befolkning i söder några bra exempel på hur saS *mahkie* och svenska *mocka* lämnat de ursprungliga innebörderna och i stället speglar det som namnelementet reellt utvisar. Ett sådant är betydelsen 'färd, lång resa' i en fras som saS *mehkie sjædta doej gåetiej raajan*, 'det blir en lång resa till de där kåtorna'.³

Det kan jämföras med ett belägg som Dahlstedt återger från Bodum i nordvästra Ångermanland, där eljest svenskans *ed* i första hand brukas för landsträckor mellan farbara vatten: '*dä ä barre n litn mökk*', 'det är bara ett kort avstånd'.⁴ *Mocka* syftar i uppteckningar från Dorotea och Fredrika på 'fastare mark mellan tvenne vatten' och termen finns i ett flertal naturnamn.⁵ O. P. Pettersson nämner att *mocka*, som på vilhelminamålet är *mökk* och

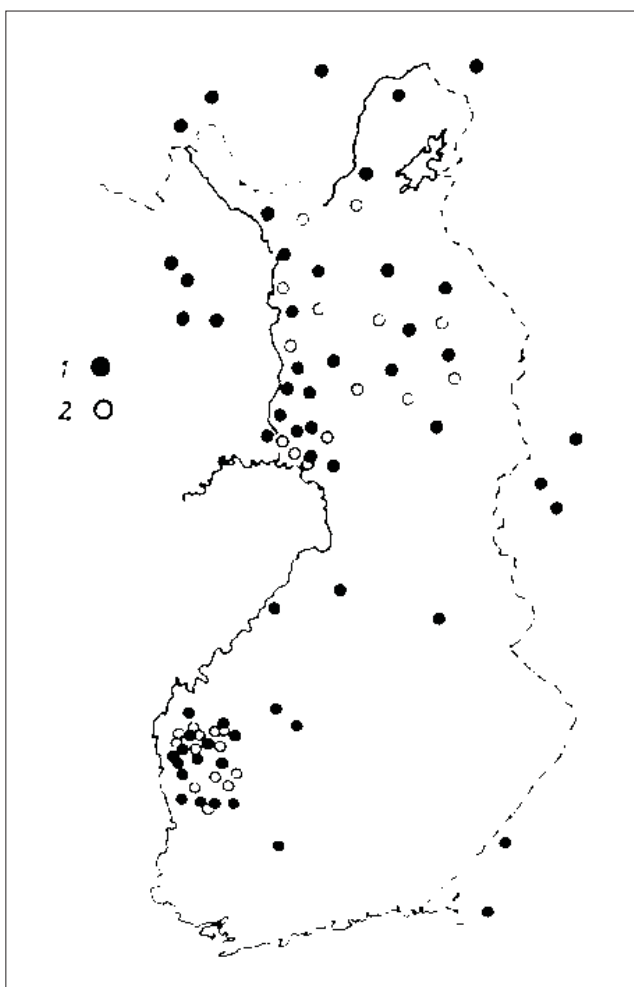
1 Pettersson ([1941–60] 1982), II, s. 115. I detta fall är det oklart om det är fråga om en järn vid en genomgående färdsträcka eller förbi en tjärn som folk från Hällefors eller Bångnäs brukade.

2 Bergsland & Mattsson Magga (1993), s. 194.

3 Hasselbrink (1981–1985), II, s. 899.

4 Dahlstedt (1950), s. 205–206.

5 DAUM, sockensamling för Dorotea, Lisa Lidberg 1937.

Figur 26. Kartan visar var mukka förekommer som självständigt ord (fylld cirkel 1) respektive som del i ortnamn (cirkel 2) i västra och norra Finland, dit ordet kommit genom finsk befolkningsexpansion norrut. Ur Korhonen 2007a:199–223.

mökke, betyder 'landremsa mellan två spakvatten i större vattendrag' och 'en *mocke* kan vara både mycket smal och milsbred'.¹

Man frågar sig varför det finns två olika samiska ord för 'ed', dvs. gångsträcka mellan sjöar eller förbi ofarbara delar av en älv. En förklaring är att det ena, saS *muerhkie*, med varianter i de samiska dialekterna, är ett arvord som i finskan nu lyder *matka* 'resa'. Det andra, dvs. saS *mahkie*, är ett senare lån från västfinska *mukka* 'krok, krök, inre del av sjö eller vik' som i egenskap av namnled kom att få samma betydelse som det samiska arvordet.² Det finska ordets vida spridning tyder på ett tidigt inlån via finsk befolkning som färdades i samiska områden.

Dessutom bör man veta att den finska formen *mukka* särskilt finns i västfinska dialekter. I östra Finland är formen *mutka* (samma ord som i finskt skriftspråk) (Figur 26). Termen har således förmedlats av västfinsk befolkning, som vid den avlägsna tid det rör sig om spred sig norrut och mot nordväst via finska älvsystem mot Bottenviksområdet. Företeelsen är känd under namnet finsk erämarksrörelse.

I det samiska området hade det inlånade namnelementet en kommunikativ särbetydelse, som nu bara framgår vid en analys av ortnamnen innehållande saS *mehkie* (inklusive de nordliga motsvarigheterna). I detta sammanhang

1 ULMA Vilhelmina, Pettersson.

2 Jag har analyserat ordet saS *mahkie* (med varianter) i skilda delar av samiskt område i Sverige i artiklarna Korhonen (2007a) och (2007b).

bör man komma ihåg att det bland de så kallade birkarlarna vid Bottenvikskusten fanns ett finskspråkigt inslag, som kommer fram på olika sätt, även i ortnamn.¹ Arkeologiskt material och västfinska etnologiska fakta med motsvarigheter i Norrland pekar i samma riktning.

Det är inte förvånande att man finner tecken på att icke-samiska befolkningsgrupper har färdats utefter Ångermanälven som är en så betydelsefull älv. Om östliga färdmän sökte sig hit så är det ännu naturligare att nordbor fann lämpliga färdvägar till området. Avståndet var betydligt kortare och samernas pälsverk lika attraktiva. Både gamla historiska källor och dagens ortnamn kan berätta för oss om västligt inflytande i den trakt där Fatmomakke ligger, inte minst just namnet Fatmomakke.

Fatmomakkes västliga förled, *faepmie*

Kapellplatsen kan sägas ha tre namnformer av vilka *Faepmie* är den som kan betraktas som genuint samisk om än med nordiskt ursprung. Andra längre namnformer, som syftar på någon plats i närheten, t. ex. *Faepmien-loekte* 'Fatmomakkviken', har utvecklats genom sammansättning med den tvåstaviga som förled. De svenska utgår således inte från tvåstaviga *Faepmie* utan från den form där ett tillägg har gjorts med *mahkie~mehkie*. Det skulle kunna tyda på att efterleden *mehkie* ursprungligen har haft karaktären av topografisk benämning på platsen som beskrev den som 'ed' eller 'landsträcka'. Det var först när de svenska namnformerna utformades som *mehkie* fogades till *Faepmie*.

De svenska namnformerna har alla två namnled och bland äldre dokumentära skrivningar kan nämnas *Fattnemakke*, *Fatmemakk* ca 1820², *Fatmematke* 1823³, *Fatmomack~Fatmomocke*⁴. Av Zetterstedt får vi en god beskrivning av platsens kyrkliga betydelse och han anger namnformerna *Fatmomack*, *Fatmomacke*, *Fatmomåkke*.⁵ Han är troligen påverkad av Læstadius, vilket särskilt *måkke* visar, eftersom den formen bara kan härröra från Lule lappmark (jfr. saS *mahkie~mehkie*, saArj, saL *måhkke*). De officiella namnformerna är sedan länge *Fatmomakke* eller *Fatmomakk*.⁶

Antalet svenska varianter är alltså stort, men de har med ett undantag (se *-ttn-* ovan) ersatt det samiska namnets *-pm-* med svenskt *-tm-*. Detta har av Collinder förklarats med utgångspunkt i en speciell detalj i stamkonsonantens⁷ uttal som han registrerat. I en uppteckning av namnet på ett nybygge i Fatmomakke, kallat *Faepmienspidtje*, finns före *-pm-* i förleden en s.k. glottisstöt.⁸ Den har enligt Collinders förslag medfört att konsonanten p i

1 En undersökning av ortnamn söder om Piteälven och öster om lappmarksgränsen visar påtaglig finsk påverkan på namnskicket (O. Korhonen 2009).

2 SOL 2003:72.

3 von Schubert (1823), s. 318.

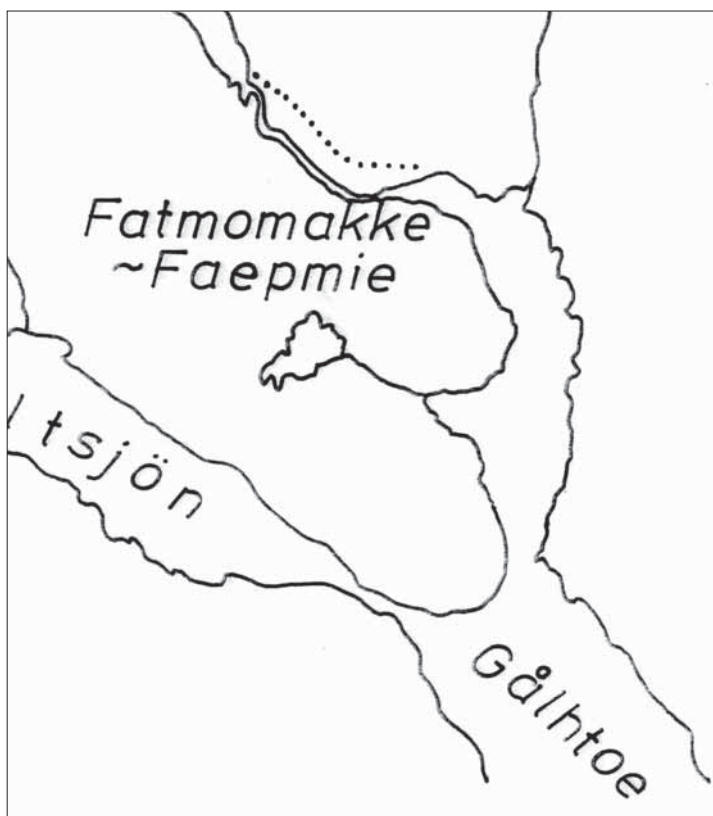
4 Læstadius ([1831] 1977), s. 236.

5 Zetterstedt (1833), s. 149.

6 Formen Fatmomakk får stöd som officiell namnform från 1900-talets början genom att den brukas på Generalstabskartan över Sverige 40. Dikanäs.

7 "Stamkonsonant" är den grammatiska termen för konsonanten/konsonanterna mellan första och andra stavelsen i detta tvåstaviga ord. I ett fyrstavigt ord avses konsonant el. konsonantkombination mellan tredje och fjärde stavelsen.

8 Glottisstöt uppkommer när stämbanden först stänger luftströmmen och sedan plötsligt skiljs åt. Ljudet är vanligt i danskan där det kallas 'stöd'.

Figur 27. Orden Faepmie och -makke (saS mehkie) syftar båda på den landsträcka som fanns här. Ur O. Korhonen 2007a:199–223.

-pm- inte kunde uppfattats korrekt av svensktalande utan tolkades som ett *t*, vilket givit -*tm*- i svenska namnformer.¹ Det uttal som nämns av Collinder finns idag i olika samiska områden, men en förutsättning för att denna teori om utvecklingen -*pm*- > -*tm*- skall vara korrekt, är att det beskrivna uttalet i äldre tid har varit så pass allmänt i vilhelminasamiskan att substitutionen kunde uppstå, vilket vi inte med säkerhet kan veta.

Den etymologi till namnet *Faepmie* (Figur 27) som har vunnit störst anslutning utgår från att en urnordisk stamform/ackusativ **hwamma* kan ha inlånat som *faepmie* på samma sätt som urnordiska **hwannō* 'kvanne (*Angelica archangelica*)' blivit saS *faatnoe*. Nordiskt *hvammr*, som utvecklats till norska *kvam*, har topografiska betydelser (se nedan), som väl passar på de platser där ordet anses vara inlånat i formen saS *faepmie*. Säkra bevis för att lånet härrör från urnordisk tid finns inte, men lånet kan i alla fall ha skett senast under tidig medeltid.²

Norska ortnamn som innehåller namnelementet *Kvamm*, *Kvammen*, *Kvamme*, *Hvam* etc., förekommer i (Nord-)Trøndelag men inte i Nordland.³ De enstaka samiska beläggen av namntypen i gammalt ljudskick skulle därför kunna tyda på en mycket tidig expansion norrut och mot samiska områden. Den berörde de viktigaste samfärdselstråken men upphörde sedan. I sydliga norska bygder förekommer namnen i betydande antal,

1 Collinder (1964), s. 55.

2 Dahlstedt (1975), s. 329–331.

3 Bland de topografiska betydelserna i namnelementet märker man sådana som "en Afkrog, en Dal eller Vig, som er omgivet af høie Bakker, saa at man ikke kan see den i nogen Frastand". Namntypen har varit mycket expansiv och förekommer på Island, i norröna bygder i Skottland och antas ha varit mycket produktiv under vikingatiden, vilket alltså spridningen visar (NS 1997: 270).

frekventast på Vestlandet. Betydelsen anges i korthet vara 'liten dal'¹, men flera längre beskrivningar av namntypen finns också. Det är särskilt en uppgift om Kvam-namn som är upplysande. Den återger en betydelse i (Nord-)Trøndelag. Den lyder "stad [ställe] der eit hovuddalføre knip seg i hop (eller, sett andre vegen: opnar seg)".² Det är en beskrivning av terrängen på en plats där samfärdsel kunde förekomma på en landsträcka och som därmed skulle kunna omtalas som en samisk *mahkie* eller finska *mukka*. Ett nordiskt ord som gav *Faepmie* har alltså sin grundbetydelse gemensam med det lånord av östligt ursprung som skapade termen saS 'mehkie'.

Namnleden 'faepmie' på andra platser

Det är inte bara i det samiska namnet på kapellplatsen Fatmomakke som det nordiska namnelementet återfinns. Ett par mil i nordlig riktning finner man i Ångermanälvens källsjö Ransarn, saS *Raentsere*, en vik med namnet Ransarviken, *Faepmienloekte*. Den lövskogsbevuxna vida dalgången mellan viken och Vojmán, *Våajmoe*, är bara några kilometer bred och kallas *Faepmienvuemie*.³ Det faktum att namnlokaler uppträder vid viktiga landsträckor på en uråldrig förbindelseled mellan öst och väst, som förbinder Ångermanälvens dalgång med norska kustbygder, måste vägas in i namntolkningen. Allt pekar mot att platserna är namngivna var för sig och avser en dal mellan två vatten, där samfärdsel av naturliga skäl har uppkommit. Det finns inga vägande skäl att tänka sig en överföring av vikens namn från Ransaren till den i Kultsjön, *Gålhtoe*.⁴

För den fortsatta tolkningen av namnen i och vid Ransarn bör man även se på ett fjäll väster om viken i Ransarn som på Generalstabskartan kallas *Fabmevardo*. Namnet skrivs därefter på kartorna *Fepmetase* fram till tiden för den samiska namnrevideringen av topografiska kartan. Efterleden är då ett tydligt saS *aesie* 'skogkledd ås'.⁵

Redan hos Zetterstedt finner vi de tolkningar av namnelementet som fram till våra dagar har varit i svang. En vanlig är att *Faepmie* tolkas ur *faerhmie* 'favn' och verbet *feerhmedh* 'omfavne' och syftade på att man omfamnade vänner, släktingar och bekanta när man träffades på kapellplatsen. Den andra tolkningen, som Zetterstedt anser troligare, är att namnet utgår från ordet *faatnuo* 'kvanne'.⁶ "Fadnomákke betyder följaktligen det

1 de Vries (1977).

2 Rydh (NS 1997:270).

3 Jfr. saS *vuemie* 'vid dal med skog' (Bergsland & Mattsson Magga 1993:350). Dahlstedt ger två förslag till ett sambandet med Fatmomakkeviken, saS *Faepmienloekte*, intill kapellplatsen. Det ena är att den nordliga viken är ett "färdvägsnamn", uppkallat efter kapellplatsen av dem som var på väg till Fatmomakke. Den andra förklaringen utgår från separat namngivning ur terrängförhållandena (Dahlstedt 1975:330).

4 Det finns vaga uppgifterna om en äldre ursprunglig kapellplats vid Ransaren som borde undersökas ytterligare. Tanken på en överföring av namnet *Faepmienloekte* i Ransarn till viken i Kultsjön, *Gålhtoe*, har kombinerats med denna tradition. Dahlstedt återger J.A. Nenséns uppteckning om detta gjord för två sekel sedan. Det heter hos honom att "1:mo ford[om] reste presten up i *Malomaj* a[tt] hålla G[uds[tj]än[st] för L[appar]ne - - -, 2:do uppsattes en Kojá å ngn *Udde* [?] vid *Stor Renzarn*, 3:tio valdes af L[appar]ne Fatmemakk ss. lika l[ån]gt för alla, e[l]ler med[e]lpunkt". Uppteckningen är gjord 1819–1820 med en sagesman som levde 1730–1824 (UUB, Nensén R 650:94; se Dahlstedt 1975:336).

5 Bergsland & Mattsson Magga (1993), s. 22.

6 Bergsland & Mattsson Magga (1993), s. 75–77.

innersta eller ändan af en vik eller sjö, der Angelikstänglar växa.”¹ Tolkningarna kan dock inte förenas med ortnamnets faktiska ljudskick.

De två folkliga etymologierna har varit omhuldade fram till våra dagar. Men när vi vidgar blickarna utåt för att se på andra möjliga *Faepmie*-namn, verkar de folkliga tolkningarna inte vara helt harmlösa; de har faktiskt påverkat namnskicket från sina ursprungligare former. På norska sidan finns i Hattfjeldals kommun, saS *Aarporte*, den stora sjön Rössvatnet, saS *Reevhtse*, öster om vilken sjön Famvatnet (Famvatnet~Favnvatnet) ligger, jfr. *Fam wattn* 1695, *framwattn* 1698, och *Fame-Träsket* 1744. Fast bebyggelse kom till området på 1850-talet.² Ett alternativt namn är *Favnvatnet* 1892, men den samiska är faktiskt saS *Faepmiejaevrie*³.

Med tanke på den topografi som vi såg att namntypen i Fatmomakke-området indikerar, kan man nu pröva om det finns tecken på att sjön med omgivning skulle kunna vara av den arten att namnet åsyftade en plats på en vattenled. Man ser då att från Sördalsavan i Rössvatnets östra del öppnar sig sjöar och älvar som genom Varnvassdalen leder till (kartans) Famvatnet. Därifrån kan man komma vidare österut via dalgångar antingen till Joesjö eller Tängvattnet, saS *Diekngehke*, i Sverige, i båda fallen till Umeälvens översta lopp. Från Famvatnet till Hemavan, saS *Bierke*, hade man landsträckor som sammanlagt uppgick till ca 13 km. Det var således en uppenbart lämplig väg att följa, när man skulle passera Kölen på väg till eller från Umeälvens övre delar.

Men även betydligt längre norrut finns till slut ett namn tillhörande den

1 Zetterstedt ([1833] 1980), s. 145–146.

2 Dahlstedt (1975), s. 330.

3 Qvigstad (1893), s. 143, (1938), s. 231.

Figur 28. På väg till högmässan midsommardagen 1976. Foto: Olavi Korhonen.

typ vi studerar. Det namnet återfinns i ett område där svenskt eller norskt inflytande på namnskicket inte har varit så stark. *Fabmeluokte*, saArj *Fábmoluoktta*, är namnet på en sydostlig vik i sjön Gavasjaure, saArj *Gávasjávrre*, som ligger strax väster om Kungsleden på den del som sträcker sig mellan Adolfsström, saArj *Pruvkka*, och Ammarnäs, saU *Gávtjávrrie*. Det näs vid vilket viken ligger är det bredaste av hindren för en färd längs en kedja av sjöar som ger en cirka tre mil lång vattenväg. I denna trakt rinner Laisälven upp som sedan sträcker sig genom samiska bygder.

Sammanfattande kan man säga att beläggen för namnet *Faepmie* (med varianter) på olika sidor av Kölen visar att det kan kopplas till forntida kommunikation efter viktiga vattenvägar.

Slutsats

För det sydsamiska området har Fatmomakke med sin funktion som samisk mötesplats med säkerhet haft central betydelse under oöverskådlig tid. Termer med anknytning till samfärdsel hör till en speciell grupp av ord som går att följa via de färdleder där de en gång fick sin spridning. I fallen med de västliga (nordiska) *Faepmie(-)* och de östliga (finska) *Mocka ~ Mock-*namnen leder oss forna färdvägar tillbaka till de trakter från vilka namnelementen en gång kom. Språk och historia med anknytning till kapellplatsen Fatmomakke, saS *Faepmie*, rymmer därmed många utgångspunkter för analyser som samtidigt leder fram till kunskap om de samiska bygderna vid Ångermanälven och älvens kontaktområden i öster och väster.

Förkortningar

DAUM = Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå.

ULMA = Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala.

saArj = arjeplogssamiska

saL = lulesamiska

saN = nordsamiska

saS = sydsamiska

saU = umesamiska

(se även Figur 22, sidan 58)

*/ utmärker en rekonstruerad form av ord eller ortnamn

Källor och litteratur

Opublicerade källor

- UUB, Uppsala universitetsbibliotek. R 649, 650 Samlingar om samisk kultur 1818–1841 av J. A. Nensén.
- DAUM, Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (avser i texten sockensamlingen över ortnamn inom Vilhelmina).

Litteratur

- Baudou, Evert. 1995. *Norrlands forntid. ett historiskt perspektiv*. Höganäs.
- Bergsland, Knut, & Mattsson Magga, Lajla. 1993. *Åarjelsaemien–daaroen baakoegærja, Sydsamisk– norsk ordbok*. Indre Billefjord.
- Bergsland, Knut. 1964. *To samiske navn på Namsen lånt fra norsk*. Maal og Minne. Oslo.
- Bergsland, Knut. 1995. *Bidrag til sydsamenes historie*. Skriftserie Nr 1. Sámi dutkamiid guovddáš / Senter for samiska studier. Tromsø.
- Collinder, Björn. 1964. *Ordbok till Sveriges lapska ortnamn*. Sveriges ortnamn. Kungl. ortnamnskommissionen. Uppsala.
- Dahlstedt, Karl-Hampus. 1950. *Det svenska Vilhelminamålet. Allmän inledning. Ord och betydelser*. Skrifter utgivna genom Landsmåls- och Folkminnes arkivet i Uppsala. A: 7. Uppsala.
- Dahlstedt, Karl-Hampus. 1967. "Some observations on Scandinavian-Lappish Place-Names in Swedish Lapland". *Lapps and Norsemen in Olden Times*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie A: forelesninger XVI. Oslo.
- Dahlstedt, Karl-Hampus. 1975. "Ortnamn, språkkontakt och fornhistoria, med särskild hänsyn till Åsele lappmark". *Jakt och fiske. Nordiskt symposium om livet i en traditionell jägar- och fiskarmiljö från förhistorisk tid fram till våra dagar*. Luleå.
- de Vries, Jan. 1977. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Leiden.
- Hasselbrink, Gustav. 1964. "Volgsjö, a Lake- and Place-name in Swedish Lapland". *Laponica. Essays presented to Israel Ruong 26.5 1963*. Studia Ethnographica Upsaliensia XXI. Lund.
- Hasselbrink, Gustav. 1981–1985. *Südlappisches Wörterbuch = Oårj'el-saamien baaguog'ärjaa I–III*. Skrifter utgivna genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. C:4. Uppsala.
- Korhonen, Mikko. 1981. *Johdatus lapin kielen historiaan*. Suomen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 370. Helsinki.
- Korhonen, Olavi. 2007a. "The Place Name Jokkmokk, *Jåhkåmåhkke*". *Borrowing of Place Names in the Uralian Language*. Ed. Ritva Liisa Pitkänen, Janne Saarikivi. Onomastia Uralica. Debrecen–Helsinki.
- Korhonen, Olavi. 2007b. "Ortnamnet Jokkmokk, *Jåhkåmåhkke*". *Jokkmokks församling 400 år*. Jubileumsskrift. Jokkmokk.
- Korhonen, Olavi. 2009. "Samiska ortnamn nedanför lappmarksgränsen". *Norrbottnen: Norrbottens läns hembygdsförenings tidskrift*. Luleå.
- Læstadius, Petrus. (1831) 1977. *Journal för första året af hans tjenstgöring såsom missionaire i Lappmarken. Faksimilietext och kommentar*. Kungl Skytteanska Samfundets handlingar 15:1. (Stockholm) Umeå.

- Manker, Ernst. 1953. *The Nomadism of the Swedish Mountain Lapps*. Acta Lapponica VII. Nordiska museet. Stockholm.
- Nesheim, Asbjørn. 1953. "Noen nordiske ord- og kulturlån hos samene". *Liber saecularis in honorem J. Qvigstadii D. IV Aprilis A.D. MCMLIII editus*. Studia Septentrionalia II.. Oslo.
- Nesheim, Asbjørn. 1967. "Eastern and Western Elements in Lapp Culture". *Lapps and Norsemen in Olden Times*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Ser A: Forelesninger, 26. Oslo.
- Nesheim, Asbjørn. 1982. "Samisk språk". *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*. 15. 2: uppl. København.
- NS=Norsk stadnamnsleksikon 4: uppl 1997. Red. Jørn Sandnes, Ola Stemshaug. Oslo.
- Pettersson, Olof Petter. (1941–1960) 1982. *Gamla byar i Vilhelmina I–IV*. Kungl. Skytteanska Samfundets handlingar 23: 1–2. Facsimileutgåva. Umeå.
- Qvigstad, Just. 1893. *Nordische Lehnwörter im Lappischen*. Christiania.
- Qvigstad, Just. 1938. *De lappiske stedsnavn i Finnmark og Nordland fylker*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie B:33. Oslo.
- Sköld, Tryggve. 1992. "The earliest linguistic Contacts between Lapps and Scandinavians. Wortstudien". *Festschrift Tryggve Sköld zu 70. Geburtstag am 2. November 1992*. Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities 109. Stockholm.
- SOL = *Svenskt ortnamnslexikon* (se nedan).
- SSA= *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja I–III*, 1992–2001. Red. Erkki Itkonen, Ulla-Maija Kulonen. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 556. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Helsinki.
- Svenskt ortnamnslexikon*. Utarbetad inom Språk- och folkminnesinstitutet och Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. Red. Mats Wahlberg. Uppsala 2003.
- Wiklund, K. B. 1896. *Entwurf einer urlappischen Lautlehre*. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia X. Helsingfors.
- von Schubert, Friedrich Wilhelm. 1823. *Reise durch Schweden, Norwegen, Lappland, Finnland und Ingermannland in den Jahren 1817, 1818, 1820*. Band II. Reise durch das nördliche Schweden und Lappland. Leipzig.
- Zetterstedt, J. W. (1833) 1980. *Resa genom Umeå Lappmarker i Vesterbottens Län, förrättad 1832*. Norrländska skrifter 4. Umeå.

Fatmomakkes omland i historisk belysning

Gudrun Norstedt

Foto: Gudrun Norstedt.

Förord

I samband med planerna på att bilda ett kulturresevat i Fatmomakke blev jag kontrakterad av länsstyrelsen i Västerbottens län för att under tre veckors tid utreda de historiska förhållandena i området.

Jag har gått igenom historiska dokument rörande samerna (i första hand fjällsamerna) i Åsele lappmark från 1740-talet och fram till 1900-talets början. I denna rapport tecknar jag en bild av områdets historia, med början i tiden före riksgränsens dragning och med avslutning nära vår egen tid. Jag har också spårat aktiviteter i Fatmomakke i kyrkböckerna för den aktuella tiden. Min utredning har i stort sett begränsats till de renskötande samerna i området.

Kapitelsidans bild visar det flacka landet kring Slipsikån, med den uppstickande Länsmansknulen.

Obbola i november 2010

Gudrun Norstedt

Området vid 1700-talets mitt

Innan Fatmomakke anlades hade fjällsamerna i området knappast någon kontakt med svenska myndigheter under sommarhalvåret, vare sig med kronans eller kyrkans män. Vintertid bevistade de gudstjänsterna i Åsele, men dit tog de sig knappast under barmarksperioden.

Det var inte ens självklart att området var svenskt. Så länge någon kunde minnas hade Sverige och Norge varit överens om att gränsen mellan rikena gick längs Kölen, men exakt vad detta innebar hade aldrig definierats. Skulle man följa vattendelaren med alla dess krumbukter? Skulle man dra linjer mellan de högsta topparna? Eller skulle man strunta i geografin och helt pragmatiskt utgå från vilka kyrkplatser befolkningen sökte sig till?

När Sverige efter stora nordiska kriget slöt fred med Danmark 1720 kom man överens om att äntligen dra upp en riktig gräns. Det tog ungefär 20 år att komma igång med arbetet. Såväl på norsk som på svensk sida genomfördes därefter både en kartläggning av gränsområdet och omfattande intervjuer med befolkningen. Man ville veta dels var vattendelaren fanns, dels var befolkningen av hävd hade ansett att gränsen gick mellan de båda rikena.¹

Protokollen från dessa utredningar finns utgivna och utgör ett innehållsrikt källmaterial. I samband med arbetet inom renbeteskommissionen 1907 sammanställde K.B. Wiklund och Just Qvigstad två band med såväl svenska som norska historiska dokument om ”flyttlapparna”. En stor del av detta utgörs av material från just gränsläggningen på mitten av 1700-talet. Sedermera har de norska protokollen, nedtecknade av major Peter Schnitler, utgivits i sin helhet. Band 1 i Wiklunds och Qvigstads utgåva består delvis av samma texter som utgåvan av Schnitlers protokoll.

De norska protokoll som berör det nu aktuella området är från 1742, de svenska från 1744. Det finns även handlingar från 1761 som visar vad som hände med samerna efter att gränsläggningen var avslutad.

Uppgifterna i detta avsnitt är, om inte annat anges, hämtade från de nämnda utgåvorna.

1 Ryvarden & Lauritzen (2005), s. 12–16.

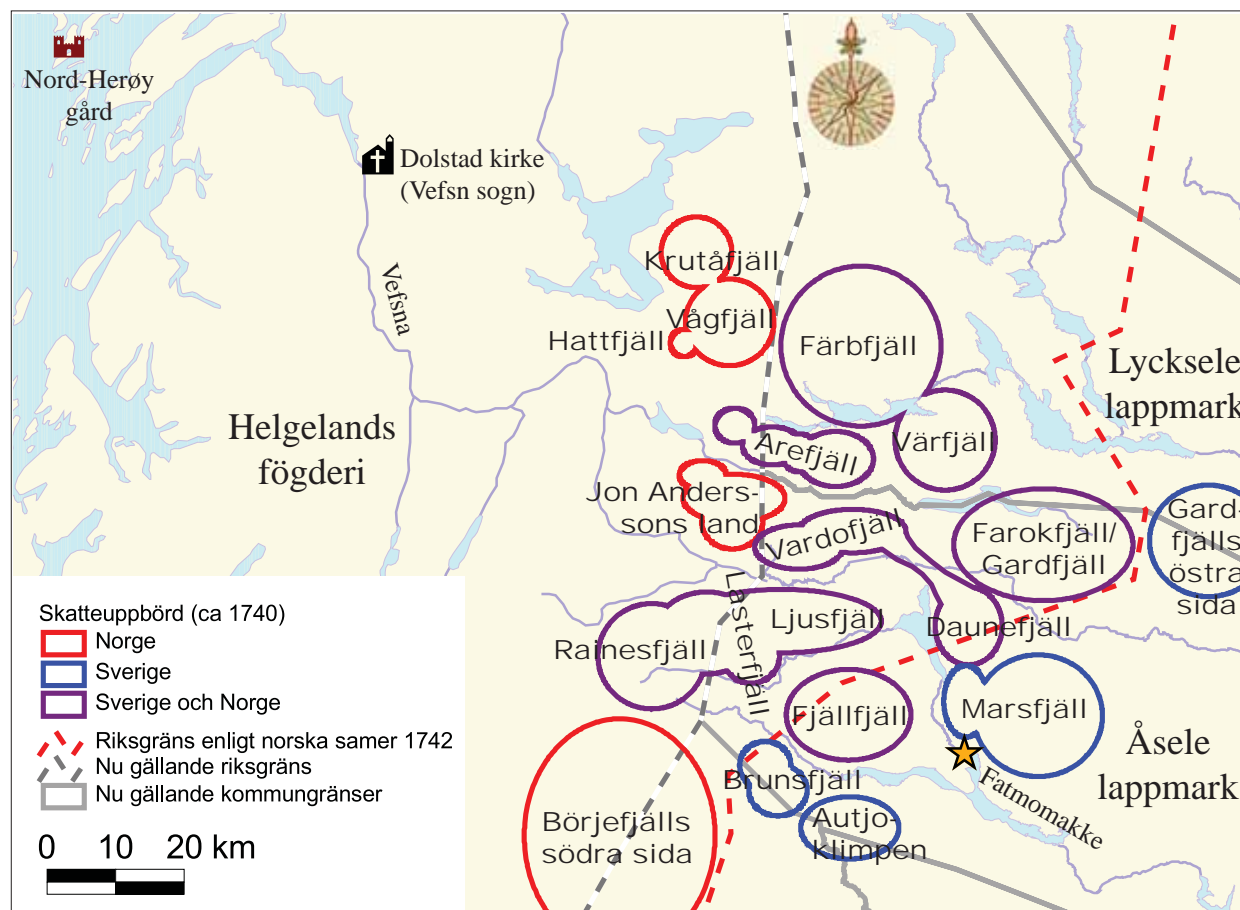

Figur 29. Utsikt över Kultsjön från Middagskullen i Saxnäs. Foto: Gudrun Norstedt.

En norsk intressesfär

I intervjuerna ger samerna tämligen samstämmiga besked om var de uppfattade att gränsen gick mellan de båda rikena. Inom det aktuella området gick den från Gavissen Kiach på Börjefjället (Gelvenåhko SV om Stekenjokk), över mitten av Fjällfjället och vidare till Garvfjället (Gardfjället), där Farokvatnet (Farroken) rinner av mot väster i Vapstälven (Figur 30). Det innebar att merparten av landen väster om Marsfjället och Gardfjället skulle vara norska.

Samerna i detta område betalade därmed skatt till Norge. I praktiken innebar det att de erlade bygsel (arrende) för sina land till Madam Sverdrup

Figur 30. Kartan visar det omtvistade fjällområdet mellan Åsele lappmark i Sverige och Helgelands fögderi i Norge. Väster om Stekenjokk, Marsfjället och Gardfjället betalade samerna bygsel (arrende) för sina land till Norge. Denna bygsel togs upp av änkan Sverdrup på Nord-Herøy gård, som ursprungligen hade varit ett kronogods med rätt att ta upp lappskatt i Helgelands fögderi. År 1666 hade kung Fredrik III överlämnat det tillsammans med ett antal andra norska gods till ämbetsmannen Joachim Irgens som betalning för krigsskulder. Efter Irgens död såldes Nord-Herøy gård till den holländske baronen Jacob de Petersen, som under perioden 1712–1751 arrenderade ut den till familjen Sverdrup (Gauslaa 2007).

De fjällsamer i området som betalade skatt till Norge hörde i kyrkligt avseende till Vefsens församling (Vefsn sogn). Till Dolstad kirke i Mosjøen kom de åtminstone en gång om året, för att bevista Sankt Olofs-marknaden i slutet av juli.

När riksgränsen slutligen fastställdes 1751 blev i stort sett hela det omtvistade området svenskt, och nästan samtliga de samer som tidigare skattat till båda rikena blev svenska medborgare. Såväl norska som svenska samer behöll dock rätten att flytta över gränsen med sina renar tack vare lappkodicillen.

Figur 31. Dolstad kirke.
Foto: Knut/Wikimedia
Commons.

på Nord-Herøy gård, som utövade rätten att ta upp lappskatt i Helgelands fögderi.¹ De betalade också ”offer” till prästen och en avgift till soren-skrivaren (ungefär häradsövdingen).

Varje år på Sankt Olofs-dagen (29 juli) hölls lappmarknad i Vefsen. Dit kom även fjällsamerna från det nuvarande svenska området. Ett par av de intervjuade berättade också att de senast tagit nattvard hos prästen i Vefsen, och att detta skett just i samband med Sankt Olofs-dagen.²

Kyrkan i Vefsens socken var Dolstad kirke i Mosjøen (Figur 31), och det torde väl även ha varit där som lappmarknaden hölls. Till Dolstad är det 12 mil fågelvägen från Gardfjället, medan det är 16 mil till Åsele. På Dolstad har det funnits kyrkor ända sedan medeltiden³, vilket kan jämföras med att Åsele blev kyrkplats först 1648. Så länge det funnits samer i fjällområdet torde de ha haft väl så nära anknytning till norska institutioner som till svenska.

Bland Schnitlers handlingar finns bland annat en förteckning över alla Vefsens ”såväl bygde- som fjällappar”, upprättad av en präst i församlingen. Den innehåller uppgifter om alla familjemedlemmar och huruvida var och en var ”oplyst”. I förteckningen finns flera av de samer som hade land belägna öster om den nuvarande riksgränsen. Den norska kyrkan hade således fortlöpande kontakt med de fjällsamer som skattade till Norge.

Flera av de samer som erlade bygsel till Madam Sverdrup betalade emellertid också skatt till Sverige. Av Figur 30 framgår för vilka land samerna enbart betalade till Sverige, enbart till Norge eller till båda rikena. Samtliga samer i området, även de som enbart betalade skatt till Norge, uppehöll sig vintertid kring Åsele. Där hyrde de in sig på någon skogs-sames land.

Riksgränsen fastställs

Efter år av utredningar och förhandlingar fastställdes riksgränsen mellan Sverige och Norge genom Strömstadstraktaten 1751. Inom just det här området stod svenskarna som vinnare och fick ta över alla de samiska land som tidigare skattat till både Sverige och Norge.

Till traktaten hörde ett tillägg som särskilt tog upp samernas villkor – den så kallade lappkodicillen. Kodicillens andra paragraf lyder: ”Ingen lapp må hädanefter äga skatte- eller städjeland uti mera än ett rike, på det all anledning till gemensamhet av undersåtare och land hädanefter må kunna undvikas.” Samerna tvingades med andra ord att bli antingen svenska eller norska undersåtar. Kodicillen erkände dock att fjällsamerna hade behov av att utnyttja båda länderna, varför de även fortsättningsvis skulle få flytta med sina renhjordar över gränsen höst och vår och i det andra riket kunna nyttja land och vatten på samma sätt som rikets egna medborgare.

Såväl i de svenska som de norska handlingarna finns förteckningar över de samer som tidigare betalt skatt till båda rikena och som nu måste välja medborgarskap. Båda förteckningarna innehåller samma 15 personer inom Vefsens tingslag. Av dessa valde tre att bli norska medborgare, nämligen

1 Gauslaa (2007), avsnitt 4.5.3.

2 Så till exempel Jon Andersson, som hade ett land NV om Vardofjäll, och Tomas Sjulsson Nortman på Färbfjäll (Södra Storfjället) och Värfjäll (Virisfjäll). Tomas Sjulsson hade dock ingått sitt äktenskap i Lycksele kyrka.

3 Berglund (1994), s. 175.

Anders Tomasson på södra sidan av Börjefjäll (oklart var), Jon Sjulsson på Arefjäll och Olof Sjulsson på västra sidan av Färbfjäll (Södra Storfjället). Svenska medborgare blev Olof Tomasson på Börjefjälls östra sida (oklart var), Tomas Andersson på Börjefjälls norra sida (Rainesfjäll och Ljusfjäll), Sjul Sjulsson och Kristoffer Andersson på Vardofjäll, Tomas Olofsson och Olof Sjulsson på Arefjäll samt Tomas Sjulsson Nortman, Peder Sjulsson, Olof Tomasson, Nils Olofsson, Klemet Månsson och Anders Nilsson på Färbfjäll (Södra Storfjäll). Även innehavarna av Fjällfjäll och Gardfjälls västra sida borde ha berörts av valet, men av okänd anledning saknas de i dessa förteckningar.

I 1759 års mantalslängd för de svenska lappmarkerna återfinns man däremot såväl Nils Olofsson Nila på Fjällfjäll och Bengt Andersson på Farokfjäll/Gardfjäll, vilka i Schnitlers gränsprotokoll omnämns som norska lappar. Där finns också merparten av de ovannämnda personerna med. Samerna norr om Vapstälven (Arefjäll och Färbfjäll) förs i denna mantalslängd till Vapsten i Lycksele lappmark, de övriga till Åselebyn i Åsele lappmark. Åselebyn hade ursprungligen varit en rent skogssamisk by, men nu kom den att omfatta hela den stora Åsele lappmark.

Det är okänt vad gränsregleringen innebar för samernas möjligheter att besöka marknaden i Vefsen och Dolstad kirke. Rimligtvis bör dock det faktum att många fjällsamer blev svenska medborgare ha ökat svenska myndigheters intresse för att anlägga en kyrkplats på svenska sidan.

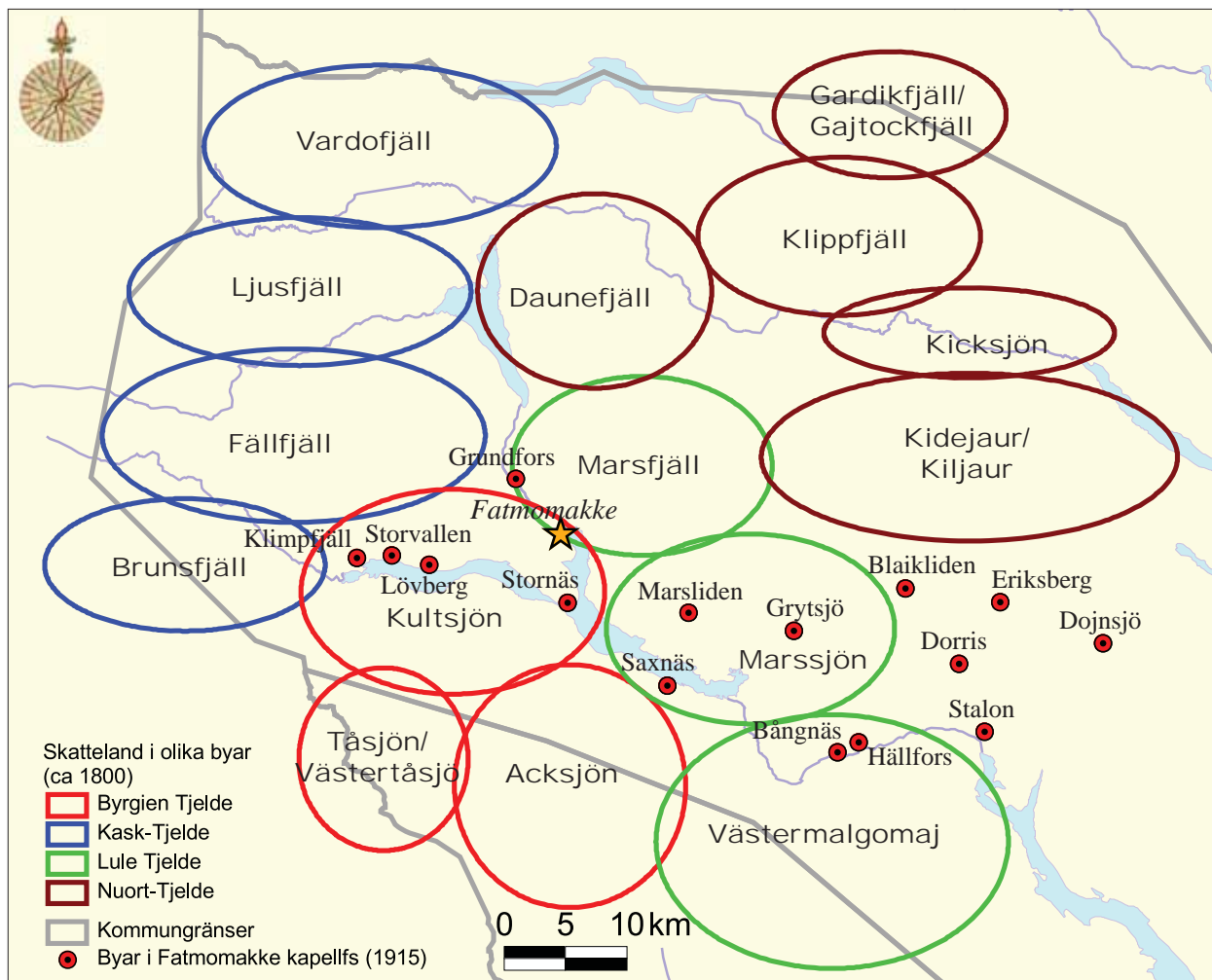
Fjällsamernas indelning

I de äldsta bevarade husförhörslängderna från Åsele församling (1772–1780) tas granlappar (skogssamer) och fjällappar upp under olika rubriker. De fjällappar som där finns uppräknade uppges sitta på skatteländen Giksjö (Dikasjön), Gardfjäll, Vardofjäll, Ljus- eller Lasterfjäll, Kidijaur (Girisjön), Fatsjöland eller Östra Marsfjäll, Västra Marsfjäll, Fällfjäll samt Kultsjöland.

I nästa husförhörslängd (1780–1788) är fjällapparna fördelade på fyra olika byar: Byrgien Tjelde (ungefär Borgabyn), Kask-Tjelde (Mellanbyn), Lule Tjelde (Österbyn) och Nourt Tjelde (Norrbyn). Det faktum att samiska namn använts för denna indelning skulle kunna innebära att den tidigare tillämpats av samerna själva, men den kan också vara ett verk av en samisk-kunnig präst. Granlapparna är i samma bok indelade i södra, norra, östra och västra rotan – samma rotar som nybyggarna.

Till skillnad från i föregående husförhörslängd framgår det inte på vilket land varje familj är bosatt. Många går dock att återfinna i samtida uppbordeböcker, där det står för vilket land de skattar men däremot inte vilken by de tillhör. Man måste alltså utnyttja båda källorna för att förstå vilka land som hörde till vilken by (Figur 32).

Av husförhörslängden från 1780–1788 framgår att Kask Tjelde var den överlägset största byn med 20 hushåll och ett hundratal individer. Därefter kom Nuort-Tjelde med 15–16 hushåll och omkring 60 individer. Byrgien Tjelde bestod av 14 hushåll men bara ett 40-tal individer. Lule Tjelde hade ungefär lika många individer men bara 10 hushåll. Totalt fanns alltså ett 60-tal hushåll med närmare 240 fjällsamer i Åsele lappmark på 1780-talet. Det var något mer än hälften av den totala samiska befolkningen i socknen.

Figur 32. I husförhörslängder från Åsele, sedermera Volgsjö/Vilhelmina, församling från slutet av 1700-talet och början av 1800-talet indelas den fjällsamiska befolkningen i fyra olika lappbyar: Byrgien Tjelde (ungefär Borgabyn), Kask-Tjelde (Mellanbyn), Lule Tjelde (Österbyn) och Nuort Tjelde (Norrbyn). I vissa böcker återges dessa namn ibland med efterleden "fjelde" i stället för "tjelde", men i de äldsta källorna är det tydligt att det står just "tjelde", det samiska ordet för by. Även förlederna är ju för övrigt samiska. Det är okänt om byindelningen baseras på en äldre samisk tradition eller om den införts av myndighetspersoner med kunskaper i samiska.

Av husförhörslängderna framgår inte vilka land som ingår i respektive by, men det kan man reda ut genom jämförelser med skatteuppbördsböcker från samma tid. Man ser då att Kask-Tjelde på ett ungefär motsvarar det område som före 1751 skattade till både Norge och Sverige. Man kan också notera att det inte finns någon "Västby" – om indelningen är av gammalt samiskt ursprung kanske Västbyn låg på andra sidan 1751 års riksgrens?

Senare skedde flera förändringar i landens namn och även deras indelning. Fällfjäll kom till exempel att kallas för Fjällfjäll. Kultsjön, Fjällfjäll och Vardofjäll delade upp i Västra respektive Östra. Söder om Kultsjön tillkom landet Satsfjäll. Marssjön har senare kallats för Östra Marsfjäll. I områdets norra del fanns omkring 1900 ett land som hette Kittelfjäll. Ett land med namnet Viknäs motsvarar troligen den östligaste delen av Kidejaur. Jämför Figur 35.

När Fatmomaque blivit kyrkplats kom samer dit från alla de land som markerats ovan. När nybyggare så småningom slog sig ned i trakten blev Fatmomaque även deras kyrkplats. De byar som markerats med röda prickar på kartan är de som hörde till Fatmomaque kapellförsamling 1915, enligt det Förslag till ägoutbyte samt skattläggning och områdestilldelning jämte likvider för hemmanet Stornäs... (se "Kartor" i källförteckningen).

Besökare i Fatmomakke

1780-talet var också den tid då Fatmomakke blev kyrkplats. De dop, vigslar eller begravningar som förrättades där antecknades förstås i kyrkböckerna. Till en början hörde emellertid kyrkplatsen i Fatmomakke till Åsele församling, vars kyrkböcker från 1700-talet till stor del brunnit upp. Sedan Volgsjö (senare Vilhelmina) kapell blivit klart 1785 började särskilda kyrkböcker föras där. I dessa kyrkböcker kan man hitta en hel del uppgifter om förrättningar som ägt rum i Fatmomakke. Dessa redovisas ibland under en egen rubrik, men det vanligaste är små noteringar, lätta att förbise, om att en viss förrättning ägt rum i detta kapell.

De uttryckliga noteringarna om att förrättningarna ägt rum just i Fatmomakke är sporadiska och upphör efterhand. Det sista säkra belägget för en begravning i Fatmomakke är från 1813, för dop 1823 och för vigsel 1827.

Även senare kan man emellertid dra slutsatser om förrättningarna i Fatmomakke genom att noggrant granska kyrkböckerna. Vi vet ungefär vilket datum kyrkhelgerna brukade hållas (se nästa kapitel). När en mängd barn från fjällområdet döps ett datum som verkar rimligt, och när det dessutom gått veckor eller månader mellan födelsen och dopet, då har dessa dop med största sannolikhet förrättats i Fatmomakke. Ofta har dessutom vigslar eller begravningar rörande personer ur den fjällsamiska befolkningen ägt rum samma datum. Man kan då med stor säkerhet dra slutsatsen att det rör sig om händelser som ägt rum i Fatmomakke.¹

Det är intressant att fastställa vilka förrättningar som ägt rum i Fatmomakke bland annat för att det ger tillgång till information om vilka människor som bevistade kyrkhelgerna. Ibland framgår det också av dop-, vigsel- eller begravningsboken var dessa personer var bosatta, men ofta får man söka sådana uppgifter i uppbördsböcker och husförhörslängder. Genom att kombinera olika källor kan man få en god bild av vilket upptagningsområde Fatmomakke hade och vilka som sökte sig dit. I bilagan finns en sammanställning över konstaterade och troliga händelse i Fatmomakke. Eftersom det är mycket tidskrävande att leta efter de troliga händelserna har detta bara gjorts i vissa volymer. Perioden 1850–1885 är sämst undersökt.

Fjällsamer

Fatmomakke framträder mycket klart som en samlingsplats för fjällsamerna i Åsele lappmark. Det syns redan i de första entydiga kyrkboksuppgifterna, som är från 1789. Nio barn döptes detta år i Fatmomakke, och sex av dem har med hjälp av uppbördsböckerna kunnat knytas till specifika land: Tåsjön, Kultsjön, Marssjön, Acksjön, Kidejaur och Vardofjäll (jämför Figur 32). De återstående tre har inte sin far i uppbördsböckerna, men enligt husförhörslängden hade de sin hemhörighet i Nuort-Tjelde, Byrgien Tjelde och Kask-Tjelde. Samtliga kom alltså från det fjällsamiska området, och hela det stora fjällsamiska området inom Åsele lappmark var representerat.

På samma sätt förhöll det sig under de kommande åren. Alla som döptes, begravdes eller gifte sig i Fatmomakke var fjällsamer, och de kom från hela

¹ Från och med 1834 tillkommer Dikanäs som alternativ, men närvaron av nybyggare från Kultsjödalen kan då vara till hjälp för att avgöra vilken plats det rör sig om.

Figur 33. Jetnemsälven väster om Stekenjokk, med fjället Sipmehke till vänster. Foto: Gudrun Norstedt.

det fjällsamiska området i Åsele lappmark. Det första undantaget inträffade 1812, då ”norske mannen Olof Bengtsson, 28 år, död av olyckshändelse” begravdes i Fatmomakke. Inget är känt om denna person eller vad han gjorde där.

Nybyggare

När nybyggen började anläggas inom området i början av 1800-talet förändrades också kapellförsamlingens sammansättning. Antagligen kom nybyggarna redan från början till Fatmomakke för att delta i kyrkhelgerna – så snart de börjat få barn under sommarhalvåret döptes dessa också där. De uttryckliga beläggen för att förrättningar skett just i Fatmomakke är visserligen få under större delen av 1800-talet, men som nämnts kan man ändå med stor sannolikhet dra slutsatser om detta.

Det första dopet av ett nybyggarbarn i Fatmomakke tycks ha ägt rum 1832. Det var en dotter till Johan Vesterlund i Kittelfjäll och hans hustru Maria Larsdotter, vars hemdop konfirmerades 15 juli. Två år senare döptes dottern till Erik Eriksson och Maria Kristina Tomasdotter i Saxnäs.

År 1847 finns den första indikationen på ett bondbröllop i Fatmomakke. Det var en nybyggare från Klimpen (Klimpfjäll) som den 11 juli vigdes med en piga från Stornäs, medan en annan nybyggare från Klimpen vigdes med en piga från Lövberg. Även ett fjällsamiskt par vigdes samma datum. Det står inte uttryckligen att detta skedde i Fatmomakke, men det verkar mycket troligt. Samma dag döptes ett samiskt barn, och under föräldrarnas namn står ”i Fatmemack”.

Därefter blir bönder och nybyggare allt flitigare representerade bland de förrättningar som troligen hållits i Fatmomakke, vilket avspeglar deras ökande andel av befolkningen. I slutet av 1800-talet dominerar bondbarn

bland de barn som döps. Även när det gäller vigslarna dominerar bönderna, även om detta är mindre påtagligt eftersom antalet vigslar inte är så stort.

Fatmomakke blev alltså en kyrkplats inte bara för fjällsamerna i Åsele lappmark utan även för nybyggarna i Kultsjödalen. Det bekräftas av det *Förslag till ägoutbyte samt skattläggning och områdestilldelning jämte likvider för hemmanet Stornäs...* som upprättades 1915¹. Där nämns att Fatmomakke kapellförsamling består av hemmanen i Blajkliden, Bångnäs, Dojnsjö, Dorris, Eriksberg, Grundfors, Grytsjö, Hällfors, Klimpfjäll, Lövberg, Marsliden, Saxnäs, Stalon, Stornäs och Storvallen – således alla byar i Kultsjöåns och Marsåns vattenområden ned till Malgomaj (Figur 32).

Det finns däremot inga spår av att nybyggare från den nordligare dalgången, Vojmåдалen, skulle ha besökt Fatmomakke under senare delen av 1800-talet. Helt säkert har detta att göra med att Dikanäs fick ett eget kapell på 1830-talet. Huruvida detta också innebar att fjällsamer från Nuort-Tjelde, den nordostligaste delen av området, valde att söka sig till Dikanäs i stället för till Fatmomakke har inte utretts.

Intressant att notera är att enstaka personer från Frostviken och Dorotea låtit döpa sina barn i Fatmomakke eller ingått äktenskap där. Det rör sig både om samer och om nybyggare från t. ex. Raukasjö.

Datum för kyrkhelger

Av noteringarna om dop, vigslar och begravningar i Fatmomakke framgår också vid vilka tidpunkter man samlades i Fatmomakke. Det blir förstås ett minimum – det kan ju ha pågått kyrklig verksamhet även vid andra tillfället än vad som kan beläggas utifrån förrättningarna.

Den första säkra noteringen om en förrättning i Fatmomakke är från 25 och 26 juli 1789, då nio barn döptes.² Någon gång därefter tidigarelades kyrkhelgen med ett par veckor, en ordning som blev bestående.

Den första förrättning som ägt rum på hösten är belagd från 20 september 1807. Året därpå skedde en förrättning 25 september.³

Det vanligaste under 1800-talet var att förrättningar under sommaren ägde rum omkring den 9 juli och under hösten omkring den 10 september, men variationer förekom. Det finns också spridda noteringar om förrättningar som ägt rum vid andra tidpunkter, t. ex. 26 augusti, 28 november eller 4 december. Kanske hände det att prästen kom på tillfälligt besök.

Typ av förrättningar

De första förrättningar i Fatmomakke som finns dokumenterade i kyrkböckerna ägde rum 1789. Den 25 juli döptes då sex samiska barn, dagen därpå ytterligare tre. Dopen förblev därefter de vanligaste förrättningarna på platsen. Påfallande är att det kunde gå lång tid mellan

1 Återfinns i källförteckningen under ”kartor”.

2 Den 22 juli 1787 finns en notering i Volgsjö dopbok om dopet av ett barn till en same från Kask-Tjelde, fött 10 april. Man kan misstänka att detta skedde i Fatmomakke, vilket i så fall blir den tidigaste förrättningen.

3 Konstaterade datum för förrättningar i Fatmomakke sammanfaller i inget fall med böndagarna, som ibland sägs ha varit gudstjänstillfällen där. En förteckning över böndagarna under perioden 1789–1807 finns på nätet (se i källförteckningen under ”elektroniskt publicerade källor”).

Figur 34. Trollskalet i Marsfjällsmassivet. Foto: Gudrun Norstedt.

födelsen och dopet – de barn som döptes i slutet av juli kunde vara födda från mitten av april och framåt. Uppenbarligen var kyrkhelgen i Fatmomakke fjällsamernas första kontakt med kyrkan sedan de kommit upp till vårvistena. I september döptes sedan de barn som fötts under sommaren, vilket tyder på att några kyrkbesök inte förekom under den perioden.

Med tiden tycks det ha blivit allt vanligare att barnen hemdöptes snarast efter födelsen, eftersom det allt oftare står ”conf.”, det vill säga ”bekräftat”, i dopboken.

De första dokumenterade begravningarna i Fatmomakke ägde rum 20 september 1807, då tre personer vigdes till den sista vilan. En av dem hade legat död sedan 11 juli – det var inte bara de nyfödda barnen som kunde få vänta ett par månader på de kyrkliga ceremonierna.

Vigslar skedde till en början inte i Fatmomakke – det var överhuvudtaget ovanligt med sommarbröllop i Åsele och Vilhelmina i början av 1800-talet. De flesta samer, såväl skogssamer som fjällsamer, vigdes i Åsele i mars månad. De första dokumenterade vigslarna i Fatmomakke ägde rum 1808, okänt vilket datum. Det ena paret var den i övrigt okände sprintaren Lars Jonsson och Maria Lorentzdotter från Vardofjäll, det andra sprintaren Nils Tomasson från Kask-Tjelde och Brita Larsdotter. Därefter skedde vanligen en eller två vigslar varje år i juli i Fatmomakke. Under hösthelgen förrättades tydligen inga vigslar.

Områdets nyttjande 1912

En värdefull källa från senare tid är ”Utredningar angående lappförhållanden inom Västerbottens län” som gjordes 1912–1913 av Claes Österberg, Hugo Jonasson och Erik Bergström. Den tillkom i syfte att ge regeringen ett bra beslutsunderlag inför arbetet med en ny renbeteslag samt förhandlingarna med Norge om en ny renbeteskonvention.¹ De flesta aktiva renskötare i länet intervjuades då om bl. a. landinnehav, flyttningvägar och visten.

Till utredningen hör kartor, bl. a. en generalstabskarta där visten och flyttningvägar ritats in efter de intervjuade renskötarnas uppgifter. Där finns även lappskatteländen med. Källan till landens gränser är utan tvivel den sammanställning av kända syneinstrument för lappskatteland som upprättades av länsstyrelsen i Västerbottens län vid samma tid.²

Lappskatteländen levde kvar...

Såväl ovannämnda utredning som byordningar från samma tid visar att lappskatteländen fortfarande var aktiva i Åsele lappmark i början av 1900-talet. Sedan 1898 hade de renskötande samerna varit indelade i två lappbyar, Vilhemina norra och Vilhelmina södra, som bildats i enlighet med 1886 års renbeteslag. När lagen kom till hade avsikten varit att lappskatteländen samtidigt skulle avskaffas, men så hade alltså inte skett.

På den karta som upprättades i samband med utredningen om lappförhållanden återfinns de flesta aktiva lappskatteland (Figur 35). Det är frestande att se dessa gränser som en redovisning av de verkliga förhållandena i området vid 1900-talets början, men det vore förhastat. De syneinstrument som utgör underlag för kartan tillkom under en lång period, från 1788 till 1861. Förutom att de är synnerligen svårtolkade är de ibland sinsemellan oförenliga. Flera av de land som enligt byordningar och intervjuer hade innehavare i början av 1900-talet saknas också på kartan, uppenbarligen av den enkla anledningen att inga syneinstrument för gränserna var kända.

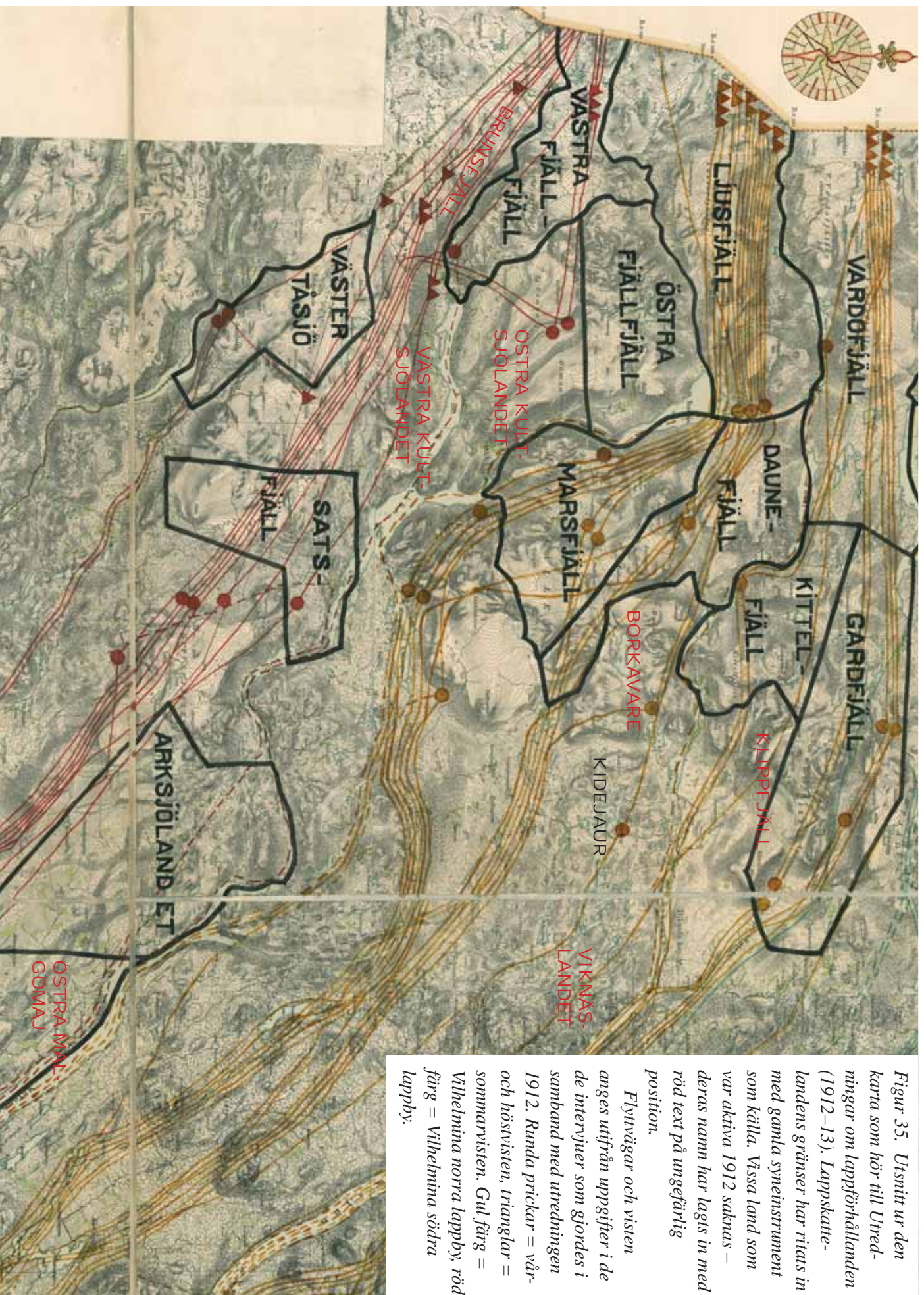
... men med minskad betydelse

Ännu viktigare är att ett närmare studium av intervjumaterialet visar att landinnehavet inte längre hade så stor betydelse. Sedan mitten av 1800-talet användes de svenska fjällen inom detta område nämligen knappast längre som sommarbetesland. Tidigare hade renar hållits hela sommaren på de östligare fjällen, t. ex. Gardfjället och Marsfjället, men så skedde inte längre vid 1900-talets början. Detta berodde enligt informanterna på att det numera var för varmt om somrarna, vilket innebar att det inte fanns några snöfläckar på dessa fjäll. Utredarna spekulerade också om andra orsaker. Kanske handlade det om den tilltagande odlingen i de svenska fjälldalarna, kanske om att tillgången på bete i Norge ökat eftersom många norska samer slutat med renskötseln.

Det enda område i Vilhelminafjällen där renar hölls sommartid vid 1900-talets början var Norra Borgafjällen. I övrigt hade alla renskötande samer sommarland i Norge. Det gällde alltså även innehavarna av land i den östra delen av fjällkedjan, till exempel Kidejaur och Östra Malgomaj.

1 Samernas sedvanemarkar (2006), s. 271.

2 Småttryck: Ang. gränser för renbetesfjällen... (1913).

Figur 35. Utsnitt ur den karta som hör till Utredningar om lappförhållanden (1912–13). Lappskatte-landens gränser har ritats in med gamla symeinstrument som källa. Vissa land som var aktiva 1912 saknas – deras namn har lagts in med röd text på ungefärlig position.

Fljttvägar och visten anges utifrån uppgifter i de intervjuer som gjordes i samband med utredningen 1912. Runda prickar = vår- och höstvisten, trianglar = sommarvisten. Gul färg = Vilhelmina norra lappby, röd färg = Vilhelmina södra lappby.

Renskötarna höll sig inte längre inom ett och samma land under större delen av året, som deras förfäder hade gjort. Kopplingen mellan en persons landinnehav och uppehållsort hade luckrats upp.

Särskilt märkbart är detta inom Vilhelmina södra. Anders Magnus Magnusson Fjällström uppgav till exempel att han vistades på sin faders gamla skatteland, Östra Malgomaj, beläget mellan Malgomajs nedre del och kommungränsen mot Dorotea. När han beskrev hur han rörde sig under året nämnde han dock inte en enda plats som låg inom det landet. Vår- och höstvistet hade han väster om Gitsfjället, inom ett område av oklar landstillhörighet. Ackjorna lämnades efter flyttningen i Brännåker. Sommarvistet fanns ”mitt för Klimpfjäll”, troligen i Vielmiesmehke.

I närheten av Anders Magnussons vår- och höstviste på Gitsfjäll fanns visten tillhöriga innehavare av både Östra Kultsjölandet och Västra Arksjölandet. Inom de områden som enligt kartan ska höra till Arksjölandet och Östra Malgomaj har däremot inga visten markerats, och flyttningsvägarna tangerar bara dessa land. Östra Kultsjölandet, som hade innehavare enligt både intervjuaterialet och samtida byordningar, finns över huvud taget inte med på kartan.

Vistena var de fasta punkterna

Den landindelning som finns på kartan från 1912 (Figur 35) är alltså inte bara ofullständig utan bidrar inte heller till någon fördjupad förståelse av Fatmomakkes omland. Intressantare är att studera vistenas placering, eftersom detta bygger på förstahandsuppgifter i intervjuerna. En karta över vistena redovisas nedan (Figur 36). Kartan överensstämmer ganska väl, men inte fullständigt, med 1912 års karta. De uppgifter om visten som framkommer i intervjuerna har nämligen jämförts med Forsök, Riksantikvarieämbetets digitala fornminnesinformation på nätet, och med Christer Westerdahls bok *Sydsamer*. En del av dem har därigenom kunnat lokaliseras exakt med hjälp av Lantmäteriets kartor (bland andra Lill-Månkes stuga, Tomasvallen och Vielmiesmehkie).

De platser som markerats som visten på utredningens karta och som omnämns i intervjuerna är av mycket olika karaktär. På några platser fanns stugor, i ett fall till och med ett hemman (Fättjaur). Ofta fanns trä- eller torvkåtor. På vistena på högfjället bodde man som regel i tält. Det torde således finnas mycket olikartade lämningar på de olika vistena.

Vistena torde också vara av mycket olika ålder beroende på de förändringar som ägt rum i renskötseln. I takt med att de norska fjällen i allt större utsträckning börjat nyttjas som sommarland flyttades förstås också sommarvistena dit. I samband med unionsupplösningen blev dock förhållandet mellan svenska och norska medborgare så spänt att många samer fruktade för både sin säkerhet och sin egendom. De flesta flyttade därför sina sommarvisten in på svensk sida, trots att renarna även fortsättningsvis betade i Norge.

Visten i Vilhelmina södra

I Vilhelmina södra fanns 1912 några familjer som hade sina renar på sommarbete i Sverige. Deras sommarviste låg vid Buejtelsjaevrie på Norra Borgafjällen, där man bodde i tältkåtor. Inget mer är känt om detta viste, men än idag finns ett rengärde vid denna sjö.

Övriga familjer lät sina renar beta tillsammans i Norge. Sommarvisten hade man ofta ganska långt från gränsen, i Vielmiesmehkie och Fealhka, men också i Dåaranåje och Stekenjokk närmare gränsen. Av dessa är bara Vielmiesmehkies placering känd.

Samerna fördelade sig i olika grupper utifrån vilka skatteland de hade, även om sommarvistet inte låg inom det egna landet. I Dåaranåje fanns innehavarna av Västra och Östra Fjällfjäll. Vistet vid Buejtelsjaevrie nyttjades av Västertåsjös innehavare. Övriga samer från området söder om Kultsjön tillbringade sommaren vid Vielmiesmehkie, Fealhka eller Stekenjokk

Även när det gällde höst- och vårvistena i Vilhelmina södra fördelade sig samerna i olika grupper utifrån sitt landinnehav, trots att vistena inte nödvändigtvis låg på det egna landet:

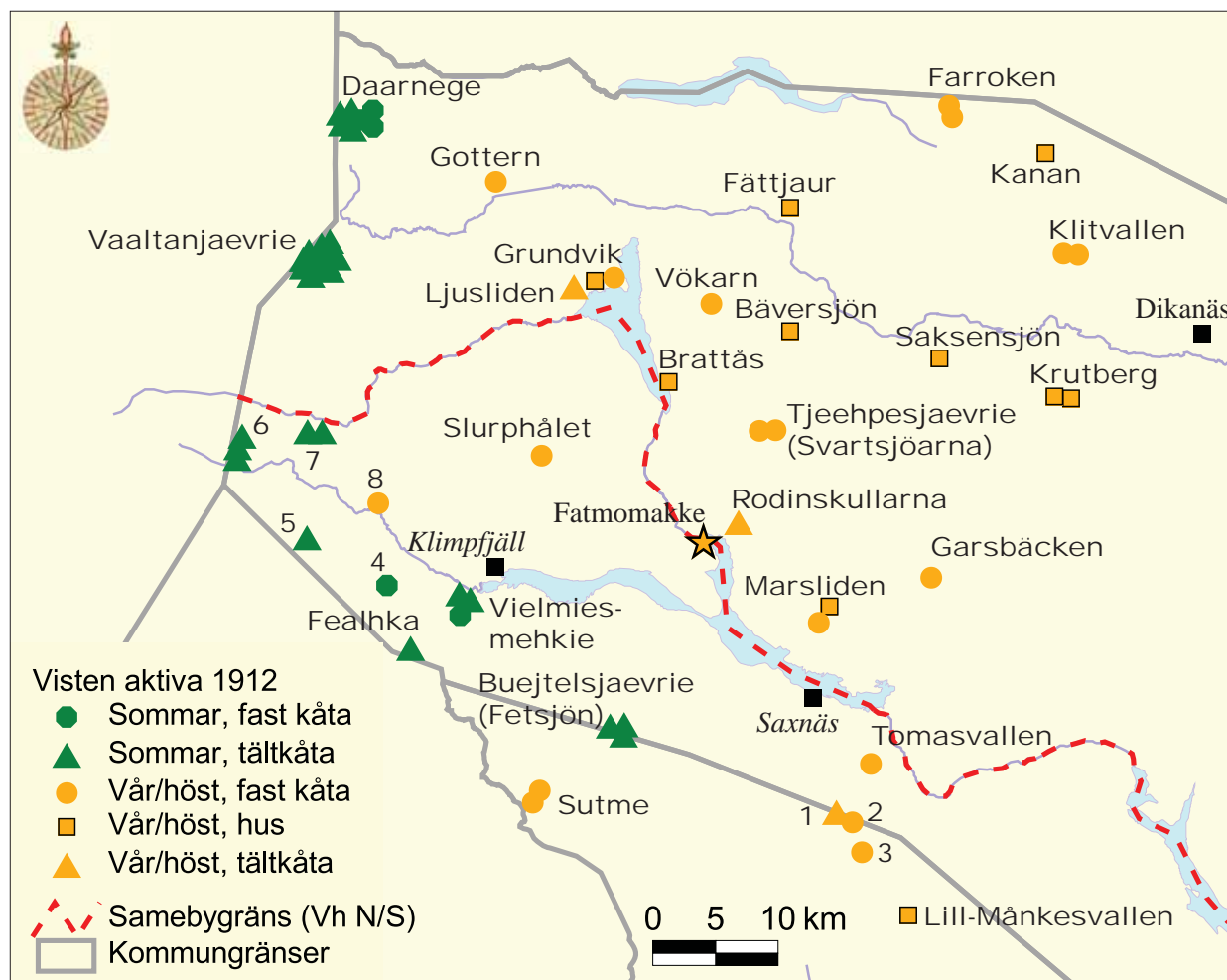
- ❖ **Västra Fjällfjäll:** Träkåta vid Saxån en mil V Klimpfjäll (möjligen i Fråskon?).
- ❖ **Östra Fjällfjäll:** Fast kåta överst i Storbäcksdalen N Lövberg (Slurphålet).
- ❖ **Västertåsjö:** Torvkåtor i Sutme.
- ❖ **Satsfjäll och Västra Arksjölandet:** Träkåta norr om Vinevardo (Tomasvallen).
- ❖ **Västra Arksjölandet:** Stuga vid Svansjön (Lill-Månkesvallen).
- ❖ **Östra Kultsjölandet och Östermalgomaj:** Träkåtor på sydsidan av Vinevardo, vid en av Satsåns källbäckar, respektive på västra sidan av Gitsfjället. Tältkåta söder om Vinevardo på sockengränsen vid en liten bäck som rinner ned i Satsbäcken (möjligen avser alla tre beskrivningarna samma plats).
- ❖ **Brunsfjäll:** Inget höst- eller vårviste fanns inom detta land, men innehavarna var samtidigt skrivna på Östra Kultsjölandet och hade höst- och vårvisten enligt ovan.

Samerna på Västra och Östra Fjällfjäll samt Västertåsjö hade således höst- och vårvisten inom sina respektive land. Merparten av samerna söder om Kultsjön hade sina höst- och vårvisten väster om Gitsfjället, inom ett område där inget land har markerats på utredningens karta.

Visten i Vilhelmina norra

I Vilhelmina norra fanns vår- och höstvisten vanligen inom respektive skatteland:

- ❖ **Klippfjäll:** Träkåtor vid Klitvallen.
- ❖ **Gardfjäll:** Fasta kåtor vid Farrokens västra ända samt en stuga under uppförande i Kanan.
- ❖ **Östra Vardofjäll:** Hemman i Fättjaur (utanför landet) samt äldre viste vid Gottern.
- ❖ **Viknäs:** Hemman i Krutberg.
- ❖ **Kidejaur:** Hemman i Krutberg.
- ❖ **Borkavare:** Stuga vid Saxsjön.
- ❖ **Daunefjäll:** Stuga vid Bäversjön och näverkåta vid Vökarn.
- ❖ **Marsfjäll:** Träkåtor i Svartbäcksdalen, hyrd stuga i Marsliden, tältkåta på Rodinskullarna samt egen stuga vid Ransarn (Brattås).

Figur 36. Karta över de visten som nämns i intervjumaterialet från 1912. De markerade platserna är i princip desamma som på kartan på föregående sida, men lokaliseringen har justerats med ledning av informanternas uppgifter. Varje symbol avser en familj eller ett matlag. Eftersom några renskötare inte intervjuades kan enstaka visten saknas. Alla platser, utom de åtta som markerats med siffror, har någorlunda säkert kunnat lokaliseras på dagens kartor. Många av dem finns också beskrivna eller omnämnda i Christer Westerdahls bok *Sydsamer*. De tre visten som låg i Norge har ej medtagits. Jämför tabellen på nästa sida.

❖ **Ljusfjäll:** Fast kåta eller stuga vid Ransarn väster om Faepmienloekte (Grundvik) samt tältkåta vid Ljusliden.

Samerna från de tre förstnämnda landen, som alla låg norr om Vojmån, hade ett gemensamt sommarviste vid Daarnege på svenska sidan. Där bodde somliga i torvkåtor, andra i tältkåtor. Samerna från de övriga sex landen, belägna söder om Vojmån, hade ett gemensamt sommarviste vid Vaaltanjaevrie, där alla verkar ha bott i tältkåta.

Ett mindre antal renägare i Vilhelmina norra hade behållit sina sommarvisten i Norge, vid Kjukkulen, Kvigind och Rainesen.

Även om renskötarna fanns utspridda på olika visten var alla Vilhelmina norras renar sommartid i praktiken förenade i en och samma hjord som betade i Norge.

Flyttningsmönster

När nyttjade man då de olika vistena? Det framgår tämligen samstämmigt av intervjuerna att man brukade komma upp till vår- och höstvistet i slutet av april. Detta var delvis en följd av att renarna inte längre fick vistas nedanför odlingsgränsen efter 1 maj – en bestämmelse som tillkommit i och med gränsens upprättande 1873. Tidigare hade renarna kunnat kalva långt nere i skogslandet.

I juni flyttade folk och renar upp till högfjället. Även detta var en relativt ny företeelse. Förr hade många flyttat till Norge kring 1 maj, men i och med Karlstadskonventionens bestämmelser 1905 fick samerna inte flytta sina renar till Norge förrän 15 juni.

Tabell över de visten som visas på kartan på föregående sida (1912).

Figur 36 (1912)	Beskrivning i intervjuer	Tidpunkt	Bostadstyp
1 (samma som nr 2 och 3?)	N Svansjön, S Vinevardo, sockenlinan	Vår/höst	Tältkåta
2 (samma som nr 1 och 3?)	Vinevare, S-sidan, en av Satsåns källbäckar	Vår/höst	Tråkåta
3 (samma som nr 1 och 2?)	Gitsfjället, V sidan	Vår/höst	Tråkåta
4 (vid Däeriesbaahkoenjohke?)	Doriesjokk	Sommar	Näverkåta
5 (någonstans vid Stekenjokk)	Stekenjokk	Sommar	Näverkåta
6 (någonstans vid Saxfjället)	Norska gränsen mellan Saksin och Jaetnam	Sommar	Tältkåtor
7 (öster om Ohtje Däärånaje?)	Däärånaje	Sommar	Tältkåtor
8 (Fråskon?)	Klimpfjäll, 1 mil ifrån byn, vid Saxån	Vår/höst	Tråkåta
Brattås	Vid Stor-Ransarn	Vår/höst	Stuga
Buejtelsjaevrie (oklart exakt var)	Baitelsjaur, Båitelsjaur	Sommar	Tältkåta
Bäversjön	Bäversjön	Vår/höst	Stuga
Daarnege	Daningen	Sommar	Tält- och torvkåtor
Farroken, västra ändan	Farokken, V-ändan	Vår/höst	Fast kåta
Fealhka (oklart exakt var)	Fjälka	Sommar	Tältkåta
Fättjaur	Fättjarn, Borka	Vår/höst	Hemman
Garsbäcken (oklart exakt var)	Garsbäcken	Vår/höst	Under iordningsställande
Gottern	Gotajaur	Vår/höst	Fast kåta, troligen
Grundvik	Fabmeluokte, 1/4 mil V om	Vår/höst	Stuga, fast kåta
Kanan	Kanaan	Vår/höst	Stuga under uppsättning
Klitvallen	Klitvallen nära Dalsån	Vår/höst	Tråkåtor
Krutberg	Krutberg	Vår/höst	Hemman
Lill-Månkesvallen	Svansjön	Vår/höst	Stuga
Ljusliden	Ljusliden	Vår/höst	Tältkåta
Marsliden	Marsliden	Vår/höst	Hyrd stuga och tråkåta
Rodinskullarna	Marsfjäll, S-sidan, mot Fatmomakk	Vår/höst	Tältkåta
Saksensjön	Saxsjön (Saxnäs)	Vår/höst	Stuga
Slurphålet	Lövberg, Tjuoikanjuonje, överst i Storbäcken	Vår/höst	Fast kåta
Sutme lpläger, 5 km fr Sutme	Sutme; Svalatjakke, V om	Vår/höst	Fasta kåtor
Tjeehpesjaevrie (Svartsjöarna)	Svartsjöarna-Gronejälla	Vår/höst	Tråkåtor
Tomasvallen, troligen	Vinevare, N sidan	Vår/höst	Tråkåta
Vaaltanjaevrie	Valdanjaure	Sommar	Tältkåtor
Vielmiesmehkie	Klimpfjäll, mitt för	Sommar	Tältkåtor och fasta kåtor
Vökarn	Vuokarjaure	Vår/höst	Näverkåta

Tillbaka till höstvistet kom man i augusti.

Slutsatsen av detta vad gäller kyrkhelgerna i Fatmomakke är att man antagligen tog sig dit både från sommarvistena på högfjället och från det närmare belägna höstvistet. Man skulle ha kunnat tänka sig att samerna från Gardfjällsområdet (närmare fyra mil bort) inte längre sökte sig till Fatmomakke om höstarna efter tillkomsten av kyrkplatsen i Dikanäs. Det återstår dock att utreda (se nedan om situationen på 1940-talet).

Visten runt Fatmomakke 1945

I boken *De svenska fjällapparna* presenterar Ernst Manker ingående ”lappbyarna av idag”, inklusive aktiva visten och flyttningsvägar. Uppgifterna grundas på de lappmarksinventeringar, som Nordiska museet genomförde 1943–1945, Lappväsendets renlängder från 1944 samt statistiska data från samma tid.

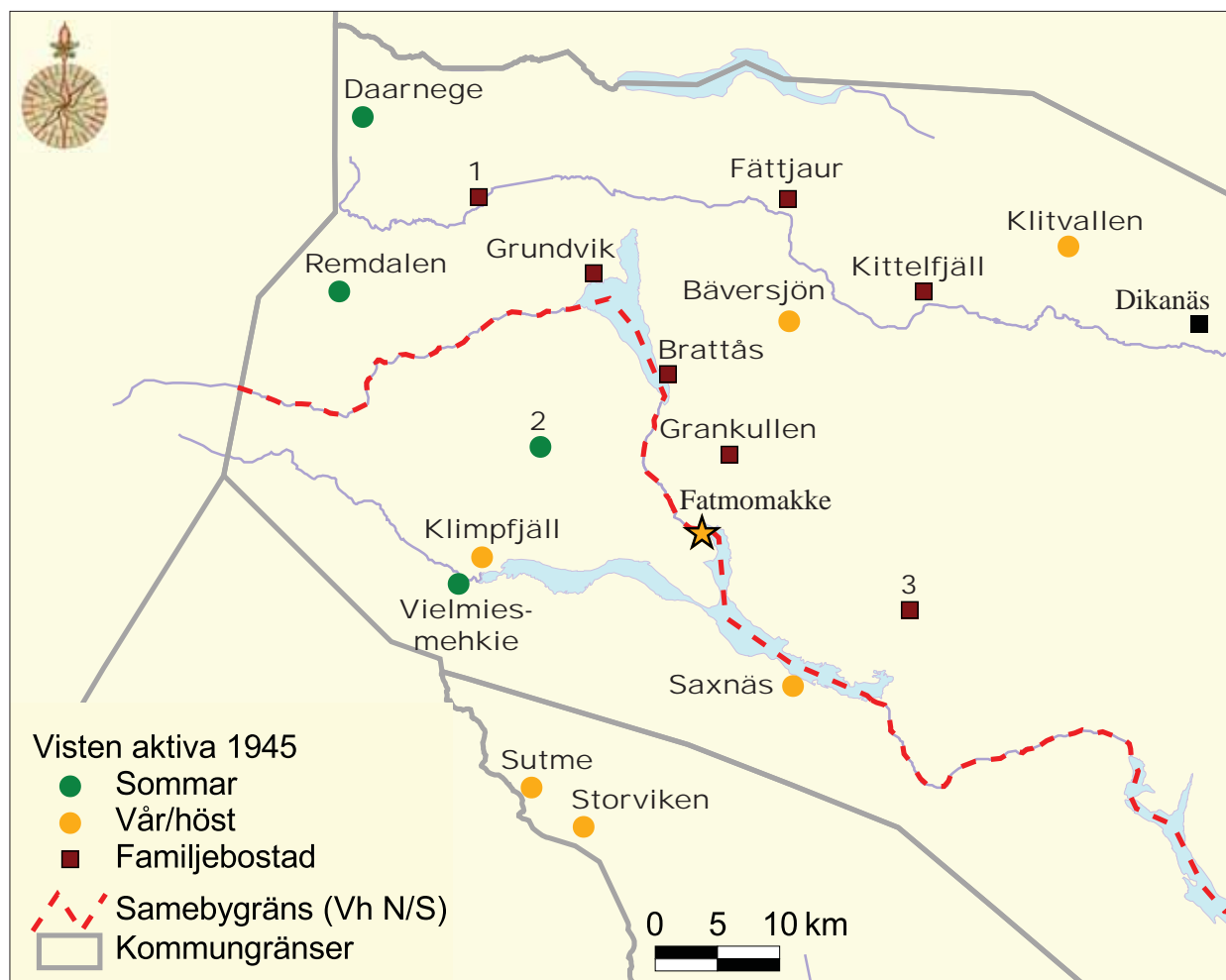
Av denna bok framgår att samerna i Vilhelmina norra nyttjade i stort sett samma sommarvisten på 1940-talet som på 1910-talet (Figur 37). Den norra sitan hade sitt sommarviste i Daarnege och den södra i Remdalen, inte långt från Vaaltanjaevrie, där kåtorna ska ha stått på 1910-talet. På sommarvistena bodde man nu allmänhet i torvkåtor. Beteslanden fanns både i Sverige och Norge (Rainesen, Kjukkeltvand, Fjellvaaktind).

Vår- och höstvistena hade blivit betydligt färre – Manker nämner bara Klitvallen, Fättjaur och Båversjön. Bostadshus för familjerna fanns i Fättjaur, Kittelfjäll, Brattås, Grundvik, Grankullen samt vid Gaisartjåkko/Gottern. Utvecklingen gick i riktning mot större bofasthet.

Samerna i Vilhelmina södra hade på 1940-talet begränsat antalet sommarvisten betydligt jämfört med 1912. Den nordligare sitan hade sommarviste någonstans i Östra Fjällfjäll, kanske vid Slurphålet, där vistet hade funnits 1912. Dit flyttade numera bara renskötarna medan familjerna blev kvar i vår- och höstvistet i Klimpfjäll. Den sydligare sitan hade sitt sommarviste i Vielmiesmehkie. Beteslanden fanns främst i Sverige, men även kring Store Börgefjell och Jetnamsklumpen i Norge. Ingen hade längre renar på Norra Borgafjäll över sommaren, varför behovet av ett sommarviste vid Buejtelsjaevrie fallit bort. Vår- och höstvisten fanns i Klimpfjäll, Saxnäs, Sutme och Storviken (vid Borgasjön). I sommarvistena bodde man i torvkåtor, i vår- och höstvistena i stugor.

I båda byarna kom samerna upp till sina vår- och höstvisten i början av maj och stannade där till slutet av juni (Vilhelmina södra) eller början av juli (Vilhelmina norra). Därefter flyttades upp till sommarlandet. Åter till vår- och höstvistet kom man i mitten av augusti (Vilhelmina norra) eller slutet av september (Vilhelmina södra). Flyttningen mot vinterlandet skedde sedan i november–december.

Om kyrkhelgerna i Fatmomakke skriver Manker att fyra sådana hölls varje år: vårhelgen, efter påsk, slutet av mars eller början av april (mindre besökt); midsommarhelgen (årets största helg); julihelgen (med konfirmation); hösthelgen, första söndagen i september (näst midsommarhelgen i storlek). Dit kom samerna från alla visten i socknens båda lappbyar.

Figur 37. Karta över de visten som nämns i Manker (1947), baserat på undersökningar 1943–1945. De flesta visten finns med även på föregående karta. Ett par platser, som på kartan markerats med siffror, är dock osäkert lokaliserade. Jämför tabellen nedan.

Kartan ovan	Beskrivning hos Manker	Tidpunkt m. m.	Bostadstyp	Kommentar
1	Gaisartjåkko (Gotajaure)	Familjebostad	Hus	
2	Östra Fjällfjäll	Sommar	Torvkåtor	= Slurphålet?
3	Östra Marssjön	Familjebostad	Hus	
Brattås	Brattås	Familjebostad	Hus	
Bäversjön	Bäversjön	Vår/höst		
Daarnege	Darbmosjön	Sommar	Torvkåtor	
Fättjaur	Fättjaur	Vår/höst; familjebostad	Hus	
Grankullen	Grankullen	Familjebostad	Hus	
Grundvik	Grundvik	Familjebostad	Hus	
Kittelfjäll	Kittelfjäll	Familjebostad	Hus	
Klimpfjäll	Klimpfjäll	Vår/höst	Stugor	
Klitvallen	Klitvallen	Vår/höst		
Remdalen	Remdalen	Sommar	Torvkåtor	
Saxnäs	Saxnäs	Vår/höst	Stugor	
Storviken	Storviken	Vår/höst	Stugor	
Sutme	Suobme	Vår/höst	Stugor	
Vielmiesmehkie	Velmesmakke	Sommar	Torvkåtor	

Källor

Otryckta källor

1759 års mantalslängd för lappmarkerna. Inskannad på <<http://www.svar.ra.se>>, serien ”Mantalslängder 1642–1820 Västerbottens län”.

Uppbörds- och jordeböcker för lappmarkerna 1774–1834. Riksarkivet, Kammarkollegiet, tredje provinskontoret, Lappmarkens ecklesiastikverk. Inskannade av Åjtte, cd 1010–1013.

Husförhörslängder. Åsele 1772–1780, Åsele 1781–1802, Vilhelmina 1780–1792 (inklusive dopbok). Inskannade av Arkiv Digital.

Födelse- och dopböcker. Vilhelmina 1786–1825, 1826–1846 (noggrant genomgångna); Vilhelmina 1847–1861, 1862–1884 (översiktligt genomgångna); Vilhelmina 1885–1894 (noggrant genomgången). Inskannade av Arkiv Digital.

Död- och begravningsböcker. Vilhelmina 1786–1825 (noggrant genomgången); Vilhelmina 1826–1861, 1862–1884, 1885–1894 (översiktligt genomgångna). Inskannade av Arkiv Digital.

Lysnings- och vigselböcker. Åsele 1800–1861 (noggrant genomgången)¹; Vilhelmina 1814–1861, 1862–1885, 1885–1894 (översiktligt genomgångna).

Utredningar angående lappförhållanden inom Västerbottens län av C. Österberg, H. Jonasson och E. Bergström. Del. I–II. Norrbottens museum. Renbeteskommissionens bibliotek, Norrbottens museum 21, F4:4. Inskannade av Åjtte, cd nr 406.

Elektroniskt publicerade källor

”Då inföll böndagarna”. Nättidningen Rötter, <http://www.genealogi.se/tid.htm#D%C3%A5_inf%C3%B6ll_b%C3%B6ndagarna> Uppdaterad 2009-01-19, läst 2010-10-15.

Lundström, Kjell-Åke (u.å). Samer och nybyggare i inlandet och fjällvärlden. CD-skiva med utdrag ur kyrkböcker m. m.

Småtryck

Byordning för lappbyarne i Åsele lappmark. Konungens Befallningshafvandes i Västerbottens län kungörelser år 1899. Ser. A, n:o 138.

Byordning för lappbyarna inom Västerbottens län. Konungens Befallningshafvandes i Västerbottens län kungörelser år 1906. Ser. A, n:o 149.

Byordning för lappbyarne inom Västerbottens län. Konungens Befallningshafvandes i Västerbottens län kungörelser år 1909. Ser. A, n:o 177.

Ang. gränser för renbetesfjällen. Konungens Befallningshavandes i Västerbottens län kungörelser år 1913. Ser. A, n:o 42.

Ang. fördelning av renbetet inom lappbyarna i länet. Konungens Befallningshavandes i Västerbottens län kungörelser år 1913. Ser. A, n:r 118.

1 För många par som vigdes i Fatmomakke skedde lysningen i Åsele under vintern, varför de antecknats i Åseles vigselbok.

Kartor

Detaljframställning av Västerbottenslapparnas kåtor och flyttningsvägar inom övre delen av deras område. Kartbilaga IV till utredningar angående lappförhållanden i Västerbotten av C. Österberg, H. Jonasson och E. Bergström. Riksarkivet, Kommissioner och kommittéer nr 1766. Renbetesdelegerade 1913 (bl. 11–15), (kartavd. st. form.), placering 2007:02.

Förslag till ägoutbyte samt skattläggning och områdestilldelning jämte likvider för hemmanet Stornäs n:r 1 uti Vilhelmina socken av Västerbottens läns lappmark; upprättade vid avvittring 1915. Fatmomakke kapellförsamling omnämns på sidan 49. Lantmäteriets webbplats, Historiska kartor, Lantmåterimyndigheternas arkiv. Akt 24-vil-öa47.

Tryckta källor

Berglund, Birgitta (red.) 1994. *Helgeland historie. Bd 2, Fra middelalderens begynnelse ca. 1030 til reformasjonen 1537.* Forvik: Helgeland historielag.

Gauslaa, Jon (red.) 2007. *Samisk naturbruk og rettssituasjon fra Hedmark til Troms: bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget: avgitt til Justis- og politidepartementet 3. desember 2007.* Oslo: Departementenes service-senter, Informasjonsforvaltning. Tillgängligt på webben, <<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/nouer/2007/nou-2007-14/24.html?id=584464>>. Läst 2010-10-14.

Manker, Ernst 1947. *De svenska fjällapparna.* Stockholm: Svenska turist-föreningens förlag.

Pettersson, Olof Petter 1944. *Gamla byar i Vilhelmina. 2, Fjälltrakterna och Vojmsjötrakten.* Stockholm: Gen.-stab:s lit. anst. (distr.)

Ryvarden, Leif & Lauritzen, Per Roger 2005. *Norges grense: fra Grisebåen til Barentshavet.* Oslo: Cappelen.

Samernas sedvanemarker: betänkande 2006. Gränsdragningskommissionen för renskötselområdet. Stockholm: Fritze

Schnitler, Peter. 1929–1985. *Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller.* Oslo.

Segland, Karl-Gustav 1984. *Almanacka för 500 år: från år 1500 till år 2000: almanacka, handbok, uppslagsbok.* 1. uppl. Enköping: Kalendátor

Westerdahl, Christer 2008. *Sydsamer: från Bottenhavet till Atlanten: en historisk introduktion till samerna i Ångermanland och Åsele lappmark med angränsande delar av Jämtland och Norge.* Skärhamn: Båtdokgruppen.

Wiklund, Karl Bernhard & Qvigstad, Just Knud (red.) 1909. *Dokument angående flyttlapparna m. m.* Kristiania.

Bilaga: Dokumenterade förrättningar

Relevanta dop-, begravnings- och vigselböcker för perioden 1780–1894 har genomsökts efter noteringar om förrättningar som ägt rum i Fatmomakke. Spridda sådana har hittats för perioden 1789–1827. Ibland står de under en egen rubrik, men minst lika ofta anges bara med en liten anteckning att en viss händelse ägt rum i Fatmomakke.

De uttryckliga noteringarna om att förrättningarna ägt rum just i Fatmomakke är sporadiska och upphör efterhand. Det sista säkra belägget för en begravning i Fatmomakke är från 1813, för dop 1823 och för vigsel 1827. Ofta kan man ändå dra slutsatser om att förrättningar ägt rum i Fatmomakke utifrån datum, vilka personer som är inblandade och det faktum att lång tid gått mellan födelse och dop respektive dödsfall och begravning. Eftersom det är ganska tidsödande att söka efter dessa möjliga förrättningar har detta bara skett för vissa perioder som bedömts vara särskilt intressanta. Perioden 1850–1885 är dåligt täckt.

Om Fatmomakke inte uttryckligen omnämns signaleras detta i förteckningen genom formuleringen att förrättningen ”kanske” eller ”troligen” ägt rum i Fatmomakke.

Samer och deras hemvist har identifierats med hjälp av uppbördsböcker, husförhörslängder samt släktforskaren Kjell-Åke Lundströms CD-skivor med utdrag ur kyrkböcker. För nybyggarna har dessutom O.P. Petterssons *Gamla byar i Vilhelmina* (del 2) kommit till användning.

Veckodagarna har hämtats från Segland (1984).

1787

22 juli (söndag) skedde ett dop (född 10 april), kanske i Fatmomakke.

1789

25 juli (lördag) skedde 6 dop (födda 11 april–6 juli) i Fatmomakke.

26 juli (söndag) skedde 3 dop (födda 20 maj–23 juli) i Fatmomakke.

1796

23? juli (i så fall lördag) konfirmerades dopet av ett hemdöpt barn (fött 4 juni) i Fatmomakke.

1807

12 juli (söndag) skedde 2 dop (födda 16 april och 26 juni) i Fatmomakke.

20 september (söndag) skedde 3 dop (födda 15 juli–15 september) och 3 begravningar (döda 11 juli–13 augusti) i Fatmomakke.

1808

24 juli (söndag) skedde 2 dop (födda 16 och 22 maj) och 3 begravningar (döda 9–18 juli) i Fatmomakke.

Två vigslar skedde i Fatmomakke, okänt datum.

25 september (söndag) skedde 1 begravning (död 25 september?) i Fatmomakke.

1809

9 juli (söndag) skedde 2 dop (födda 4 och 19 juni), 2 begravningar (döda i maj) och två vigslar i Fatmomakke.

1810

8 juli (söndag) skedde 1 dop (född 9 juni) i Fatmomakke.

30 juli (måndag) skedde 1 dop (född 27 juli) i Fatmomakke.

26 augusti (söndag) skedde 1 dop (född 9 augusti) i Fatmomakke.

1811

i juli skedde 1 dop i Fatmomakke.

7 juli (söndag) skedde 3 begravningar (döda 24 maj–6 juni) och 1 vigsel i Fatmomakke.

1812

12 juli (söndag) skedde 7 dop (födda 26 april–29 juni), 3 begravningar (döda 26 april–3 juni) och 2 vigslar i Fatmomakke.

17 september (torsdag) skedde 1 dop (född 30 augusti) i Fatmomakke.

20 september (söndag) skedde 1 begravning (död samma månad) i Fatmomakke.

1813

11 juli (söndag) skedde 2 begravningar (döda i maj och 9 juni) i Fatmomakke.

1814

10 juli (söndag) skedde 1 dop (född 6 juli) i Fatmomakke.

18 september (söndag) skedde troligen 3 begravningar i Fatmomakke (döda 12 juli–5 september)

4 december (söndag) skedde 3 dop (födda 26 november–3 december) i Fatmomakke.

1815

9 juli (söndag) skedde minst 1 dop i Fatmomakke. Troligen skedde också 3 begravningar (döda 12 februari–8 juli)

11 september (måndag) skedde troligen 2 begravningar i Fatmomakke (döda 11 augusti och 10 september).

1816

17 juli (onsdag) skedde troligen 3 begravningar i Fatmomakke (döda 3–18 maj).

15 september (söndag) skedde troligen 2 begravningar i Fatmomakke (döda i september).

1817

13 juli (söndag) skedde troligen 3 begravningar i Fatmomakke (döda 22 maj, 20 juli och x juli).

1818

12 juli (söndag) skedde troligen 3 dop (födda 25 april–15 juni) i Fatmomakke

1819

11 juli (söndag) skedde 5 dop (svårlästa födelsedatum, men en född 19 maj) i Fatmomakke.

3 oktober (söndag) skedde 1 dop (oläsligt födelsedatum) i Fatmomakke.

28 november (söndag) skedde 1 dop (född 25 november?) i Fatmomakke.

1820

9 juli (söndag) skedde 1 dop (född 14 juni) i Fatmomakke.

3 september (söndag) skedde 2 dop (födda 13 och 25 augusti) i Fatmomakke.

1821

8 juli (söndag) skedde 4 dop (födda 23 april–14 juni) i Fatmomakke.

16 september (söndag) skedde 1 dop (född 26 juli) i Fatmomakke.

1822

7 juli (söndag) skedde 1 dop (född 6 juli) i Fatmomakke.

1823

13 juli (söndag) skedde 3 dop (födda fr.o.m. 1 maj) i Fatmomakke.

1824

11 juli (söndag) skedde 3 dop, troligen i Fatmomakke (födda fr.o.m. 11 maj)

1825

10 juli (söndag) skedde 4 dop, troligen i Fatmomakke (födda fr.o.m. 15 april)

1826

9 juli (söndag) skedde 3 dop av samiska barn, troligen i Fatmomakke (födda fr.o.m. 27 maj.

1827

8 juli (söndag) skedde 1 vigsel i Fatmomakke.

Samma dag döptes 1 samiskt barn, troligen i Fatmomakke.

16 september (söndag) döptes 4 samiska barn, troligen i Fatmomakke.

17 september (måndag) döptes 1 samiskt barn, troligen i Fatmomakke.

1828

13 juli (söndag) döptes 1 samiskt barn, troligen i Fatmomakke.

14 september (söndag) döptes 3 samiska barn, troligen i Fatmomakke.

1829

12 juli (söndag) döptes 10 samiska barn, troligen i Fatmomakke.

1830

11 juli (söndag) döptes 4 samiska barn, troligen i Fatmomakke.

1831

9 juli (lördag) döptes 1 samiskt barn, troligen i Fatmomakke.

10 juli (söndag) döptes 3 samiska barn, troligen i Fatmomakke.

1832

15 juli (söndag) döptes 7 samiska barn, troligen i Fatmomakke. Dessutom döptes ett barn till nybyggaren i Kittelfjäll, Johan Vesterlund. Första spåret av att ett nybyggarbarn kan ha döpts i Fatmomakke.

1833

14 juli (söndag) döptes 4 samiska barn, troligen i Fatmomakke.

1834

13 juli (söndag) döptes 3 samiska barn samt dotter till nybyggaren i Saxnäs, Erik Eriksson. Allt detta troligen i Fatmomakke.

1835

12 juli (söndag) döptes 2 samiska barn, kanske i Fatmomakke.

1836

17 juli (söndag) döptes 3 samiska barn, troligen i Fatmomakke.

18 juli (måndag) döptes 1 samiskt barn som fötts dagen innan, troligen i Fatmomakke.

1837

15 juli (lördag) döptes 1 samiskt barn, troligen i Fatmomakke.

16 juli (söndag) döptes 3 samiska barn, troligen i Fatmomakke.

3 september (söndag) döptes 1 samiskt barn (fött 20 juli), troligen i Fatmomakke.

1838

15 juli (söndag) döptes 2 samiska barn, troligen i Fatmomakke. Dessutom dottern till nybyggaren Erik Eriksson i Saxnäs och hans hustru, som var same från Storvallen.

1839

13 juli (lördag) döptes dottern till Olof Hansson, nybyggare i Saxnäs, troligen i Fatmomakke.

14 juli (söndag) döptes 3 samiska barn och 4 samiska par vigdes, troligen i Fatmomakke.

15 juli (måndag) vigdes 1 samiskt par, troligen i Fatmomakke.

1840

12 juli (söndag) döptes 5 samiska barn, troligen i Fatmomakke.

6 september (söndag) vigdes 1 samiskt par, troligen i Fatmomakke.

1841

11 juli (söndag) döptes 3 samiska barn, troligen i Fatmomakke

1842

9 juli (lördag) döptes sonen till Olof Hansson, nybyggare i Saxnäs, troligen i Fatmomakke.

10 juli (söndag) döptes 3 samiska barn, troligen i Fatmomakke.

11 september (söndag) döptes 3 samiska barn, troligen i Fatmomakke.

1843

9 juli (söndag) vigdes 1 samiskt par, troligen i Fatmomakke.

3 september (söndag) döptes 1 samiskt barn, troligen i Fatmomakke.

4 september (måndag) döptes 1 samiskt barn, troligen i Fatmomakke.

1844

14 juli (söndag) döptes 6 samiska barn samt barn till nybyggarna Erik Eriksson och Olof Hansson i Saxnäs. Dessutom vigdes 2 samiska par. Allt detta troligen i Fatmomakke.

15 juli (måndag) vigdes 1 samiskt par, troligen i Fatmomakke.

1845

13 juli (söndag) döptes 3 samiska barn och vigdes 1 samiskt par, troligen i Fatmomakke.

1846

11 juli (lördag) döptes 2 samiska barn, troligen i Fatmomakke.

12 juli (söndag) döptes 6 samiska barn samt ett barn till Erik Eriksson, nybyggare i Saxnäs. Allt detta troligen i Fatmomakke.

13 september (söndag) döptes 2 samiska barn samt ett barn till Per Danielsson, nybyggare i Saxnäs. Allt detta troligen i Fatmomakke.

1847

11 juli (söndag) vigdes 2 bondepar samt 1 samiskt par, troligen i Fatmomakke. Ett samiskt barn döptes samma dag, och under föräldrarnas namn anges ”i Fatmemack”.

1849

15 juli (söndag) vigdes 1 samiskt par samt 1 bondepar, troligen i Fatmomakke.

När det gäller åren 1850–1884 har inga uttryckliga belägg hittats för förrättningar i Fatmomakke, och bara ett par nedslag har gjorts för att hitta troliga förrättningar.

1854

9 juli (söndag) döptes 2 samiska barn samt barn till nybyggare i Dårís respektive Lövberg, troligen i Fatmomakke.

1861

7 juli (söndag) förrättade H. G. Westerlund gudstjänst i Fatmomakke, vilket han berättar om i en ämbetsrapport samma år. På eftermiddagen förrättades husförhör.

1867

7 juli (söndag) döptes 2 samiska barn samt barn till nybyggare/bönder från Grytsjö, Stornäs och Avasjö (Dorotea), troligen i Fatmomakke.

1885

12 juli (söndag) döptes 2 samiska barn samt 3 barn till nybyggare/bönder i Stornäs och Grytsjö. Samma dag vigdes ett bondpar från Marssjöliden samt en småskollärare hemmahörande i Grundfors. Allt detta troligen i Fatmomakke.

1886

10 juli (lördag) döptes 5 barn till nybyggare/bönder i Marssjöliden, Grytsjö och Raukasjö (Frostviken), troligen i Fatmomakke.

11 juli (söndag) vigdes ett nybyggarpär från Klimpen, troligen i Fatmomakke.

1887

9 juli (lördag) döptes 3 barn till nybyggare/bönder från Stornäs, Marsliden och Klimpfjäll samt 1 samiskt barn, troligen i Fatmomakke.

1888

7 juli (lördag) döptes 3 barn till nybyggare/bönder i Grytsjö, Saxnäs och Klimpfjäll samt 2 samiska barn, troligen i Fatmomakke.

8 juli (söndag) vigdes 1 samiskt par från Frostviken, troligen i Fatmomakke.

1889

6 juli (lördag) döptes 3 barn till nybyggare/bönder i Marsliden, troligen i Fatmomakke.

7 juli (söndag) vigdes 1 bondepar från Saxnäs samt 1 samiskt par, troligen i Fatmomakke.

8 juli (måndag) vigdes 1 bondepar från Lövberg, troligen i Fatmomakke.

1890

5–6 juli (lördag–söndag) döptes såväl bondebarn från Grytsjö som samiska barn, troligen i Fatmomakke.

6 juli (söndag) vigdes 1 samiskt par, troligen i Fatmomakke.

1891

4 juli (lördag) döptes 3 bondebarn födda i Bångnäs, Marsliden och Grytsjö samt 3 samiska barn dels från trakten, dels från Ornäsfjäll (Frostviken), troligen i Fatmomakke.

1892

9 juli (lördag) döptes 3 bondebarn, födda i Lövberg, Matsdal och Marsliden, samt 2 samiska barn, troligen i Fatmomakke.

10 juli (söndag) vigdes ett bondepar från Stornäs, troligen i Fatmomakke.

1893

2 juli (söndag) döptes 2 bondebarn födda i Kittelfjäll och Lövberg samt 1 samiskt barn, troligen i Fatmomakke.

2 september (lördag) döptes 2 bondebarn från Stornäs och Saxnäs samt 1 samiskt barn, troligen i Fatmomakke.

1894

30 juni (lördag) döptes 5 bondebarn från Grytsjö, Stornäs, Lövberg och Dorris samt 1 samiskt barn, troligen i Fatmomakke.

1 juli (söndag) vigdes 2 bondepar, ett från Saxnäs och ett från Lövberg, troligen i Fatmomakke.

2 juli (måndag) vigdes 1 bondepar från Marsliden/Klimpfjäll, troligen i Fatmomakke.

7–8 september (fredag–lördag) döptes ett barn till en inhysesman i Båtas (Dorotea) samt 2 samiska barn, troligen i Fatmomakke.

Fatmomakke kyrka

Andreas Grahn

Foto: Andreas Grahn/Länsstyrelsen.

Kyrkomiljön

Fatmomakke, ca 116 km nordväst om Vilhelmina, har en lång historia som samisk mötesplats. Till denna plats vid Kultsjöns strand, mitt bland lappskatteländen, kunde de flesta sydsamer i trakten ta sig relativt lätt. Under 1700-talet fanns här två kyrkkåtor. De ersattes av ett timrat kapell 1790, som i sin tur ersattes av ett något större kapell 1834. Sedan den sistnämnda byggnaden både börjat förfalla och blivit för trång uppfördes den nuvarande kyrkan 1884. Från sitt ursprung som samisk mötesplats och sedermera kyrkplats utvecklades Fatmomakke även till en mötesplats mellan samer och nybyggare, handelsmän och kunder, ortsbor och turister samt kvinnor och män. Vår- och hösthelgen i Fatmomakke var viktiga händelser under året, då många träffade sin livskamrat. I Fatmomakke möttes även överhet och vanligt folk. Nere vid sjön ligger länsmansstugan med anor från 1700-talet och en bit ovanför den tjänstemannabostaden från 1927, där ämbetsmän som exempelvis lappfogde och doktor bodde under sina tjänsteresor till Fatmomakke. Terrängen sluttar relativt brant mot Kultsjön, med en betagande utsikt mot Marsfjällets bergstoppar på andra sidan sjön. Kyrkan är högt belägen på denna norrsluttning. Den glest skogbeväxta kyrkstaden med sydsamiska kåtor, bodar och mindre hus är huvudsakligen belägen nedanför och öster om kyrkan. Begravningsplatsen ligger ca 150 m västerut. Man närmar sig området gående längs en bred stig från parkeringen ca 500 m västerut.

Kyrkstaden är genom sin karaktär, i kombination med att kyrkstads-

Figur 38. Till Fatmomakke, centralt beläget bland fjällsamernas lappskatteländ, kunde de flesta ta sig relativt lätt, inte minst med båt. Det blev därför tidigt en viktig mötesplats. Kapell har funnits här sedan 1700-talet. I mitten av bilden skyntar länsmansstugan. Foto: Andreas Grahn/Länsstyrelsen.

Figur 39. Begravningsplatsen karaktäriseras av den kuperade terrängen, den för platsen naturliga vegetationen, den låga skiffermuren, grusgångarna och korsen, samt inte minst det glesa vita trästaketet. Foto: Andreas Grahn/Länsstyrelsen.

traditionen fortfarande hålls vid liv, helt unik – såväl nationellt som internationellt. Fatmomakke är en av länets allra värdefullaste kulturmiljöer och utgör en kulturmiljö av riksintresse (AC 46).

Begravningsplatsen

Begravningsplatsen kan ha anlagts redan i slutet av 1700-talet. Utvidgningar har skett under 1970-talet mot öster samt under 1980-talet mot söder. Terrängen lutar kraftigt mot sjön i norr, med en flackare yta längst i norr. Området inhägnas av ett karaktärsfullt vitmålat trästaket, med trägrindar i väster och öster. En vitmålad äldre likbod, numera använd som förråd, finns uppe i backen mot söder. Den har skiffergrund, locklistpanel och sadeltak täckt av tryckimpregnerat brädspån. Utformningen med lunettfönster tyder på att den tillkom under 1920- eller 1930-talet, sannolikt samtidigt som staketet fick sin nuvarande utformning. Vegetationen består främst av björkar, men också av några granar och rönnar. Gravvårdarna utgörs främst av resta gravstenar i gräsmatta, men även liggande stenar, träkors och smidesjärnkors finns. Korsen uppsatta i likboden hör till de äldsta och mest dekorativa och är därför av särskilt värde. För begravningsplatsens fjällnära karaktär är även trappstegen och den låga stödmuren av skiffer intill grusgången betydelsefulla inslag.

Kyrkan

Kyrkan är uppförd i en enkel klassicerande stil åren 1881–1884. Ritningar och uppgifter om byggmästare eller arkitekt saknas, men den femtio år äldre kyrkan i Dikanäs torde ha tjänat som förebild då kyrkorna liknar varandra. Kyrkan har ett torn i väster samt ett rektangulärt långhus med integrerat kor och sakristia inom byggnadskroppen i öster. Tornet har en enkel gestaltning i två avsatser, med en smalare firsidig lanternin överst, krönt av tälttak, glob och kors. Kyrkans tak täcks av brädspån, medan väggarna är klädda med stående vitmålad locklistpanel. Stommen utgörs av liggtimmer i långhuset men isolerad stolpkonstruktion i tornet. Fönstren är rektangulära mot långhuset och sakristian samt små och runda på den i övrigt slutna väst-

Figur 40. Den dekorativa ytterdörren kommer från Åseles gamla kyrka och är troligen från 1750, möjligen ännu äldre. Stilen är barock, på gränsen till renässans. Foto: Andreas Grahn/Länsstyrelsen.

fasaden. Sockeln av skiffersten och den höga, slanka skorstenen av tegel utgör karaktärsfulla inslag. Av särskilt värde är den dekorativa ytterdörren i barockstil, ett arvegods från Åsele gamla kyrka. Åsele var tidigare moderkyrka fram tills att Vilhelmina bröt sig ur och blev egen församling 1812.

Utvändiga förändringar har främst skett vid tre tillfällen. Vid renoveringen 1927–31 togs en ingångsdörr till sakristian upp och en stående panel lades på tornets dåvarande liggande panel. Åren 1975–78 byttes fasadpanelen ut till en ny likadan, och nya träbroar till huvudentrén och sakristian tillkom också, i samma utförande som tidigare. En ny och något större ramp till huvudentrén färdigställdes 2005. Kyrkan har dessutom målats om i samma kulör minst tre gånger och bytt spåntak ett flertal gånger. Förändringarna har dock inte ändrat kyrkans yttre karaktär på något avgörande sätt.

Kyrksalen nås genom vapenhuset i tornets bottenvåning. Den breda dekorativa dörren mellan vapenhuset och kyrksalen är liksom ytterdörren arvegods från Åseles 1750-talskyrka, eller möjligen rent av från Åseles första kapell från 1648. Kyrkorummet är relativt brett och kort, med ett

Figur 41. Kyrkorummet upplevs som ljust, spartanskt och relativt autentiskt. Det enkla uttrycket präglar kyrkan både utvändigt och invändigt. De rundbågiga nischerna utgör spår efter koraläktaren – ett ovanligt inslag som har givit detta kyrkorum en stark särprägel. Koraläktaren byggdes igen vid renoveringen 1927–31. Foto: Andreas Grahn/Länsstyrelsen.

flackt tredingstak och läktare i väster. Bakom korväggen döljer sig den smala sakristian, som nås genom två dörrar på var sida om altarringen. Väggar och tak har slätspontad panel i ljus färgsättning. Taket är vitt, den kraftiga taklisten ljusblå och grönbrun, väggarna rosa med bröstning i något mörkare ton. Den öppna bänkinredningen är vit, respektive ljusbeige. Ljuskronorna i trä och metall är snarlika de i Dikanäs och Vilhelmina kyrkor, som troligtvis stått som förebild. Ett udda inslag är de fyra rundbågiga nischerna på korväggen. Där fanns ursprungligen en läktare, inrymd i sakristians överdel. Troligtvis nådde man denna genom de idag halvrunda nischerna som idag rymmer järnkaminer.

Kyrkorummet med sin inredning har fem huvudsakliga årsringar. Äldre än kyrkan är den femkantiga barockpredikstolen i mörkblått, grått, rött och guld som hör till de äldsta i Lappland. Äldre än kyrkan är även nummertavlorna på kortväggen längst bak i kyrkorummet, de tidigare nämnda dörrarna, samt det dekorativa kapitälet i vapenhuset. Predikstolen ärvdes liksom dörrarna från Åsele kyrka. Om även de äldre nummertavlorna och kapitälet kommer därifrån är inte bekräftat.

Samtida med kyrkan är bl. a. altaret, altarringen, altarmålningen, den bakre bänkinredningen med bänkstock och nummertavlorna längst fram. Vid renoveringen 1927–31, under Stockholmsarkitekten Torben Gruts ledning, byggdes koraläktaren igen och en orgelläktare i väster uppfördes istället. Även järnkaminerna tillkom vid detta tillfälle, liksom tavlan av Gerda Höglund som då blev ny altartavla men senare flyttades till nuvarande plats

på långhusets södra sida. Den senaste stora restaurering som genomförts skedde 1975–78 under arkitekten Bengt Lidströms ledning. En ambition då var att återta en del av kyrkans ursprungliga utseende. Den masonit som monterats på väggarna vid förra restaureringen togs bort och den ursprungliga altartavlan av den samiska konstnären J. Meurk återfick sin placering. Golvet, som ursprungligen var såpskurat, slipades försiktigt och behandlades. En ny orgel placerades norr om koret. Ett avsteg från de antikvariska strävandena var att bänkarna i främre delen av kyrkorummet byttes ut mot nya bekvämare bänkar. Detta är dock fullt förståeligt då de gamla bänkarna är mycket obekväma och står så tätt att de svårigen kan användas av längre personer. Kompromissen att behålla de gamla bänkarna bak och enbart byta de främre ger möjlighet att trots allt förstå hur kyrkorummet har sett ut tidigare.

Den sista årsringen utgörs av dopfunten och ljusbäraren längst fram, båda från de senaste decennierna. Dopfunten som tillverkats av en vril och ljusbäraren av renhorn har visserligen lokal materialanknytning, men genom sin utformning bryter de ändå av mot övrig inredning och ter sig som främmande och lite kitschiga inslag.

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Fatmomakke kyrka är utvändigt en sen och relativt oförändrad representant för den nyklassicistiska sakrala träarkitekturen. Kyrkans främsta värde ligger dock i dess funktion som centralpunkt och kärna i den kulturmiljö som utgörs av Fatmomakke kyrkstad, en urgammal mötesplats där kyrkstadstraditionen fortfarande hålls vid liv. Kyrkstaden är genom sin bebyggelse med företrädesvis sydsamiska kåtor världsunik. Hela området präglas av en enkel och fjällnära karaktär, som gör att man kommer kyrkstadens tidigare besökare nära och kan förstå de knappa materiella förhållanden som rådde här. Likaså har kyrkan såväl utvändigt som invändigt en spartansk och enkel karaktär. Viktiga uttryck för detta är bl.a. den fasta äldre inredningen, järnkaminerna, samt golvet som trots lätt avslipning har behållit sin patina. Den ursprungliga läktaren över sakristian uttryckte en stark särprägel och delar av denna är fortfarande avläsbar genom de bevarade arkadbågeformade nischerna i korväggen. Stilmässigt har kyrkan utvändigt sin främsta parallell i länet med kyrkan i Dikanäs. Interiören och i synnerhet omgivande miljö kommer dock inte tillnärmelsevis upp i samma höga värden i Dikanäs som i Fatmomakke.

Litteratur- och källförteckning

Bebyggelsehistorisk tidskrift. Övre Norrlands kyrkor. Nr 22, 1991. Uppsala 1992.

Fatmomakke kyrkstad. Småskrift från Sevärt i Västerbottens län. Västerbottens museum, Umeå.

Flodin, Barbro. 1991. *Kyrkobyggnader 1760–1860. Del 3. Övre Norrland.* Stockholm. (Om Fatmomakkes tidigare kapell.)

Vård- och underhållsplanen för Fatmomakke kyrka. Västerbottens museum 2004.

Förteckning över Länsstyrelsens arkivmaterial

Karin Eriksson

A. Förteckning över planer och kartor

Förvaras i samhällsutvecklingsenhetens ritningsarkiv

- 1916 Fatmomakke kapellplats. Karta tillhörande avvitrningen inom övre delen av Vilhelmina socken med avsättning av mark för vissa kyrkliga ändamål. Skala 1:4000. Daterad 14 juli 1916.
- 1928 Plan och villkor för bebyggande av Fatmomakke kapellplats. Fastställd av KB den 14 mars 1928.
- 1941 Ändrad plan för bebyggande av Fatmomakke kyrkoplats. Karta upprättad av länsarkitektkontoret. Fastställd av KB den 16 augusti 1941.
- 1950 Förslag till plan för Fatmomakke kyrkoplats. Karta upprättad av länsarkitektkontoret. Föreskrifter till planen fastställda av KB den 8 april 1952.
- 1970 Fatmomakke kyrkstadsområde. Karta med ägareförteckning upprättad av Västerbottens museum. Med ny ägarförteckning november 1984. Denna aktualiserad även senare.
- 1974 Fatmomakke kyrkstadsområde. Situationsplan för bygglovsansökan. Upprättad av länsarkitektkontoret/länsstyrelsen den 17 september 1974. Skala 1:1000. Till kartan hör skiss till kyrkstadsåta med exempel på ifylld blankett för ansökan om bygglov signerad den 24 juli 1975 Länsstyrelsen AC län/Lars Dahlberg i skala 1:50. Ovanstående plan använd för renoveringsprogram 1974, 1976, 1984 och 1989.

B. Viktiga dokument rörande förvaltningen

Kopior av handlingar rörande Fatmomakke och andra kyrkstäder förvaras i pärmar i länsantikvariens arkiv.

Fakta nedan saxade ur akterna.

1. 1817-05-06 K Maj:ts nådiga skrivelse angående kyrkstäderna i AC och BD län. (Omtryck 24 FS 1985:18)
2. 1849-11-09 K Maj:ts beslut ang rätt att uppföra nya kyrkstugor (milgränsen tas bort)
3. 1868-11-07 Ordningsstadga för kyrkstäderna inom Westerbottens län. (Omtryck 24 FS 1985:19)
4. 1916-07-14 (1917-11-19) K Maj:ts beslut i samband med avvitrningen i övre delen av Vilhelmina socken. ” i Fatmomakke: plats för kyrkbyhus ävensom kyrko- och begravningsplats, utgörande 16,77 hektar”. Länsstyrelsen ska ge föreskrifter ang. förvaltningen.

5. 1928-03-14 Plan och villkor för bebyggande av Fatmomakke kyrkplats fastställt av länsstyrelsen. Värt att studera mer!
6. 1938–1940 Revidering av 1928 års plan bl.a. för bättre anpassa ny bebyggelse till platsens karaktär och att ge utrymme för en ny samlingslokal (skrivelser från Sigvard Holmgren, från lappfogde H. Ritzén o länsarkitekten).
7. 1941-08-26 Planändring med nya bestämmelser för bebyggande av Fatmomakke kyrkoplats. Förslag utarbetat av länsarkitektkontoret fastställs.
8. 1949-06-29 Ordningsregler för Fatmomakke kyrkoplats fastställs (24 Allmänna kungörelser 1949:109) Ersätter bestämmelser ang tältning från 1941.
9. 1951-06-16 Ändrad lydelse av § 7 i ordningsreglerna från 1949 (24 Allmänna kungörelser 1951:82) = rusdrycksförbud.
10. 1952-04-08 Beslut om nya bestämmelser rörande förvaltning av Fatmomakke kyrkoplats med stöd av avvitringsutslaget 1917:
 - 1–2. Kyrkstadskommitté bildas
 3. Kommitténs åligganden
 4. Plan från 1950 från länsarkitektkontoret ska följas.
 5. Gränser utsätts på marken
 6. Bestämmelser från 1928 och 1941 upphör att gälla. Ordningsföreskrifterna från 1949 gäller fortfarande.
11. 1954-09-22 Protokoll från möte i Lövberg under landshövdingens ledning i samband med kraftverksutbyggnaden och om reglering av sjöarna. Bro planeras vid Stornäs och väg Stornäs-Klimpfjäll samt till Fatmomakke. Utdrag: Dansbanan i F hade byggts öster om kyrkplatsen. Svårt att dra väg dit utan att störa kyrkplatsen. Ing. Björne: Flytta dansbanan till andra sidan viken, dra vägen på Marsfjällssidan och bygg hängbro över till kyrkplatsen. Så blev det.
12. 1972-12-20 (gäll 1974-01-01) Nya regler för förvaltning av F. Samerna får mer inflytande. Regler från 1952 upphör att gälla. Kyrkofullmäktige väljer ledamöter i Fatmomakkekommittén 1972–73.

1974-03-15 upphävs de nya reglerna av K Maj:t. De arbetas om. Kritiken gäller styrelsens sammansättning och förvaltning av övergivna stugor.
13. 1974-08-21 Nya omarbetade föreskrifter för Fatmomakke kapellplats fastställs. Styrelsens sammansättning: 2 från kyrkofullmäktige, 3 från sameföreningen och 1 från länsstyrelsen. Stiftelse bildas för att ta hand om övergivna kåtor.

14. 1985-11-? Föreskrifter om Fatmomakke kapellplats (nytryck 24FS 1985:18 A)
15. 1994-03-28 Ändring av föreskrifter om Fatmomakke kapellplats (24FS 1994:6). Förarbeten bevarade i kopior i pärmarna. Vissa §§ omformulerade, stiftelsen för övergivna stugor ströks – aldrig aktuell.
16. 1990-t Fatmomakkestyrelsen utarbetar praktiska föreskrifter för hus- och kåtaägare och besökare i Fatmomakke. Anslås.

Sammanställningen är gjord i juni 2010 och gör ej anspråk på fullständighet.

Länsstyrelsen Västerbotten

Storgatan 71 B, 901 86 Umeå

www.lansstyrelsen.se/vasterbotten

vasterbotten@lansstyrelsen.se

010-225 40 00

ISSN 0348-0291